3 (353) / 2017
ISSN 1220-6350

caiete critice

Revistă editată de **Fundația Națională pentru Știință și Artă**

Director: Eugen SIMION

„Bietul Maiorescu”, filosoful de școală
de Eugen Simion

Un deceniu de la aderarea României la Uniunea Europeană
de Valeriu Ioan-Franc, Napoleon Pop

Au qoeur du chantier des imaginares europeens: Lucian Blaga et Gaston Bachelard
de Gisele Vanhese

Scrisoare adresată unui prieten fracez care iubeşte România
de Virgil Tănase

3 (353) / 2017

CAIETE CRITICE

caiete critice

Revistă editată de
Fundația Națională pentru Știință și Artă, Grupul interdisciplinar de reflecție
și
Editura Expert,
sub egida
Academiei Române

Nr. 3 (353) / 2017

Revistă indexată CNCS în categoria B

Redacția:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Mihaela BURUGĂ
secretariat de redacţie

Aida SARCHIZIAN

Călin CĂLIMAN

Maria MOLDOVEANU

Oana SOARE

Nicolae LOGIN

Luminița LOGIN

EDITURA Expert

Tel.: 318.24.38; 318.81.06
E-mail: edituraexpert@gmail.com
office@fnsa.ro

ISSN: 1220-6350
ISSN (on-line): 2285-5041

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI
Jacques De DECKER (Belgia)
Serge FAUCHEREAU (Franța)
Valeriu IOAN-FRANC
Jaime GIL ALUJA (Spania)
Klaus HEITMANN (Germania)
Radivoje KONSTANTINOVIC (Serbia)
Evanghelos MOUTSOPOULOS (Grecia)
Mihail METZELTIN (Austria)
Thierry de MONTBRIAL (Franța)
Basarab NICOLESCU
Dumitru ȚEPENEAG

caiete critice

CUPRINS

3/2017

FRAGMENTE CRITICE

Eugen SIMION: „Bietul Maiorescu", filosoful de şcoală
"Poor Maiorescu", The School Philosopher 3

A GÂNDI EUROPA

Valeriu IOAN FRANC, Napoleon POP: Un deceniu de la aderarea României la Uniunea Europeană
A Decade after Romania's Accession to the European Union 11

Gisèle VANHESE: Au qoeur du chantier des imaginares europeens: Lucian Blaga et Gaston Bachelard
In the Center of the European Imaginaries: Lucian Blaga and Gaston Bachelard . . 23

CORESPONDENŢĂ

Virgil TĂNASE: Scrisoare adresată unui prieten fracez care iubeşte România
A Letter Addressed to a French Friend Who Loves Romania 30

INTERVIU

Mihai IOVĂNEL: Oglinda spartă a României, *Florian Saiu în dialog cu Mihai Iovănel*
Romanian broken mirror, Florian Saiu in dialogue with Mihai Iovănel 34

DOCUMENT

Lucian CHIŞU: Cum l-am cunoscut pe Panait ISTRATI. Nicole Pântecan în corespondenţă cu Vasile Băncilă
How Have I Met Panait Istrati. Nicolae Pântecan in Correspondence with Vasile Băncilă 41

CRONICI LITERARE

Constantin COROIU: *Jurnalul literar* şi măştile lui Aristarc
Jurnalul literar *and Aristarc's Masks* 63

COMENTARII

Caius Traian DRAGOMIR: Existenţă şi esenţializare
Being and essence 68
Adriana Cristina VULPE: Impactul contextului cultural asupra conceptului de alteritate în adaptările de film ale romanului „David Copperfield" de Charles Dickens
The Impact of the Cultural Context on the Concept of Alterity in the Films Based on the Novel "David Copperfield", by Charles Dickens 71
Justyna TEODOROWICZ: Experienţa bolii în proza lui Max Blecher
Illness experience in Max Blecher's prose 75

Ilustrăm acest număr cu lucrări ale pictorului
***Sava Henţia** (1848-1904)*

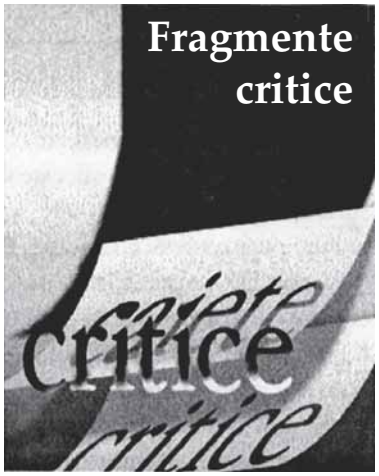

Eugen SIMION

„Bietul Maiorescu", filosoful de şcoală

Abstract

Acest articol sintetizează opiniile principalilor reprezentanţi ai generaţiei existenţialiste/trăiriste referitoare la „posteritatea maioresciană". Cele mai multe dintre opinii sunt în legătură cu apariţia Însemnărilor zilnice (1925), care stimulaseră, dincolo de imaginea publică postumă, interesul pentru omul secret Maiorescu. Perioada în discuţie, a deceniului al treilea din secolul trecut, coincide cu afirmarea tinerilor existenţialişti/trăirişti, creatorii unui nou curent de gândire în filosofia românească aflată încă sub autoritatea filosofiei de şcoală reprezentată de Maiorescu. Pentru Constantin Noica, ceea ce rămâne din modelul autoritar şi conservator al profesorului de logică este criticul cultural, de care „se desparte" introducând în discursul filosofic concepte noi, printre care şi pe acela de experienţă. Lui Cioran viziunea lui Maiorescu asupra României îi pare statică, conservatoare şi vede în figura lui un profesor mare şi onorabil, pe care memoria naţională îl va înregistra cu timpul tot mai înspre periferie. Mai toleranţi se arată Mihail Sebastian şi Eugen Ionescu. Sebastian vede în Maiorescu „un critic cu intuiţii juste până la preciziune [...] un spectator lucid al evenimentelor politice, un martor avizat al vieţii literare"), în timp ce Eugen Ionescu considera că în enorma confuzie de valori din literatură „e necesar un neo-junimism critic; să nădăjduim că zorile reapar acum, cu noi". Ca o reacţie la cele consemnate, E. Lovinescu va readuce în actualitate teoria autonomiei esteticului şi pe întâiul ei legislator român prin T. Maiorescu şi contemporanii lui I-II *şi* Titu Maiorescu şi posteritatea lui critică, *apărute în 1943.*

Cuvinte-cheie: *personalitate, posteritate, model cultural, conservatorism, imagine publică, jurnal, experienţă, existenţialism.*

This article synthesizes the opinions of the main representatives of the Existentialist generation related to "Maiorescu's posterity". Most of these opinions are connected with the publication, in 1925, of Însemnări zilnice [Daily Notes], the journal that stimulated the interest for the unknown Maiorescu, beyond the posthumous public image. The period discussed here, the 1930s of the last century, coincides with the rise of the young Existentialists who created a new school of thought in Romanian philosophy, opposed to the authority represented by the School Philosophy of Maiorescu. According to Constantin Noica, what remains from the authoritarian and conservative model of the Logics professor is the cultural critic from whom he "parts", introducing new concepts in his philosophic discourse, the one of "experience" among them. Cioran finds Maiorascu's vision of Romania static, conservative and he sees in him a great and honorable professor, whom the national memory will remember in time closer and closer to the periphery. Mihail Sebastian and Eugen Ionescu prove more tolerant. Sebastian sees in Maiorescu a "critic with just intuitions, close to precision […] a lucid spectator of the political events, an informed witness of literary life", while Eugen Ionescu con-

Eugen SIMION, Academia Română, preşedintele Secţiei de Filologie şi Literatură, directorul Institutului de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu"; Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section, Director of The „G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory, e-mail: eugensimion@fnsa.ro.

*siders that in the enormous confusion of values existing in literature, "a critical Neo-Junimism is necessary; let us hope the dawns appear now, with us". As a reaction to the above, E. Lovinescu brings back to actuality the theory of the autonomy of the aesthetic and its first Romanian legislator by Titu Maiorescu and His Contemporaries I and II and Titu Maiorescu and His Critical Posterity, published in 1943*Keywords*: polemics, essay, memoirs, critical spirit, Alecu Russo, Moldavia.*

Keywords: *personality, posterity, cultural model, Conservatism, public image, journal, experience, Existentialism..*

Venind vorba de filosofii vremii şi de atitudinea lor faţă de Maiorescu – creatorul de şcoală – trebuie să-i amintim, în acest context, şi pe existenţialiştii noştrii (*trăirişti, criterionişti*), cei mai supăraţi, în fapt, pe „bietul Maiorescu", cum îi spune într-un rând tânărul Constantin Noica. Nu-i singurul în noua generaţie filosofică şi literară nemulţumit de autoritatea conservatoare a dacălului de silogism. Iritat este şi organicistul Petre Pandrea (semnatarul manifestul „Crinului alb" din 1928) care, în *Portrete şi controverse*, vede în Maiorescu un *jandarm literar* şi, în genere, un reprezentant al criticismului steril în cultura română. „Localist", admirator al „spiritului" cobiliţar al Olteniei – din care se va naşte viitoarea metafizică europeană – Petre Pandrea îmbrăţişează ardent cauza doctrinei istoriste şi organiciste (Kogălniceanu, Hasdeu, Iorga, Nae Ionescu) şi respinge „bizantinismul" Junimii, pe Maiorescu şi pe urmaşii săi (Lovinescu în primul rând), care n-ar reprezenta decât „Jurnalul unei false şi imaginare autonomii a artei". Nu-i plac, este limpede, estetizanţii, artiştii fără sociologie şi fără orientare *organicistă* în cultură. Lovinescu, de exemplu, cu eleganţa criticii lui artistice, nu-i spune pandurului spiritual de pe Olteţ nimic altceva decât „diversiune, nesinceritate, lipsă de curaj şi forţă, oroarea riscului, refugiu în eleganţă, în *l'écriture artiste,* în cinism benign"[1].

Maiorescu şi, prin el, *estetismul* nu sunt, în general, pe gustul noii generaţii de intelectuali din anii '30, hotărâţi să schimbe ceva fundamental în cultura română. „Noua spiritualitate", care începe să se manifeste prin 1925-1927, revendică prioritatea „spiritului" şi a experienţei nu a *politicului*. Sunt primele semne ale unui nou curent de gândire în filosofia românească aflată până atunci sub autoritatea lui Maiorescu, modelul – repet – al *filosofiei de şcoală*. Tinerii filosofi, care citesc, acum, pe Kierkegaard şi Nietzsche, pe misticii ruşi (Şestov şi Berdiaev), pe filosofii moderni spanioli (Unamuno şi Ortega Y Gasset) şi, încet, încet, iau contact cu fenomenologia şi opera lui Karl Jaspers şi Heidegger, pun în discuţie filosofia ca sistem (reprezentată, la noi, de Maiorescu şi de numeroşii săi elevi. „Se despart" (cum îi place lui Noica să spună) progresiv de ei şi introduc în discursul filosofic concepte noi, cum este acela, semnalat mai înainte, de *experienţă*. „Trăirismul" ironizat de criticii raţionalişti ai momentului (de la G. Călinescu la Şerban Cioculescu, Vladimir Streinu şi Mihai Ralea) este cultivat de elevii unui tânăr „maitre à penser", Nae Ionescu, şi se constituie până prin 1947 (când noua putere politică îl interzice) ca o variantă românească a existenţialismului european...

Ei, bine, existenţialiştii români nu-l iubesc, spiritual vorbind, pe „bietul Maiorescu" şi, în consens cu Iorga pun în discuţie opera şi personalitatea „dascălului de logică". Cel care o face mai sistematic şi cu argumente morale şi intelectuale coerente, dintre elevii lui Nae Ionescu, este, repet, Noica. Acesta citeşte, de pildă, *Însemnările zilnice*, care tocmai fuseseră editate de I. Rădulescu-Pogoneanu, şi ce constată? Constată că jurnalul maiorescian n-a cucerit tineretul. Caută explicaţii şi, evident, le

1 *Predoslovie la „Portrete şi controverse*, I. 1945.

găseşte. Prilej de a face criticului celebru un portret moral şi unul intelectual, niciunul encomiastic. Maiorescu aşa cum iese din *însemnări*, ar avea „ceva nesuferit", „ceva din mentalitatea unui premiant", manifestă „o curioasă şi stăruitoare sete de prietenie", dar, nu ştim ce se întâmplă, prieteniile tânărului Maiorescu apar rar şi ţin puţin. Jurnalul sugerează, într-adevăr, faptul că acela care caută prietenia fidelă nu este totdeauna capabil s-o ofere. Maiorescu este, nu încape îndoială, un spirit sceptic şi, se ştie, scepticii au parte de multe în viaţă, nu însă şi de prienteii nemuritoare. Noica împinge mai departe analiza şi descoperă că tânărul Maiorescu este vrednic şi chibzuit şi că vrednicia şi spiritul lui de chibzuinţă „au putut dezmorţi nitel spiritul românesc al cărui somn se număra cu veacurile"... O notă, aşadar, pozitivă pentru vrednicul Maiorescu. Filosoful Noica s-ar arăta în totalitate satisfăcut de această descoperire, dacă nu şi-a amintit la timp că *vrednicia*, ca şi alte valori (cum ar fi *prudenţa, gustul constant pentru aforism, viziunea profesorală* etc.), reprezintă „ceva din mediocritatea de totdeauna a omului".

Şi, dacă este aşa, atunci personalitatea lui Maiorescu, lăudată de toată lumea literară şi de lumea şcolii româneşti, începe să se clatine pe soclul pe care a fost ridicată, iar înţelegerea ei se reduce simţitor. Este ceea ce se întâmplă cu olimpianul Maiorescu, conchide filosoful care nu mai crede în sistemele filosofiei. Căci, zice el: „O personalitate de tipul său poate rămâne prin două lucruri: prin opera pe care a realizat-o sau prin felul de viaţă ce a înţeles şi izbutit să trăiască. Cu oarecare brutalitate, s-ar putea spune: opera lui Maiorescu nu există, pentru timpul nostru, iar viaţa sa nu este preţuită cum trebuie" şi, după ce am aflat că, în fapt, *opera lui Maiorescu nu există*, mai aflăm ceva ce nu-i în favoarea legislatorului criticii şi filosofiei româneşti, şi anume că autorul operei care nu există, complăcându-se „în a fi om de cultură cu aspiraţii către universalitate", n-ar avea specialitatea pe care şi-o închipuie c-o are. Ca profesor nu-şi mai revede cursurile, s-a fixat în lecturile de tinereţe, nu mai este la curent cu mişcarea de idei a timpului şi se repetă la infinit. Omul filosofiei de şcoală renunţă, aşadar, să se desăvârşească pe sine. Concluzia lui Constantin Noica, omul altui spirit de generaţie şi al altei filosofii, nu este deloc entuziastă în privinţa profesorului de filosofie: „Filosofia, în orice caz, nu i-a constituit o specialitate, în ciuda titlului ce a continuat să-şi păstreze. Cineva care ar încerca să restaureze gândirea lui Maiorescu ar avea, foarte prob abil, o decepţie, după cum se pare că au şi avut câţiva; (cunoaştem, chiar, cazul unui tânăr foarte distins, care s-a gândit să înceapă o lucrare de doctorat asupra lui Maiorescu, văzându-se apoi silit să renunţe). Se pare că, în ultimele decenii, profesorul de filosofie ce era Maiorescu nu mai avea întotdeauna răgazul să se ţină la curent cu mişcarea de idei din Occident, şi se citează chiar indispoziţia pe care şi-a manifestat-o, câţiva ani după 1900, când i s-a pomenit de Bergson. Prin urmare, trebuie să admitem deschis că, dacă există opere de-ale lui Maiorescu, şi opere de o înaltă valoare culturală, nu ştim prea bine care e *opera*".

Ce mai rămâne, în acest caz, din Maiorescu, cel care, tânăr fiind, citeşte o biografie a lui Goethe, şi se arata nemulţumit de faptul că, vorbind frumos, autorul lui *Faust* nu se purta în viaţa de toate zilele „cum se cade"? Tânărul filosof existenţialist român, iritat de această ieftină propoziţie („a se purta mai cum se cade"), ţine să ne avertizeze că, lipsindu-i conştiinţa creştină, din Maiorescu nu mai rămâne, în 1937, decât *criticul cultural*. Dar acesta nu este deloc atractiv pentru tinerii nelinişti din deceniul al IV-lea: nu le spune esenţialul despre existenţa pe care aceştia o aşteaptă, despre „conştiinţa creştină", de pildă. Criticismul nu-i pe gustul lor: „E adevărat, prin urmare din punct de vedere *cultural*, Maiorescu nu mai poate fi un subiect de actualitate astăzi, şi e puţin probabil că va alcătui unul din viitor, întrucât nu şi-a constituit, pe de o parte, propria sa operă, iar pe de altă parte, criticismul; din punct de vedere *românesc*, tineretul poate avea dreptate când susţine că întemeietorul „Junimii" nu se află pe linia marilor probleme naţionale. Din perspectiva noastră de astăzi, secolul al XIX-lea românesc oferă câteva piscuri mai interesante decât cugetarea maioresciană. Dar din punct de vedere *omenesc*, oricâte near despărţi de stilul vieţii lui Maiorescu şi oricât de deosebită ar fi problematica noastră morală – conştiinţa creştină, care-i lipseşte lui Maiorescu, este, în această privinţă, hotărâtoare–, nu putem nesocoti, pe planul unui anumit individualism, de care nici unul dintre noi nu poate fi străin, exemplul nobil, nu lipsit de dramatism, dar cu atât mai convingător, al existenţei ce şi-a prescris Maiorescu".

Interesat de problema modelelor culturale, Noica reia tema într-un articol din 1940 (*Titu Maiorescu şi lumea noastră*). Nu şi-a schimbat părerea. Citind, în continuare, jurnalul intim al criticului cultural, simte că autorul „a fost cineva" şi se sileşte să-l înţeleagă. Îl înţelege, dar nu-l admite deplin. Este Maiorescu actual? Nu-i pentru că nu are în el un demon creator: „Va fi fiind celor pe care amintirea sa nu i-a părăsit niciodată. Nouă ne poate da lecţii, lecţii dintre cele mari; actual nu ne este. Cărturarul din el, vizionarul politic, omul, chiar omul public, copleştiorul om public, ne par ai altei lumi. Se poate lămuri şi obiectiva o impresiune ca aceasta? Cărturarul mai întâi. Cum ar putea fi Titu Maiorescu cărturarul ideal pentru ziua românească de azi? Nu ne depărtează de el numai starea aceasta de fapt, că acum, prin diferenţierea socială, pe de o parte, prin întregirea naţională, pe de alta, cei înzestraţi dintre noi au libertatea de-a fi mai cărturari decât putea fi el. Nu ni-l distanţează numai împrejurarea, relevată cu atâta pătrundere de către profesorul I. Petrovici, în culegerea d-sale despre Maiorescu, împrejurarea că acesta n-a rămas filosof pentru că trebuia să se „adapteze nevoilor", dintr-un înalt sentiment al datoriei; că şi-a sacrificat propria sa vocaţie creatoare, dovedind astfel deopotrivă generozitate faţă de societatea românească, dar şi – spun unii – lipsa acelui demon creator care pecetluieşte pe cărutrarul ideal"[2].

Dacă nu este un cărturar deplin, pentru că este lipsit de demonul creator (demonul interior), Maiorescu este, poate, un om atractiv prin *aticismul*, prin firea lui luptătoare, „plină de exemplară vrednicie", în fine, prin „hărăzita [lui] raţiune"? Nu este. Aceste calităţi remarcabile nu satisfac însă aşteptările tinerilor care trăiesc „dezastrul tuturor valorilor şi aproximarea tuturor certitudinilor". Aceştia citesc şi se regăsesc în *Pe culmile disperării*, unde găsesc ceva despre *disperare* şi *barbarie*, nu în scrierile lui Titu Maiorescu în care află, doar, lecţii nesuferite despre sistemele filosofiei şi nu se spune nimic despre tragismul existenţei şi despre disperare. Pe acesta din urmă îl citesc şi-l acceptă doar cei „care au trăit şi cred în virtuţiile şcoalei; ce sens poate avea disperarea pentru ei?"...

2 Constantin Noica. *Titu Maiorescu. Tip universalist, în faşa tineretului de azi*. Apărut în „Vremea", nr. 485, 2 mai 1937. Reprodus în vol. *Echilibrul spiritual. Studii şi eseuri*, p. 103-104, edişie î ngrijită de Marian Diaconu, Humanitas, 1998).

Este clar: *atenianul* Maiorescu este omul altui timp, revolut. Tinerii tragici din 1934, dornici de altfel de experienţe decât acelea pe care le predă filosofia de şcoală, nu aşteaptă, aşadar, nimic de la profesorul de silogisme. Modelul lor este, acum, nu *Direcţia nouă,* ci *Pe culimile disperării*, precizează Noica în articolul *Pentru Emil Cioran* („Familia", 7 noiembrie 1934: „Timpul nostru e însetat de autenticitate: o viaţă fără mai multe planuri este oare cu putinţă? Se întreabă cei de azi. Iar viaţa lui Maiorescu e una de atenian, cu mai multe planuri. E prea serioasă disproporţia – aşa cum era la grecii descrişi de Nietzsche – între dezastrul interior şi seninătatea exterioară. Nu va fi fost chiar el schopenhauerian (cum precizează, pe lângă atâtea lucruri de preţ, neostenitul şi generosul editor, profesorul Rădulescu-Pogoneanu, dar *profundul său dispreţ faţă de viaţă*, despre care vorbeşte de atâtea ori Maiorescu, e real. Şi soarta atenienilor acestora ai spiritului este să scrie jurnale intime, care să surprindă, dacă nu chiar să scandalizeze" şi, după ce Maiorescu cade la toate întrebările-test puse de tânărul Noica, Maiorescu primeşte, după atâtea refuzuri, dragostea lui creştinească. Dar şi, aceasta sub forma unei interogaţii. Interogaţie sofistică:

„Noi nu suntem atenieni. Pentru cei de azi viaţa publică nu e, ca pentru Maiorescu, o *agora*. Ea e – în mod ideal, fireşte – biserică. Comunitatea cea mai înaltă, visată azi, e altceva decât una prin consensul inteligenţelor. E o comunitate de dragoste. Dragoste! Ar fi putut rosti Maiorescu, aşa simplu şi creştineşte, cum îl gândim azi, cuvântul acesta? Ar fi acceptat el, aşa cum acceptă cei sufleteşti vii din timpul nostru, că inteligenţa slujeşte, în planul acesta, dragostea, şi câteodată se pierde în ea"?

Să luăm alt caz: Cioran. Obsedat în 1936 (când publică *Schimbarea la faţă a României*) de sincornizarea rapidă şi radicală a României, Cioran denunţă şi el luciditatea „distantă şi paralizantă" a „Junimii", indicând alt model din secolul renaşterii naţionale, şi anume pe Heliade Rădulescu cu „elanul [lui] inconştient şi reformator". Viziunea lui Maiorescu asupra României îi pare statică, conservatoare:

„O revoluţie, cât de proastă, este mai bună decât o pasivitate ruşinoasă. Cine vrea o Românie puternică şi modernă, o naţiune în drum spre putere, trebuie să recunoască „formelor" un dinamism pe care nu-l vom găsi niciodată în acest fond. „Junimea", cu teoria ei reacţionară a culturii româneşti, reprezintă o viziune profesorală a României. Când compari elanul inconştient şi reformator al lui Heliade-Rădulescu, ce s-a „compormis" cu atâta zel pe toate terenurile, imitând şi inventând, îndemnând şi construind, cu luciditate rece, distantă şi paralizantă a lui Titu Maiorescu, atunci, eşti obligat a recunoaşte că primul este o piatră unghiulară a României, pe când ultimul, un profesor mare şi onorabil, pe care memoria naţională îl va înregistra cu timpul tot mai înspre periferie. Începuturile unei culturi, ca şi amurgurile, se desfată într-un haos pe care nu trebuie să-l dispreţuim, fiindcă efervescenţa lui se purifică în epocile ei clasice. Eforturile stupide şi absurde, ininteligibile ale lui Heliade-Rădulescu, schimbarea limbii şi filosofia lui îndoielnică, multiateralitatea confuză şi *en-grosimul* lui cultural sunt de o mie de ori mai semnificative pentru destinul nostru, decât toate junimismele, semănătorismele şi alte isme retrograd".

Nu este locul de a discuta, aici, justeţea sau injustetea acestor idei. Am făcut-o, dealtfel, în altă parte[3]. Vreau doar să semnalez starea de spirit pe care o manifestă tânăra generaţie de filosofi în anii '30 în ceea ce priveşte *filosofia de şcoală* şi, de la sine înţeles, poziţia lor faţă de reprezentantul ei emblematic, Maiorescu, respins şi de tradiţionalişti şi de *modernistii extremişti*, cum le zice Lovinescu. O poziţie mai moderată are, dintre tinerii care frecventaseră cursurile lui Nae Ionescu, Mihail Sebastian. Acesta scrie mai întâi despre corespondenţa lui Duiliu Zamfirescu cu Maiorescu[4] şi apoi, într-un

3 Vezi Cioran. *O mitologie a nedesăvârşirilor*, Ed.TracusArte, 2015.

4 *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, în „Reporter", 4 aprilie 1937, reprodus în *Opere*, VII, Fundaşia Naşională pentru Ştiinşă şi Artă, 2015, p. 824-891.

studiu mai întins, despre jurnalul criticului[5]. Judecata critică este favorabilă, apariţia corespondenţei este socotită „un mare eveniment cultural". „Totul este de o nobilă ţinută intelectuală. De o instinctivă frumuseţe morală" – notează cronicarul literar. Maiorescu, în orice caz, iese bine. Sebastian este mai tolerant cu „bietul" Maiorescu: „un critic cu intuiţii juste până la preciziune [...] un spectator lucid al evenimentelor politice, un martor avizat al vieţii literare". Un fragment – banal, dealtfel – despre necesitatea psihologiei în orice roman – îi pare criticului „magistral prin adevărul judecăţii"... Şi însemnările despre jurnalul lui Maiorescu sunt mai profunde. Ele sunt construite în jurul ideii (juste) că el nu-i o *operă*, ci un *document moral şi intelectual*. Nu-i o operă construită ca atare (cu limbaj care să impresioneze prin frumuseţea lui fromală), ci un repertoriu sincer, netrucat al existenţei curente. Se vede şi de aici că admiratorul lui Proust citise pe Stendhal şi că, în privinţa diarismului, este de acord cu el în privinţa limbajului: trebuie să fie spontan, sincer până la brutalitate, fără calităţi voit literare. Pe diaristul Maiorescu îl citeşte bine, prinde, mai ales, latura lui sensibilă, iubirea pentru muzică, vocaţia lui sentimentală secretă şi, în general, latura afectivă a personalităţii sale complexe. Deosebindu-se, şi aici, de colegii săi de generaţie, Sebastian respinge imaginea unui Maiorescu antipatic (rece, distant, protocolar):

„Din simpla consemnare a faptelor, din nuda lor expunere, de multe ori fără nici un comentar, se desprinde un Maiorescu plin de tact, de afecţiune, de prietenie pentru marii scriitori pe care îi primea în casa lui. Aproape totdeauna, fie şi într-o simplă înşiruire de nume, preferinţa lui critică găseşte mijlocul să se afirme. Chiar dacă uneori are cuvinte aspre pentru Caragiale – care prin cordalitatea lui cam bruscă rănea poate discreţia naturală a amfitrionului – plăcerea de a-l vedea revenind, după o lipsă de câtva timp şi probabil după o răcire de raporturi, este vădită [...] Generozitatea discretă, sim-

5 *Titu Maiorescu şi „Însemnările zilnice"*, în „Muncă şi voie bună", 1 martie 1940. Reprodus în *Opere* VIII, ed. cit., p. 855-868.

plă, fără ostentaţie, o afecţiune care exprimă în primul rând stimă intelectuală, – ce departe suntem de figura rece şi academică, pe care o efigie prea simplificată ne-a prezentat-o multă vreme drept un portret!"[6]

Curios, nici Eugen Ionescu, care neagă în *Nu* mai toată literatura română, nu-l găseşte inactual, în 1934 pe Maiorescu. Dimpotrivă, crede că în enorma confuzie de valori din literatura „e necesar un neo-junimism critic; o noapte lungă, opacă a urmat clipei de luciditate; să nădăjduim că zorile reapar acum, cu noi"... Face, cu această ocazie, şi o mică schiţă de tipologie critică românească în care domină figura robustă, rigidă şi bufonă a criticului *Berembest* din speţa numită de Nietzsche a *ignoranţilor specializaţi*. Berembest este un tip dogmatic şi are în mintea lui numai prejudecăţi dure. Este, alminteri, un om de sistem şi crede că în orice carte se ascunde un geniu. Alături de el, în panoplie, se află *criticul debonar* (totdeauna binevoitor, encomiastic, simpatic, de o irepresibilă curtoazie). Tânărul Eugen Ionescu nu-i acceptă, se înţelege, şi le opune tipul *criticului negativist* („aer inteligent [...], competent, subtil, şmecher şi profund"), din care face parte şi el. Nu ne dăm seama bine dacă pe legislatarul Maiorescu, invocat mai înainte, îl asociază acestei categorii sau nu. Oricum, în „Facla" (15 febr. 1937), unde comentează *Însemnări zilnice*, descoperă „un om, un spirit, o problematică proprie pe care critica o acoperise". Cercetând îndeaproape relaţia dintre *omul public* şi *omul secret*, îşi întăreşte credinţa că autentic, inalterabil într-un om este doar „ceea ce este în afară de *profesiune*", adică în omul intim. Aplică diaristului Maiorescu testul de autenticitate şi profunzime: Maiorescu iese, iarăşi, bine, mai bine chiar decât toată opera lui critică: „acest jurnal e mult mai interesant decât toată critica lui Titu Maiorescu, pentru că, înainte de a vedea un om în lumina publică, socială, este preferabil să-l vezi în autenticitatea sa, în ceea ce l-a determinat să fie aşa cum a încercat să fie. Lucrul acesta a fost înţeles mai de mult. André Gide şi-a dat seama că jurnalul unui roman este mai semnificativ decât romanul însuşi, pentru că curgerea e mai semnificativă decât închegarea, obrazul natural decât figura cu fard şi că, pentru a cunoaşte un om, trebuie să-l vezi gol, şi nu îmbrăcat. Un om este mai semnificativ decât ceea ce face şi mai ales decât ceea ce tiparele literaturii îi permit să exprime, nefalsificat, din sine însuşi."

Să nu luăm, totuşi, în serios opinia că jurnalul este mai interesant decât „toată critica lui Maiorescu", dar să reţinem ideea că *însemnările zilnice* arată un alt Maiorescu decât imaginea lui publică rece, calculată, olimpiană etc. Vedem, aici, într-adevăr, un Maiorescu înamorat, disperat, gata să se sinucidă sau să se exileze în America, un spirit anxios, mereu în gardă, neîncrezător în amiciile politice, de multe ori vanitos peste măsură. Asemenea surprize nu sunt rare în literatura diaristică. Ne-o oferă, vom observa numaidecât, chiar monografistul lui Maiorescu, E. Lovinescu, în *Agendele* [sale] *literare*.

Aşa arată şi astfel este perceput de noua generaţie de critici şi filosofi, în anii '30, Maiorescu, modelul critic pe care se pregăteşte să-l prezinte într-un şir de studii urmaşul său, E. Lovinescu. De la aceste imagini disonante, de multe ori chiar violent disonante în publicistica şi în memorialistica vremii, trebuie să pornească el şi să construiască un portret critic verosimil. Mai mult decât atât: să dovedească faptul că modelul spiritual şi moral Maiorescu nu este depăşit, dimpotrivă, mai actual decât oricând, la începutul deceniului al V-lea, când *politicul* primează, în cultură, în dauna *esteticului* şi, în genere, a *spiritului*. Apariţia *Însemnărilor zilnice* stimulase interesul pentru omul secret Maiorescu, iar atitudinea tinerei generaţii de filosofi (existenţialişti) faţă de *filosofia de şcoală* provocase, indiscutabil, spiritul raţionalist, profund maiorescian al lui Lovinescu şi, se va vedea, în continuare, al elevilor săi. Sunt, aşadar, destule motive obiective şi subiective ca Lovinescu să readucă în actualitate teoria autonomiei esteticului şi pe întâiul ei legislator român.

6 *Titu Maiorescu şi jurnalul său*, „Revista Fundaşiilor Regale", nr. 3, martie 1940. Reprodusă în „Opere", VIII, Fundaţia pentru Literatură şi Artă, 2015, p. 867.

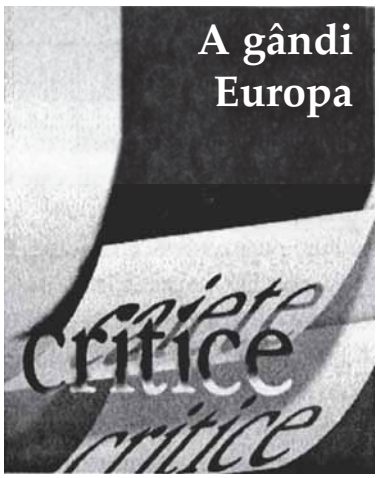

Valeriu IOAN-FRANC,
Napoleon POP

România la un deceniu de la aderarea la Uniunea Europeană

Abstract

La 01.01.2017, România trece în al doilea deceniu ca stat membru al Uniunii Europene, iar dacă există astăzi deficienţe de guvernare, atunci trebuie să ne asumăm atât deficienţele cât şi soluţiile de eliminare a acestora, ca partener activ, contributiv, şi nu în calitate de simplu "follower", atitudine „citită" mai curând ca fiind contemplativă (fie ce-o fi!). Handicapuri istorice pot încă să ne descurajeze, dar realitatea obiectivă, prin raportarea noastră, fie la Uniune în ansamblul ei, fie la regiunea în care existăm, ne îndeamnă imperios ca, fiind conştienţi de constrângeri istorice şi politice, să facem apel la avantajele noastre certe - economice şi politice -, unele fructificate încă insuficient sau prost, altele potenţiale. Ceea ce numim acum handicapuri istorice, legate mai ales de comportamentul acelor „mari puteri" care defilează de patru secole cu propriile interese în arealul nostru geografic (avem o geografie care interesează), ar trebui să devină ghid de cum trebuie să ne promovăm interesele în cadrul unor tabuuri care s-au conservat peste toate schimbările din Europa.

O analiză a ultimilor 10 ani de la aderarea României la UE, dincolo de evenimentul festiv în sine, nu credem că poate reda un tablou cu serioase sau semnificative realizări structurale, stimulate de o acţiune guvernamentală naţională activă, înţelegând prin acestea o economie naţională dezvoltată, echilibrată teritorial, diversificată (în raport cu oportunităţile aderării la Uniune şi ale provocărilor ca stat membru faţă de alte spaţii economice), relativ bine bancarizată pentru a susţine financiar dezvoltarea în domeniile cu potenţial, atractivă în alternative pentru investitori, cu o buna valorificare a libertăţilor economice în ceea ce numim stimularea iniţiativei private şi a competiţiei. Se pare că, în general, asistăm la exprimarea unei continuităţi de guvernare naţionale tradiţionale (lentă, destructurată, lipsită de o viziune largă cu orizonturi crescânde pe proiecte), care nu face mare diferenţă între a fi sau a nu fi stat membru al UE. Partenerii noştri doresc să ne vadă, înainte de toate, cum ne ajutăm noi pe noi înşine, pentru a demonstra credibilitate şi reputaţie în a fi ajutaţi. Se îndesesc criticile că nu ştim, nu vrem, nu putem valorifica oportunităţile şi, ca urmare, nu suntem în stare să livrăm efecte şi beneficii ale integrării la nivel de cetăţean în ceea ce priveşte standardul de viaţă. Nimeni şi nimic - ne-au repetat cancelariile europene partenere - nu ne-a împiedicat să ajungem, chiar fără calitatea dea fi membru ai UE sau ai NATO, să ne comportăm ca şi când am fi fost deja. Acesta era atuul nostru de a fi putut să ne integrăm mai bine pregătiţi şi să fi fost mai bine asimilaţi în aceste cluburi, prin credibilitatea acţiunii derivate din voinţa politică.

Textul de faţă aduce, aşadar, în atenţie tocmai aceste multe şi încă nu deplin elucidate aspecte ale postaderării României la UE.

Cuvinte-cheie: *aderare, Uniunea Europeană, guvernanţă europeană, România*

Napoleon POP, Institutul de Economie Mondială, Academia Romană, e-mail: napoleon_pop@yahoo.com.
Valeriu IOAN-FRANC, Institutul Naţional de Cercetări Economice „Costin C. Kiriţescu", Academia Română, e-mail: franc@ince.ro

On the 1st of January, 2017, Romania enters the second decade as an EU member state, and if there are government problems, then we should assume both the problems and the solutions to them, as an active, contributory partner and not just as a mere "follower", which is rather a contemplative attitude. Historical handicap can still discourage us, but the reality - by relating ourselves either to the Union, as a whole, or to our region - urges us (while being aware of the political and historical constraints) to gain our certain (economic and political) advantages. What we now call historical handicaps, mostly related to the behaviour of "the great powers" looking after their own Interest for four centuries in our geographic area (our geography is a great interest) should become some taboos preserved In spite of all changes in Europe.

The analysis of the last ten years after Romania's accession to the EU, beyond the anniversary itself, can hardly provide a picture of significant structural achievement stimulated by a strong national government action, which means a developed, territorially balanced and diversified economy (In relation to opportunities offered by the accession to the EU and the challenges as against other economic zones), with a relatively good banking system to financially support the development of the fields having high potential, attractive owing to investment opportunities, adequate economic freedoms for stimulating private entrepreneurship and competition. It seems we are witnessing a continuity of the traditional national government (slow, unstructured, without a large vision and Increasing project horizons), which does not distinguish between being and not being an EU member state. Our partners would like first to see us helping; ourselves in order to show credibility and reliability for receiving help. There is a lot of criticism that we do not know or want to take our chances and that we are unable to produce effects and benefits of the integration for every citizen's living standard. Nobody and nothing - the European partners have been saying - hindered us to behave as an EU or NATO member state before becoming one. That j could be our strong point for being better prepared for Integration and better assimilated by these clubs, owing to the credibility of our political will.

This paper deals with these many still unclarified aspects of Romania' post-accession period.

Keywords: *accession, European Union, european gouvernance, Romania.*

Sub ceea ce numim guvernanţă, Uniunea se confruntă cu deficienţe proprii care, deocamdată, o slăbesc ca structură şi funcționalitate, în ciuda intenţiilor formale (vezi Raportul celor cinci preşedinţi[1]) prin care se dorește o revigorare a procesului integrării, după „reparațiile" aduse efectelor crizei financiare prin noi angajamente politice, metodologii de evaluare a politicilor economice, construcţii instituţionale (Six Packs, Semestrul European, Uniunea Bancară). Deficienţele guvernanţei interne a Uniunii sunt responsabile nu numai pentru (in)consistenţa politicilor sale sectoriale, ci şi pentru modul defectuos de abordare a politicii externe comunitare (de vecinătate şi de securitate comună) în ansamblul ei.

Bunele intenţii de extindere a spaţiului democratic şi a unei economii de piaţă integrate la graniţa de est a Uniunii (prin Acordurile de Asociere cu Republica Moldova, Ucraina şi Georgia) s-au ciocnit de un context geopolitic deja tensionat (dar şi bine exploatat), fiind creată o antagonizare serioasă (şi posibil conflictuală) în regiune (ceea ce numim criza Ucrainei, ca precedent). Comportamentul dur al Rusiei, decurgând din perspectiva pierderii spaţiului de influenţă din fostele republici ale URSS de la confluenţa cu Europa democratică, a ridicat probleme serioase de securitate regională, atrăgând după sine inclusiv implicarea instituţională a NATO, din proprie iniţiativă şi/sau la cererea unor mem-

1 European Commission - *Five Presidents' Report sets out plan for strengthening Europe's Economic and Monetary Union as of 1 July 2015*, Brussels, 22 June 2015

brii ai tratatului (în special Polonia şi statele Baltice). În acest mod, o graniţă care s-ar fi dorit fluidă din punctul de vedere al achiesării la valorile democratice şi cele ale economiei de piaţă spre un spaţiu de siguranţă extins la est de Uniune a devenit, din păcate, o nouă frontieră de conflict potenţial, unde sunt comasate şi forţe militare ale ambelor părţi (NATO – Rusia), considerate a avea un efect de „descurajare".

În acest context, apreciem că UE se confruntă atât cu dificultatea revenirii ei pe drumul tradiţional al integrării complexe, ca sistem de ordine în Europa, deja mult întârziate (întârziere determinată de gestiunea multiplelor crize cu care a fost confruntată: financiară, economică, a datoriilor externe şi bancare) din punct de vedere al unui parcurs istoric cu o finalitate politică, dar şi cu neputinţa de a-şi prefigura o calitate certă de actor global într-o perioadă de mari transformări în structura economiei globale. Plecând de la faptul că interpretăm procesul integrării europene ca pe un fenomen intrinsec globalizării, am ajuns, în prezent, să afirmăm că, în multe privinţe, *dinamica globalizării a depăşit-o pe cea a integrării*, Uniunea nefiind pregătită să facă faţă de una singură provocărilor acesteia, devenite mai degrabă riscuri şi nu oportunităţi. Totuşi, calitatea Uniunii de actor global în devenire este aşteptată de ceilalţi actori globali, inclusiv de statele membre, din perspectiva găsirii unor soluţii mai facile pentru unele state membre cu statut de apartenenţă la Uniune, comparativ cu acţiunea individuală. Vom vedea că există un complex de cauze care întârzie definirea Uniunii ca actor global autentic, deşi ea este atrasă în noi acorduri transatlantice de amploare (TTIP) sau din Orientul îndepărtat (parteneriatul cu China sau Japonia).

Fenomene de conjunctură economică regională şi globală în sens larg, fenomene ciclice circumscrise crizei financiare şi efectelor ei, precum şi (mai ales) întârzierile acumulate în timp în reformele structurale, au determinat devieri semnificative ale politicilor UE de la sensul tratatelor, deşi, la nivel declarativ, se menţionează că s-a rămas în constituționalitatea acestora. Corecturile determinate de evenimente-surpriză sau faţă de care pregătirea Uniunii a fost mereu amânată, prin prisma beneficiilor Marii Moderaţii, au schimbat dinamica şi structurarea procesului de integrare, amânând aşteptarea revenirii lui la sensul iniţial. Ca urmare, considerăm că viziunea proiectului politic este oarecum pierdută, iar slăbiciunea Uniunii nu este înţeleasă ca izvorâtă tocmai din acest lucru, în ciuda unor noi construcţii instituţionale şi reglementări care se presupune doar că o pot apăra de o eventuală nouă criză financiară şi economică. Criză despre care se exprimă deschis şi cu argumente economişti cu notorietate.

Continuă lâncezeala (credem nepermisă) spre un compromis optim, între ceea este comunitar, convenit prin voinţa politică interguvernamentală, şi ceea ce este naţional, sub influenţa mai degrabă a politicianismului, şi nu a intereselor naţionale reale (Brexit-ul fiind expresia elocventă a acestuia). „Numitorul comun" al opţiunilor la nivel de Uniune tinde să devină mai restrâns, deci şi mai mic, în condiţiile în care de la ceea ce se convine politic la Bruxelles se ajunge cu mult mai puţin în acţiunea efectivă a capitalelor statelor membre. Acest fenomen, despre care am putea spune că a devenit un sindrom al integrării, slăbeşte instituţiile comunitare exact în momentul în care se crede că ele au o mai mare legitimitate şi forţă credibilă de acţiune (vorbim despre Parlamentul European şi noile reguli de numire a preşedintelui UE, a preşedinţiei Comisiei Europene sau a unor înalţi responsabili pentru anumite politici comunitare etc.). Ne-am mai exprimat, atât în secvenţa anterioară[2] cât şi în prezentele noastre publice (inclusiv în paginile *Caietelor*) din ultima vreme, asupra faptului că procesul construcţiei comunitare, din timpul crizei

2 2015 – *O propunere de viziune strategică a Uniunii Europene* (I), Institutul de Economie Mondială, Institutul Naţional de Cercetări Economice „Costin C. Kiriţescu" – Academia Română.

financiare şi de după, pare incoerent, devine inconsistent, cu „adăugiri" circumstanţiale şi chiar conflictuale (Uniunea Bancară, Uniunea Pieţelor de Capital). Statele membre manifestă – tocmai pentru că s-a obturat semnificativ viziunea politică – o şi mai mare propensiune spre introvertire, aplecare asupra problemelor naţionale în faţa a noi necesităţi de mutualizare a resurselor (fondul de rezoluţie bancară). În aceste condiţii, eşecul guvernanţei europene nu a condus la mai multă solidaritate şi coeziune, ci la mai multă diviziune, constând în regrupări de interese în jurul unor state membre împotriva altora (vezi gestiunea crizei datoriilor Greciei, restrângerea principiilor Schengen înainte de a fi fost aplicate tuturor statelor membre, MCV aplicat exclusiv României şi Bulgariei etc.).

Ca urmare a acestor evoluţii, apreciem[3] **că, în prezent, o Uniune cu două viteze, grupând de fapt statele „de centru" şi cele „periferice", nu mai este doar o idee, ci o realitate care va deveni funcţională cât de curând.** Fenomenul de introvertire a statelor membre spre problemele interne (se pretinde că sunt cele sociale, dar de fapt sunt cele de perpetuare a puterii politice, exact a celor care au determinat problemele sociale şi au slăbit guvernanţa în spiritul european), devenite în multe cazuri rădăcini periculoase ale euroscepticismului şi apariţiei de mişcări radical naţionaliste (prin apariţia de partide radicale, deja cu reprezentare în parlamentele naţionale şi în Parlamentul European), poate fi motivat de circumstanţe conjuncturale doar până la o anumită limită, dar amendarea continuă a ceea ce este comunitar în aplicabilitatea acestuia în plan naţional pune problema majoră a rezistenţei aquisului politic al unor state membre faţă de valorile Uniunii (Ungaria şi Polonia au devenit un risc în ceea ce priveşte perpetuarea valorilor Uniunii). În acest context, aşa cum este comentat şi detaliat de analişti cu notorietate, nu trebuie să ne mai întrebăm de ce există opinii care fac referire la destrămarea, disoluţia sau dispariţia UE.

Aceste „concluzii", chiar dacă putem fi captivaţi de ele prin logica unor explicaţii, trebuie să ne îndrepte însă atenţia spre cauzele care determină percepţia evoluţiei Uniunii în acest sens. Mai de grabă trebuie să credem în forţa de atenţionare a unor analize şi nu neapărat într-un deznodământ posibil descris de acestea. O astfel de abordare este esenţială pentru România, care a păşit politic în clubul UE, ca Stat Membru cu drepturi egale, cu alte speranţe şi aşteptări decât cele pe care o "casă în demolare" le mai poate asigura. Thierry de Montbrial, analist politic de anvergură, specifica într-un recent discurs la Bucureşti[4], că terminologia de Uniune s-a îndepărtat de esenţa comunităţii, aşa cum a fost aceasta concepută la debutul procesului european de integrare. Nu întâmplător au fost constituite iniţial „comunităţi", iar o comunitate *sui- generis* poate genera cu adevărat solidaritate.

Suntem tributari mai mult unei inerţii şi acomodări în „ritmul pieţelor" de orice fel, ceea ce ne măreşte perioadele de timp necesare unor transformări benefice, prin care se încearcă tocmai „prinderea din urmă" a altor state. Dacă luăm numai exemplul că România, la 10 ani de la aderare la Uniune, nu este legată cu o infrastructură modernă cu spaţiul desemnat de Piaţa Unică, înseamnă că avantajele celor patru libertăţi de circulaţie (bunuri, servicii, capital şi forţă de muncă) sunt departe de a fi fructificate, în sensul ca România să devină o putere economică regională în folosul unei Uniuni puternice şi, mai ales, la graniţa de est a acesteia.

O Românie mai puternică - cu sensul de dezvoltată, cu noi şanse spre alte praguri calitative, care să poată genera o creştere economică sustenabilă în atributele propo-

3 N. Pop, V. Ioan-Franc, 2012 – *Spre o monedă globală - Preliminarii* (I); 2013 – *Spre o monedă globală - Calea posibilă* (II); 2014 – *Spre o monedă globală - Realităţi şi constrângeri* (III), Editura Expert, Bucureşti.
4 2016 – Thierry de Montbrial, *Discurs la Banca Naţională a României.*

văduite de UE (inteligentă, durabilă, incluziva) - serveşte unei Uniuni în căutarea puterii de a-şi urma destinul spre o uniune politică şi de a deveni un actor global puternic şi credibil. Reforma guvernanţei Uniunii, din punctul nostru de vedere, este ca demersul spre un echilibru optim între decizia comunitară şi naţională să nu împiedice decizii naţionale dedicate dezvoltării României, prin constrângeri de aquis aplicabile cu aceeaşi măsură pentru statele membre cu economii de piaţă consolidate şi pentru cele care abia acum trec printr-un asemenea proces. Poate că ar trebui să se renunţe şi la experimente-pilot ale Uniunii numai cu anumite noi state membre (de după 2007), care s-au dovedit a fi frâne în procesul de ajungere din urmă (*catch-up*) a celor dezvoltate (*core member countries*). Desigur, pledăm pentru ideea că orice creştere economică sustenabilă trebuie să ţină cont de limitele de echilibru stabilite în prezent pentru indicatorii de analiză a Semestrului European, dar, în condiţiile în care prevenţia riscurilor/crizelor să fie o reţetă de principii la nivel comunitar, şi nu o impunere selectivă, de natură antagonică, la nivel naţional (teiria „vitezelor" diferite). Aceasta este una dintre cauzele majore ale creşterii euroscepticismului. Lecţia programelor de austeritate dure ne spune că situaţia economică precară a Uniunii, atunci când vorbim despre creşterea ei economică de ansamblu, se concretizează prin aceea că reformele structurale nu se aplică cu o anumită simultaneitate pentru a se crea o nouă situaţie îmbunătăţită de armonizare comunitară (vezi tratarea deficitelor bugetare excesive) în folosul tuturor statelor membre. Ceea ce observăm este o recurenţă rotativă a crizelor în statele membre – de la Grecia şi Irlanda, la Italia şi Spania, probabil urmează Franţa şi chiar Germania, cu perspectiva altor viitoare dezechilibre – dând imaginea unei Uniuni convulsive, centrifuge şi incoerente, şi nu echilibrat dezvoltate şi centripete.

Situaţia regiunilor celor mai sărace ale Uniunii (din cele opt, cinci sunt identificate în România) şi faptul că nouă milioane dintre cetăţenii României se apropie de limita sărăciei şi a excluziunii sociale, la care se adaugă 300.000 de analfabeţi, completează imaginea celor zece ani de la aderarea României, iar vina nu poate fi atribuită numai guvernanţei din România, care aplică aquisul comunitar, *chiar cu exces de zel*, fără să fi putut îndeplini condiţiile unei aplicări eficiente a acestuia. Eficienţa fondurilor structurale rămâne discutabilă dacă ne referim numai la axa de pregătire a resurselor umane. Dezvoltarea unei economii de piaţă bazate pe iniţiativă privată şi competiţie (conform Constituţiei), decurgând din curricula şi pregătirea şcolară a noilor generaţii, încă se lasă aşteptată, din cauza lipsei de stimulente specifice. Intrarea pe piaţă a noilor firme mici şi mijlocii în condiţii de funcţionare solvabilă rămâne grea, sub povara birocraţiei şi fiscalităţii, iar ieşirea de pe piaţă continuă să fie dificilă din punct de vedere juridic, numărul falimentelor fără soluţii fiind în creştere.

Crearea a noi locuri de muncă de către sectorul privat, semnificative ca număr, sector privat privit ca iniţiativă a unor naţionali, este împiedicată nu numai de efectele crizei, ci şi de elemente descurajante ale mediului intern de afaceri, de lipsa capitalului, accesul dificil la creditare şi la oportunităţile de piaţă susţinute prin iniţiative guvernamentale (celebrele achiziţii publice), într-un context de pierdere a încrederii în parteneriate de afaceri pe orizontală şi verticală. Soluţiile încercate prin norme legislative par să ne demonstreze că la nivel de legiferare nu suntem siguri în ce sistem trăim, cel al variabilităţii multor repere în condiţiile economiei de piaţă (vezi dezbaterea generată de legea dării în plată, devenită simptom al acestei neînţelegeri), ceea ce demonstrează şi un nivel de cultură economică (la mai toate nivelurile) total neadecvat sistemului politico-economic pentru care am optat.

Dincolo de eventuale abuzuri în relaţiile contractuale, care ar trebui să-şi găsească soluţii rapide prin mult-aşteptatele tribunale comerciale (au trecut peste 20 de ani de neputinţă în acest domeniu, dar cu recu-

noaşterea unui nivel de educaţie economică slab în toate profesiunile), a încerca pe cale administrativă să claustrezi anumite manifestări ale pieţei (prin îngheţarea de cursuri de schimb, indici de bursă de referinţă, cotaţii de bursă, dobânzi de refinanţare, de exemplu), dincolo de ruşinea ignoranţei unei realităţi construite de sute de ani de experienţă şi de evoluţie în funcţionarea economiei de piaţă, pun în pericol alte învăţăminte greu asumate de guvernanţa politică (şi nu lipsită chiar de sacrificii!) prin multele acorduri încheiate cu FMI în ultimii 20 de ani. Pe scurt, vorbim despre echilibrele macroeconomice, care pot dicta neplăcutele, şi chiar depăşitele reţete de programe de austeritate. De asemenea, a crede că măsurile de politică economică internă nu au ecou în afară, şi reciproca fiind valabilă, şi că acestea pot fi drastic amendate de piaţă, înseamnă că, practic, nu înţelegem esenţa parteneriatului nostru cu şi în cadrul UE, în condiţiile unei globalizări relativ galopante din punctul de vedere al tuturor schimbărilor în derulare şi deja prefigurate, cel puţin pe termen mediu. Cea mai importantă schimbare, legată de necesitatea continuităţii performanţei creşterii economice, este cea impusă de trecerea la noi modele economice de dezvoltare, inclusiv sub imperiul celei de a patra revoluţii industriale în care a păşit deja omenirea (vezi Forumul economic mondial de la Davos, ediţia 2016[5]). Schimbările de paradigmă şi model readuc în prim-plan problema şi dezbaterea interminabilă a reformelor structurale mereu amânate. Se uită că, în materie de reforme structurale, orice amânare produce efecte logaritimice negative atât cantitative, cât şi calitative. În toate ţările dezvoltate, inclusiv în România, situaţia sistemelor de pensii şi asigurări sociale a ajuns la limita de avarie, continuând aceeaşi abordare devenită perimată în faţa unor noi realităţi (scăderea natalităţii, rigiditatea pieţei forţei de muncă, sărăcia, educaţia preventivă pentru propriul viitor al individului etc.).

Se simte nevoia unui reper prin care să se poată continua o integrare europeană benefică, sigură şi echilibrată pentru toate statele membre actuale ale Uniunii, având în vedere faptul că, pentru următoarele 2-3 decenii, nu se prefigurează noi extinderi. **Acest reper trebuie definit printr-o viziune a UE adaptată la noile realităţi,** fără concesii privind ceea ce înseamnă asimilarea prin extindere şi fără a trăda esenţa proiectului politic european de care România are nevoie din foarte multe considerente.

Evoluţiile anilor 2015 şi 2016 în plan politic, economic şi de securitate comunitară sunt departe de a fixa puncte de sprijin pentru o astfel de viziune, mai ales din perspectiva unor mutaţii de reprezentare politică, dar şi a unor derapaje spre radicalism şi extremism. În schimb, ele permit acumularea a noi informaţii, de care trebuie să se ţină seama pentru a o contura, inclusiv cu contribuţia României, fapt ce ar însemna o mai bună amplasare a intereselor ei naţionale de progres şi de modernizare, dincolo de ceea ce definim generic securitatea naţională. Această formulă mult prea generală, respectiv securitatea, va suferi mult prin conservatorismul definiţiei ei dacă interesele naţionale de progres şi modernitate nu vor fi aliniate la un efort nu numai naţional, ci şi comunitar.

Progresul şi modernizarea societăţii sunt cele care asigură resursele unei autentice securităţi naţionale, racordată permanent la provocările şi riscurile momentului, iar solidaritatea, coeziunea şi subsidiaritatea, ca valori ale Uniunii, trebuie să revină la puterea lor de catalizator al călăuzirii unui parteneriat autentic în spaţiul Uniunii.

Aceste principii, de natură a asigura un interes crescut pentru ceea ce înseamnă acţiune comunitară într-o Uniune, sunt deja destul de mult zdruncinate de factori externi cu intruziune în spaţiul comunitar, precum criza refugiaţilor, terorismul global, instabilitatea din Orientul Mijlociu şi din nordul Africii, rivalitatea unei Rusii antago-

5 Davos 2016, World Economic Forum, http://www.ft.com/indepth/davos

nizate sau pretins antagonizate. Toate acestea determină din nou o simbioză nefericită între instrumentele economice constrângătoare şi resursele necesare pentru o descurajare militară. Or, îndatorarea pentru acestea din urmă afectează, în final, tot evoluţiile economice şi induce în mod obiectiv perlatarea artificială a lipsei de performanţe economice, cauze ale unor noi tensiuni, riscuri şi provocări cu deznodământ incert.

În aceste condiţii, rolul cercetării noastre rămâne în continuare cantonat în argumentarea unor posibile opinii şi soluţii în sensul construcţiei coerente a UE, privită ca „o casă a Europei", gândită să ne protejeze, nu să ne expună la noi riscuri, poate şi mai mari decât în perioada Războiului Rece. Ne alăturăm ideilor care susţin necesitatea conceptualizării existenţei a „**mai multe Europe**", asumate şi de actualul preşedinte al Comisiei Europene, Jean-Claude Juncker, însă cu observaţia că numai o viziune actualizată a UE poate conduce efectiv la o inversare a **raportului actual perdant între comunitarul în diminuare şi naţionalul în exces** şi, mai ales, a motivaţiilor pretins reale, dar şi iluzorii care l-au dezechilibrat.

La acest moment, evocăm actualitatea concluziilor din lucrarea noastră precedentă[6] (2015 – Institutul de Economie Mondială – Institutul Naţional de Cercetări Economice „Costin C. Kiriţescu" – Academia Română: *„O propunere de viziune strategică a UE (I), Argumente, evaluări şi rezultate preliminare*):

„Procesul de integrare europeană, mai ales prin constituirea Uniunii Economice şi Monetare, a ajuns la limita în care trebuie să credem că soluţiile comunitare în domenii-cheie şi care pot satisface interesele statelor membre la un numitor comun, cu progresie pozitivă autentică în procesul de integrare, sunt de preferat celor naţionale, aplicate acum, după un adagio care credem că este depăşit, cel al provocării globale cu acţiune locală. Recunoaştem că preferinţa pentru naţional, în faţa dificultăţilor crizelor multiple, a avut o bază socială – instabilitatea – , dar a primat în final lupta pentru putere, într-un context de austeritate prost cântărit şi impus unidirecţional, dar fără soluţii: criza consolidării fiscale a continuat, creşterea economică a ajuns la nivelurile cele mai joase, iar datoriile suverane nu au fost readuse în teritoriul sustenabilităţii.

Există un alt aspect care divizează UE, şi anume derogările definitive acordate unor state, care în mare măsură sunt derapaje de la o viziune coerentă unificatoare a statelor membre. În prezent, ele nu mai pot fi considerate compromisuri de etapă, tocmai pentru a „ţine Uniunea", ci le putem clasa fie în sfera unei puteri de negociere forte, fie că aceste derogări ar fi în spiritul evolutiv al tratatelor UE. Aici este de făcut o alegere la nivelul Consiliului European, întrucât politica de stop and go *nu mai este în beneficiul UE, ca actor global. Este nevoie de un curs fluid*

6 În prima etapă (2015) a fundamentării unei viziuni a UE (argumentată şi în *Caiete critice*), am încercat interpretarea tratatelor pentru sensul lor de uniune politică faţă în faţă cu impactul noilor forme de integrare, globalizare, emergenţă şi regionalizare în înţelegerea cursului integrării europene. Nu considerăm că ceea ce caracterizează evoluţia globalizării, cu bune şi rele, ar altera spiritul şi litera tratatelor de funcţionare a UE. A rămâne în cadrul filozofiei acestora, credem că este prima condiţie a reuşitei în faţa noilor provocări. Lipsa unui leadership puternic în „Europa Uniunii" a dus la recurgerea la soluţii mereu discutabile privind legitimitatea lor în raport cu tratatele. Avocaţii sau juriştii UE, ca de obicei, au găsit căile de escamotare, de ocolire a lor, atunci când s-a recurs la soluţii care aveau nevoie de legitimitatea tratatelor, motivul invocat fiind urgenţa, şi nu neapărat un consens politic bazat pe principii existente.

Facem acum conexiunea necesară între o viziune strategică pentru UE şi viziunea proprie a României pentru ea însăşi, remarcând paşi spre un proiect strategic de dezvoltare a ţării. Credem că sensul acestuia îmbracă tocmai calitatea României de stat membru, şi el poate fi dus la îndeplinire acordând Uniunii puterea de „umbrelă" a intereselor comune, pentru o regăsire a celor naţionale. Avem nevoie de un *cap compas* prpriu pentru o Uniune mai puternică, cu eliminarea reglementărilor-capcană ale Uniunii, care au devenit prohibitive pentru un astfel de proiect, prin însăşi limitarea accesului nostru la resurse atrase (aici ne referim la cooperările noastre cu terţii – China, în special) şi care erodează însăşi capacitatea noastră de a guverna, pentru a realiza o necesară convergenţă reală. Credem cu tărie că succesul construcţiei Uniunii trebuie să se bazeze pe convergenţa puterilor individuale ale statelor membre, libere să folosească resurse atrase, astfel încât proiectul comunitar să ajungă la convergenţă.

al procesului de integrare".

Calendarul integrării europene, înclinăm să credem, este depăşit, aşa cum am menţionat deja, din perspectiva finalităţii proiectului – Uniunea Politică – (peste 70 de ani!), din punct de vedere atât istoric, cât şi pragmatic. Integrarea prin convergenţă s-a oprit, majoritare fiind forţele centrifuge în cadrul acestui proces. Globalizarea, care este atotcuprinzătoare, reprezintă o provocare-risc raportat la ritmul lent sau la întârzierea desfăşurării proiectului integrării. Ultimii ani au pus în evidenţă caracteristici mai puţin benefice ale unei globalizări în lipsa unei agende globale. Ea nu poate fi impusă, dar mai ales angajată, de actori globali puternici, unii în „faze emergente" (BRICS) şi alţii în resetare, UE fiind unul dintre aceştia. Tocmai procesul de resetare a UE are nevoie de ajustarea ei la factorii exogeni ca entitate (o voce), iar acest lucru are nevoie de reinventarea coeziunii ei interne, probabil, dacă nu sigur, printr-o nouă viziune strategică calibrată conform unui mix de misiuni şi obiective-cheie ale Uniunii, dar şi luând în considerare dinamica realităţilor economice, financiare, geopolitice şi geostrategice intrinsece actualei globalizări.

Nu putem admite ca, în materia convergenţei, pentru care pledează UE în condiţiile postcriză financiară, reglementări comunitare mai vechi şi noi să inducă o competiţie între statele membre, absolut anormală, întreţinută nu numai de o concurenţă politică între *nord şi sud* sau între *ţări aflate în Zona Euro şi cele din afara ei,* ci şi de o birocraţie care, fiind marcată de această competiţie, reproduce fenomene de corupţie chiar la nivelul UE.

Reiterăm ideea că structurile executive ale UE ar trebui să revină la competenţele lor normale, astfel încât agenda Consiliului European, forum de voinţă politică ultimă decidentă, se fie eliberată de aspectele mult prea tehnice ale integrării şi să se focalizeze pe consolidarea principiilor Uniunii şi conformarea statelor faţă de acestea. Cazul Ungariei şi Poloniei, cu şansa nefericită ca alte exemple să apară, este şi efectul lipsei de reacţie, la momentul oportun, ca aceste derapaje de la principii să fi fost stopate. Este deja prea târziu ca analiştii să constate acum că, dacă cele două ţări s-ar fi comportat aşa la momentul aderării, nu ar fi fost admise pentru a li se conferi calitatea de state membre ale UE. Întrebarea capitală pentru Bruxelles, în sensul instituţional al UE, rămâne: cum se poate ca din interiorul UE să se producă o astfel de dezarmonizare tocmai de la principiile ei fundamentale privind statul de drept, drepturile omului, controlul puterilor etc.?

Conduita responsabilităţii interne a UE, prin politica sa externă, şi a vecinătăţii apropiate, ca urmare a unei prea mari aplecări asupra crizei – ceea ce explică în mare parte chiar dăinuirea crizei în spaţiul continental al UE, cu mult peste momentul în care alte motoare ale economiei globale au fost „degripate" – a determinat greşeli în abordarea unor parteneriate spre alte zone de conflict care, aşa cum s-a văzut, au fost „*exploatate*", ca să nu vorbim despre valorificarea lor geopolitică de către alte puteri (Rusia) şi „puteri" (terorism, Statul Islamic, criza refugiaţilor). Primăvara arabă, criza ucraineană, alipirea Crimeei la Rusia sunt exemple preocupante pentru multe state membre ale UE, cu repercusiuni în escaladare, pentru regăsirea echilibrelor, la niveluri şi mai înalte de antagonizare.

Reiterăm şi credinţa noastră că „*nicio viziune nu poate porni cu o încărcătură conflictuală de mică sau mare anvergură precum cea a prezentului, când se vorbeşte tot mai mult de redefinirea ordinii globale (IEM, Op. cit.)".* Interesul pentru contribuţia la această viziune este alimentat şi de faptul că trebuie să ne pregătim pentru momentul când România va deţine preşedinţia rotativă a UE (2019), iar complexitatea realităţii actuale ar trebui să aducă soluţii ancorate la continuitatea proiectului politic european, ţinând cont de noile schimbări în plan global. Dintre acestea sunt de menţionat: ascensiunea Chinei, proiectul Eurasia, având ca lider Rusia, chestionarea leadershipului politic, economic şi militar al SUA, soluţiile la problemele din Orientul Mijlociu, problema populaţiei în Europa şi fenomenul migraţiei în masă, terorismul şi temele economice şi de mediu din agenda

globală, rămase încă la stadiul constatărilor şi mai puţin la cel al angajamentelor.

Orientarea cercetării noastre rămâne către susţinerea intereselor României într-o lume în schimbare, din calitatea sa de stat membru al UE, cu credinţa că procesul de integrare europeană rămâne deocamdată vehiculul nostru pentru europenizarea definitivă a ţării şi modernizarea ei spre un statut de partener european şi internaţional credibil, accesibil şi contributiv. **Avem nevoie de mai multă voce proprie, fermă în cadrul UE, pentru ca însăşi vocea UE, în demersurile globale în calitatea sa de actor de această factură, să emane putere, credibilitate şi angajare în beneficiul statelor membre.**

Trebuie reamintit că suntem şi în faţa unor ani (2016-2017) electorali în cele mai importante state ale lumii - SUA, Germania, Franţa, Austria etc -, iar declaraţii, comentarii şi analize, fie ale candidaţilor, fie ale celor cărora le pasă de ceea ce susţin candidaţii, produc chiar frisoane în dimensiunea probabilă a politicii externe prin care relaţionează marii actori globali.

În acest context, rămâne valabilă, chiar prin extindere, opinia analistului politic Sergiu Celac (ambasador şi fost ministru de externe al României) expusă înainte de ultimele alegeri prezidenţiale din România (2014): „*Politica externă are surprize. Unul dintre riscuri în venirea unui nou şef al statului este că o să-şi pună ştampila personalităţii sale. Suntem de 10 ani membri ai NATO, de şapte ani membri ai UE, suntem într-o bună companie, însă România trebuie să aibă vocea ei în următorii ani. Trebuie să ne evaluăm punctele tari şi eventualele slăbiciuni şi să lucrăm în cunoştinţă de cauză. Eu cred că e nevoie de o acţiune incrementală în raţionalizarea inputurilor diferitelor instituţii ale statului în ceea ce priveşte politica externă, transformarea consiliului de apărare al ţării într-un adevărat sistem de siguranţă naţională. Pentru armonizarea dintre instituţii nu este neapărat nevoie să schimbăm Constituţia, nu ea a fost rea, oamenii au fost răi.*"

Îngemănarea dintre metodă/metodologie şi context este mai mult decât firească în condiţiile complexe ale evoluţiei globalizării, însă dinamica anului 2015 şi evenimentele la care am avut acces documentar pentru anul 2016 din punct de vedere economic, politic, social şi militar ne întârzie, oarecum *sine die*, un răspuns imediat la întrebarea „Europa încotro?". În mod sigur, evoluţiile şi evenimentele care le punctează ar putea să ajute la conturarea unei viziuni pentru o Uniune Europeană ieşită din capcana paradigmei actuale, dar cu luarea în consideraţie a *două aspecte*. *Primul* aspect se referă la faptul că, în contextul tratatelor de funcţionare ale UE, Uniunea nu are un master plan cu ţinte bine stabilite pentru subuniunile sale, care ar putea conduce la finalizarea Uniunii Politice, ci doar deschid procese fără un calendar. *Al doilea* aspect ţine de faptul că studiul privind o viziune pentru UE este gândit pentru o elaborare pe mai mulţi ani, tocmai având în vedere fluiditatea unor evoluţii. În aceste condiţii, se poate admite alegerea unei opţiuni de viziune la un moment dat, dar pe calea „îngheţării" (măcar fictive) a unor tendinţe perturbatoare, pentru a se putea parcurge un scenariu probabil, credibil din punctul de vedere al unor evoluţii considerate relevante pentru viitorul UE. UE se află, conform multor comentarii făcute de înalţi demnitari sau funcţionari ai unor State Membre, profesori cu notorietate (unii premianţi Nobel în domeniul integrării economice şi financiare, alţii analişti şi experţi internaţionali), într-o situaţie critică, nefericită.

Calificarea nu mai ţine exclusiv de conjunctura curentă sau de efectele crizei financiare, ci de un istoric mai îndepărtat sau mai apropiat, care a marcat evoluţia Europei în ansamblul ei, Uniunea fiind o construcţie relativ tânără a acesteia. Nu mai putem distinge, în prezent, viitorul Europei fără a face referire la „*cărţile uitate*", scrise în vremuri mai de demult şi mai aproape de timpul nostru, de filozofi, politicieni, istorici şi economişti, precum Aristotel, Jean-Jaques Servan-Schreiber, Rebecca Costa, Robert Kaplan, Lucian Boia, Graeme Maxton, Jean-François Susbielle, Jean-Pierre Chevènement, George Friedman, Pierre Werner, N.N. Constantinescu, Tudorel Postolache şi numeroşi alţii. Ceea ce trebuie avut în vedere în prezent nu mai poate fi redus la simpla

preocupare de a găsi soluţii la efectele ultimei crize financiare şi la împiedicarea repetării acesteia, ci ar trebui să privim la acumularea de factori perturbatori pe perioade îndelungate de timp, poate chiar de la Pacea din Westfalia până în prezent, factori care au fost trataţi, de unii comentatori ai procesului de evoluţie a UE, oarecum superficial, în mod voit sau nevoit. Ceea ce este esenţial şi se constată în prezent este minimizarea tocmai a legăturii şi forţei de acţiune a acestora pe perioade îndelungate de timp. Aceşti factori au contribuit la devierea multor proiecte politice europene de la calea lor iniţială, prin încălcarea principiilor fundamentale stabilite de respectiva Pace.

Observăm şi acum „oboseala" UE, în ansamblu, şi a Statelor Membre individual, în a-şi urma calea pentru care au făcut o alegere, de presupus în cunoștință de cauză şi cu o voință politică explicită.

Criza financiară, urmată de criza economică, fiscală, bancară, a datoriilor externe, Grexit, Brexit[7] şi posibil alte ţări care îşi propun un referendum de a mai rămâne sau nu în UE (Cehia, Finlanda, Polonia), toate se constituie deja într-un sindrom al multor efecte simptom care afectează construcţia europeană ca proces coerent de integrare. Fără îndoială, se pot admite suişuri şi coborâşuri ale acestui proces, dar numai până la limita reversibilităţii acestuia. În acelaşi timp trebuie să judecăm cu atenţie dacă mesajele despre o aşa-zisă „moarte" a UE nu sunt exagerate sau măsura în care fermitatea lor au doar menirea de a atrage atenţia asupra unor argumente preocupante. Analişti de această factură (ca Brunello Rosi, director executiv al celebrului Roubini sau Mark Fleming-Williams, analist Stratfor) ne îndeamnă să interpretăm cu grijă profeţii precum „agitaţia economică, hoardele de refugiaţi, terorismul, populismul, gardurile ridicate la graniţe, resentimentul antigerman (!), ieşirea Marii Britanii din UE, beligeranţa Rusiei şi indiferenţa SUA" – lista fiind incompletă – vor diviza UE în blocuri regionale sau, în extrem, în 28 de state naţiuni nesubjugate (!)". Este posibil ca ele să fie folosite mai de grabă ca necunosute deformante în modele de prognozare sau să reprezinte propensiunea media spre un negativism agresiv.

Privind acumularea de riscuri, în special a celor reprezentate de datoriile externe, imposibilitatea de a le da sustenabilitate ca urmare a unei creşteri regionale anemice, dar şi în ţările îndatorate, în condiţiile în care eforturile de redresare economică cu bani ieftini şi dobânzi negative sunt practic nule, ne aflăm în faţa unui tablou de *déjà vu* cu o întrebare simplă: se poate alege între un război şi apoi o resetare a ordinii, sau suntem destul de raţionali ca echilibrarea să vină din înlocuirea războiului cu o resetare a ordinii prin negociere? Oare chiar suntem nevoiţi ca, la nivelul civilizaţiei de azi, să mai trecem prin ororile ce pot fi lăsate în urmă de un conflict pentru a avea un imbold către o altă abordare decât armele? Nicolas Sarkozy, lăsând la o parte contextul şi momentul (o nouă candidatură pentru preşedinţia statului francez, cu valorificarea datei de 9 mai, Ziua Europei), vorbeşte despre necesitatea unui nou tratat european de refondare a UE, care să oprească derapajele între *două Europe* prin redefinirea construcţiei europene. Competenţele şi funcţionarea instituţiilor europene trebuie schimbate, astfel ca statele din Zona Euro să poată parcurge *procesul integrării până la capăt,* cu un guvern economic legitim, dat de uniunea dintre Franţa şi Germania, care (cu Marea Britanie sau fără ea în UE) ar deţine jumătate din PIB-ul creat la nivelul UE. Un Fond Monetar European şi un secretar general al

7 Studiul nostru a fost documentat, în mare parte, înainte de referendumul britanic (controversat încă) asupra ieşirii Marii Britanii din structurile Uniunii Europene. Preferăm să nu dezvoltăm acum şi aici complexitatea efectelor actului popular de voinţă al britanicilor, atâta vreme şi până când nu vom avea la îndemână finalizarea deciziei (după demisia Guvernului Cameron) şi începerea negocierilor de autoexcludere din Uniunea Europeană a Marii Britanii. Cu atât mai mult cu cât negocierile ce vor veni s-ar putea să inducă efecte centrifuge şi în alte state membre. Dacă, de bună seamă, ele vor aduce beneficii semnificative celor care părăsesc UE.

unui guvern al Zonei Euro ar putea conferi finalitate integrării celorlalte state, prin calitatea unui nucleu dur funcţionabil. Dar, ce se poate face când mai toate statele UE vorbesc despre greutatea renegocierii unui nou tratat al UE, iar paşii noi ai integrării îşi caută soluţii juridice, fără a se aduce atingere tratatelor în funcţiune?

De la criza financiară, construcţia europeană a făcut uz, parcă, de expediente, cu motivaţia creşterii încrederii în sistemul financiar. Logica excrescenţei date construcţiei europene (Uniunea Bancară) dedicate remodelării acestui aspect, de altfel foarte necesar, nu a adus, încă, mai multă încredere, problema fiind că statele membre, între ele şi între acestea şi Bruxelles, şi-au pierdut încrederea. Un fenomen centrifug de la principiile integrării devine tot mai manifest, iar discursurile şi, mai ales, retorica, se îndreaptă spre efecte, şi nu spre cauze. Ce poate fi mai critic, când se afirmă că Europa – ca o extindere a situaţiei dificile din UE – poate fi la un sfârşit de drum care poate afecta pacea continentului? Într-o atare situaţie, despre ce viziune pentru UE putem vorbi, dacă istoria recentă ne învaţă că, de regulă, viziunea a intervenit pentru o situaţie postconflict? Actuala ordine mondială, chiar dacă o considerăm în schimbare, este cea stabilită după al Doilea Război Mondial, odată cu crearea ONU şi a sistemului financiar internaţional (Acordurile de la Bretton Woods), în 1945, la care ar trebui să adăugăm angajamentele asumate prin Declaraţia de la Helsinki, din 1976, peste care mai domină Consensul de la Washington.

Putem accepta, pentru situaţia prezentă şi neuitând ceea ce a însemnat secolul XX pentru omenire, că suntem la un capăt de drum al paradigmei pe care s-a fondat actuala UE şi, în consecinţă, este necesar să depăşim acest prag, atâta vreme cât considerăm că pericolele la adresa continentului sunt determinate de impasul proiectului politic european. Sunt recunoscute lucrurile care împiedică acest proiect să avanseze, dar abordarea lor pare să fie diferită spre periferia UE faţă de centrul ei de decizie. Mai mult, au apărut noi elemente care accentuează frânarea oricărui avans (în 2015, criza refugiaţilor şi, în 2016, Brexit), iar „*statornicia*" într-o tradiţie naţionalistă contrară tăvălugului globalizării (revenită în forme periculoase) şi introvertirea unor state-naţiune membre ale UE au devenit chiar obstacole în orice înaintare. S-a ajuns să se aprecieze că state ca Ungaria şi Polonia nu ar fi fost primite în UE cu comportamentul prezent, dar nu se răspunde la întrebarea: de ce au ajuns la un astfel de comportament anti-UE, când, de fapt, ele au cerut să adere la acest club venind dintr-un totalitarism de care au vrut să scape!?

Fie că este vorba de faptul că ceea ce s-a stabilit prin acorduri, evident ca viziune, nu „beneficiază" de condiţiile necesare – criza financiară complicând mult anumite aspiraţii –, fie că liderii europeni sunt prea slabi pentru a lua decizii capitale în momente dramatice, realitatea este, conform aceloraşi comentarii şi opinii, că UE se află mai degrabă în dezmembrarea decât în consolidarea conceptului de uniune, indiferent despre care dintre ele vorbim: Uniunea Economică şi Monetară, Uniunea Bancară, Uniunea Fiscală sau Uniunea Politică.

Fiind adepţii unei Românii Stat Membru al UE, ca ipoteză de lucru, este evident că şi prin această lucrare vrem să întărim ideea că optăm pentru o Uniune mai puternică şi solidară. Ca urmare, semnalele de dezmembrare, indiferent cât de soft sau acute sunt, ne invită să fim circumspecţi la evidenţa lor, atât timp cât mai putem crede că trebuie să avem un rol în elaborarea unei viziuni a UE. România, ca şi alte state membre, este un partener egal al Uniunii. Este o viziune prin care vrem ca Uniunea să devină ceea ce neam dorit la momentul deciziei politice naţionale de a adera la ea, o matrice multistatală coerentă, dedicată valorilor democratice, puternică şi capabilă să depăşească impasul descris de unii analişti ca un cântec de „prohod".

Trebuie să ne punem cu seriozitate câteva întrebări: Ne face bine sau nu acceptând o astfel de ipoteză a dezmembrării UE la momentul când vrem o viziune pentru ea? Credem că avem alte opţiuni şi alternative în afara UE, înainte de gândi soluţii la construcţia din care facem parte? Am ajuns în situaţia de a alege *totul sau nimic*, chiar când

complexitatea situaţiei este o încrucişare nefericită de factori economici, geopolitici şi geostrategici? Am pledat mereu că este bine ca, fiind în interiorul UE, să privim în primul rând greşelile instituţionale şi politice ale UE, întrucât multe dintre situaţiile dificile cu care ne confruntăm în prezent sunt rezultatul *„valorificării"* de către alţii a *„avantajelor"* create prin greşelile de guvernanţă ale UE. Să nu uităm că, fiind de acord cu obiectivitatea schimbării paradigmei în care trăim şi a ordinii internaţionale, suntem cu toţii într-o competiţie (suntem la momentul elucidării modului în care trebuie să gestionăm o a patra revoluţie industrială!) care va schimba structural raportul de putere în globalizare. Or, exact aceste modificări, conştientizate deja, fac ca metoda şi contextul să fie în cea mai bună sinergie pentru un rezultat aşteptat.

Este de subliniat faptul că, în propriul nostru exerciţiu de a configura o viziune pentru UE în situaţia prezentă, ne-am dat seama că orice conjunctură curentă trebuie ancorată în tendinţele istorice şi „lecţiile" acestora. De asemenea, trebuie inversată atractivitatea pentru soluţii tip expediente în favoarea corecţiei cauzelor mai profunde, care ne-au adus într-o situaţie preocupantă pentru viitorul Uniunii. **O viziune pentru UE nu poate fi disociată de o viziune pentru România ca stat membru al UE, iar consolidarea uneia şi a alteia înseamnă un activism politic naţional dedicat opţiunii politice de aderare a României la UE**. Credem că situarea României într-o zonă geopolitică istorică (confilium a trei imperii), amendată de existenţa de jure şi de facto a graniţei de est a UE şi NATO în Europa, trebuie să ne inspire mai multă contribuţie la o viziune nouă asupra UE.

Bucureşti, ianuarie 2017

Gisèle VANHESE

Au cœur du chantier des imaginaires européens: Lucian Blaga et Gaston Bachelard

Abstract

Expunerea ce urmează este o meditaţie asupra imaginilor simbolice, din perspective analizei mitice, cu scopul de a caracteriza devenirea europeană în domeniul artelor umaniste, respectiv a poeziei. Asistăm azi la o dinamică a ştiinţelor plasată sub semnul lui Hermes care nu mai tinde să opună polii cunoaşterii, ci să-i integreze într-o schemă a complementarităţii. Au apărut astfel opere (literare) care unesc gândirea diurnă cu gândirea nocturnă, conceptul (ştiinţific) cu imaginea (artistică), ştiinţa şi poezia. Unul dintre reprezentanţii literaturii migrante, despre care va fi vorba în paginile următoare, este Lorand Gaspar în opera căruia se aliază spiritul de fineţe (simţul artistic) şi spiritul de geometrie (înclinaţia spre ştiinţă).

Cuvinte-cheie: *literatura migrantă, imaginarul complementar, uniunea ştiinţă şi poezie, Gaspar Lorand, poemul ştiinţific.*

The following discussion is a reflection about symbolic images from a mythical perspective analysis in order to characterize the European becoming into humanities arts, especially of lirics. We are assisting today to a dynamic of sciences placed under the sign of Hermes, dynamic wich don't tends anymore to oppose the poles of knowledge, but to integrate them into a scheme of complementarity. Many literary works appeared nowadays joining nocturnal thinking and diurnal thinking, the concept (scientific side) with the image (artistic side), the science and the poetry. One of the representative of migrant literature, about who we will talk in the following pages is Lorand Gaspar where in his work is forming an alliance between the spirit of finesse (artistic sense) and the spirit of geometry (inclination towards science)..

Keywords*: migrant literature, the complementary imaginary, alliance between science and poetry, Gaspar Lorand, scientific poem.*

Ce qui caractérise l'Europe comme entité, par rapport à d'autres continents, c'est sa pluralité culturelle. « Ces géotypologies européennes - affirme Jean-Jacques Wunenburger - ont contribué, à leur manière, à forger une identité, plutôt une personnification unitaire de l'Europe, dans les œuvres et dans les esprits »[1]. Nous situerons aujourd'hui notre réflexion dans ce « vaste chantier phénoménologique et épistémologique de comparaisons des imaginaires »[2] européens, que le philosophe appelle de ses vœux. Nous fondrons nos considérations sur l'étude des convergences

Gisèle VANHESE - Universitatea din Calabria (Italia), Facultatea de Litere şi Filosofie, e-mail: gvanhese@unical.it; gvanhese@libero.it

1 J.-J. Wunenburger, «Le mythe de l'Europe. L'Europe des mythes», *Caietele Echinox, Les Imaginaires européens,* n. 10,2006, p. 9.

2 J.-J. Wunenburger, « Epistémologies croisées de l'Imaginaire : les traditions françaises et roumaines », *Loxias,* Loxias 2, mis en ligne le 15 janvier 2004, URL: ht1p://revel.unice.fr/loxias/index.html?id=889, p. 2.

entre les démarches philosophiques en France et en Roumanie, en approfondissant - dans cette perspective comparatiste - la voie qu'ont tracée Gaston Bachelard[3] et Lucian Blaga[4]. Ils sont, pour nous, non seulement des représentants emblématiques de deux Europes complémentaires dans la différence, mais aussi des modèles pour un parcours intellectuel unissant science et littérature.

Rappelons que ces deux érudits ont constitué un nouveau versant de l'herméneutique, qui n'a encore été approfondi jusqu'ici. Ce nouveau versant se situe au croisement de l'imaginaire et de ce que nous nommerons, après Léon Cellier[5], la rhétorique profonde. C'est sur ce chemin que Lucian Blaga rencontre Gaston Bachelard, dont il anticipe les grandes intuitions sur l'image et le poétique. Tracer les nombreuses ressemblances entre la démarche bachelardienne et le parcours herméneutique blaguien est un fascinant mais vaste projet de mythoanalyse comparée, sujet d'un livre plutôt que d'un simple exposé. Nous ne pourrons donc que tenter d'exposer aujourd'hui, selon le point de vue qui est le nôtre, quelques réflexions pour frayer de nouvelles pistes.

1. Deux parcours herméneutiques convergents: Lucian Blaga et Gaston Bachelard

Comme le reconnaît Wunenburger, « la proximité objective entre cultures française et roumaine remonte à l'âge romantique, qui a entraîné un fort rayonnement des idéaux politico-artistiques français en Roumanie et aussi une pénétration de la sensibilité roumaine en France par l'intermédiaire d'immigrants devenus célèbres (M. Eliade, E. Cioran. E. Ionescu, St. Lupasco, etc.) »[6]. Il s'agit bien entendu ici de l'influence modelatrice dont parle Blaga : « Le fait est qu'à une ligne d'induction allemande (influence catalytique : Gheorghe Lazar, Kogalniceanu, Maioresco, Eminesco) on peut opposer une ligne d'induction française (Alexandresco, Bolintineano, Alecsandri, Macedonski), qui prend consistance et s'accomplit sous les auspices d'une influence "modeleuse" »[7]. En centrant son étude sur le plan de la mythoanalyse,

3 Bachelard (1884 - 1962) nous a laissé une œuvre philosophique comprenant des ouvrages scientifiques et des livres sur l'imaginaire poétique.

4 Blaga (1895 - 1961) nous a légué une imposante œuvre philosophique et de nombreux recueils de poésie.

5 L. Cellier, « D'une rhétorique profonde : Baudelaire et Poxymoron », *Cahiers Internationaux de Symbolisme,* n. 8,1965, pp. 3-14.

6 J.-J. Wunenburger, *op. cit., p. 2.*

7 L. Blaga, *L'espace mioritique,* in *Trilogie de la culture,* Paris, Librairie du savoir, 1995, Traduit par Y. Cauchois, R. Marin et G. Danesco, p. 265. *Spafiul mioritic, Opere,* 9, Bucureşti, Editura Minerva, 1985, p. 326 : « Fapt e că unei linii (Gheorghe Lazăr-Kogălniceanu-Maiorescu-Eminescu-Coşbuc) de inducţiune germană (influenţă catalitică), îi putem opune o linie de inducţie franceză (Alexandrescu-Bolintineanu-Alecsandri-Macedonski), care se înfiripă şi se desâvârşeşte sub auspiciile unei influenţe "modelatoare" ».

Wunenburger conclut que « c'est peut-être en France et en Roumanie que sont apparus les modèles théoriques les plus riches et adéquats de l'étude de l'imaginaire, comme le montrent les affinités, voire les synchronicités et les isomorphismes de Blaga ou Eliade avec les constructions d'un Bachelard et d'un Durand »[8].

Disons immédiatement que Bachelard a eu le mérite d'associer, de manière décisive, la configuration de la métaphore[9] - et de l'image - au champ du symbole pour mettre en commun valeurs et fonctions, ouvrant ainsi un territoire fascinant à l'interprétation. Or, à la même époque et même un peu avant Bachelard, Lucian Blaga arrive à des conclusions similaires tout en ayant emprunté des voies beaucoup plus complexes. Bachelard a médité longuement sur la problématique de l'image linguistique qui, par son fondement dans l'imaginaire et par sa profondeur symbolique, possède un véritable statut ontologique alors que la métaphore n'aurait qu'une fonction ornementale. L'auteur de *L'Eau et les rêves*[10] va réserver avant tout son attention à ce qu'il nomme les « images premières » (AS, p. 206), originaires, fondamentales, qui présentent de nombreuses similitudes avec les archétypes junghiens. Alors que chez Blaga, ces catégories abyssales sont en particulier celles du temps et de l'espace, elles coïncident avant tout, pour Bachelard, avec la quaternité élémentaire à laquelle il dédiera ses grands livres : l'eau, le feu, la terre et l'air.

Si d'emblée, Blaga a distingué nettement

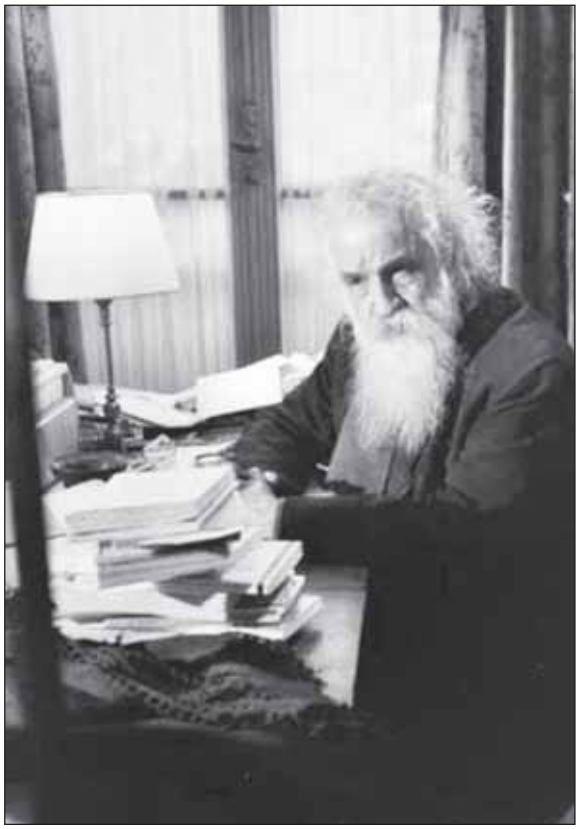

deux types de métaphores, l'attention de Bachelard[11] a d'abord oscillé entre la métaphore, simple image rhétorique dont il dénonce la pauvreté, et l'image considérée comme un véritable Centre de rêverie donnant accès à ce qu'Henri Corbin nomme l'imaginai[12] :

Alors que les métaphores ne sont souvent que des déplacements de pensées, en une volonté de mieux dire, de dire autrement, l'image, la véritable image, quand elle

8 J.-J. Wunenburger, *op. cit.,* p. 6.

9 Relevons que Bachelard conçoit la métaphore dans un sens large. Même s'il privilégie les figures fondées sur les rapports d'analogie comme la métaphore *in absentia,* la métaphore *in praesentia* et la comparaison/similitude, il englobe aussi dans la même vision métaphorique des figures construites sur d'autres rapports (J.-J. Wunenburger, « Gaston Bachelard ou l'ambiguïté de la métaphore », *Cahiers Gaston Bachelard, Bachelard et l'écriture,* numéro spécial, 2004, p. 207). Consulter aussi J.-J. Wunenburger, *Gaston Bachelard. Poétique des images,* Paris, Mimésis, 2012, pp. 103-114.

10 G. Bachelard, *La Poétique de la rêverie,* Paris, P. U. F., 1978 (PR) ; *L'Air et les songes,* Paris, Éditions José Corti, 1978 (AS) ; *L'Eau et les rêves,* Paris, Éditions José Corti, 1979 (ER) ; *La Terre et les rêveries de la volonté,* Paris, Éditions José Corti, 1980 (TRV) ; *La Flamme d'une chandelle,* Paris, P. U. F., 1980 (FC) ; *Le Droit de rêver,* Paris, RU. F., 1988 (DR).

11Consulter J.-Cl. Margolin, « Sur les raisons d'un refus. Bachelard et la métaphore », *Annali dell'Istituto Universitario Orientale,* Sezione romanza, Napoli, XXXIII, 1, 1991, pp. 65-101.

12 Consulter I. Buse, « Lucian Blaga : de la matrice stylistique à l'imaginai », *Bachelardiana, Lmmaginale,* n. 3, 2008, pp. 19-30.

est vie première en imagination, quitte le monde réel pour le monde imaginé, imaginaire. Par l'image imaginée nous connaissons cet absolu de la rêverie qu'est la *rêverie poétique* (FC, p. 2).

Pourtant, déjà en 1938, Bachelard parle de la « valeur ontologique d'une métaphore » (ER, p. 47), ce que les exégètes de l'herméneutique bachelardienne ont ignoré bien souvent. Bien plus tard, dans *La Poétique de la rêverie,* il a accordé plus nettement un pouvoir de création à la métaphore qui devient ainsi le substrat même de l'image : « Un renversement doit être fait pour donner pleine réalité à la métaphore. Que d'exercices pour un rêveur de mots ! La métaphore est alors une origine, l'origine d'une image qui agit directement, immédiatement » (PR, pp. 60-61). Comme le relève Jean-Jacques Wunenburger, le philosophe dijonnais éclaire alors, de manière décisive, la jonction entre les images premières et la métaphore : chaque image littéraire, fruit d'une créativité verbale, se présente aussi comme un jaillissement imprévisible, un renouvellement unique des images préexistantes (TRV 6), dont la forme la plus haute est la métaphore pure, réduite à une forme verbale concise (TRV 321)[13].

2. Imaginaire et confluence

De son côté, Blaga propose une distinction semblable dans *Geneza metaforei şi sensul culturii (La genèse de la métaphore et le sens de la culture).* Si l'attitude bachelardienne reste au début floue et ambiguë, avec le terme « image », le philosophe de Cluj parle explicitement de métaphore pour lui conférer non plus seulement un statut rhétorique, mais bien un statut ontologique. Rappelons que Blaga considère la métaphore « plasticisante », ornementale comme « vide » alors que la métaphore « révélatrice » tend, elle, à « la *révélation* d'un mystère »[14] qui est, pour lui, « une catégorie de la transcendance »[15]. C'est cette dernière qui coïncide avec l'image bachelardienne dans toute sa plénitude. Blaga définit le premier type selon le métalangage de la rhétorique traditionnelle : la métaphore « plasticisante » se produit

lorsque, dans le cadre du langage, un fait se rapproche d'un autre, plus ou moins similaire, les deux faits relevant du domaine du monde donné, imaginé, vécu ou pensé. Le rapprochement ou le transfert de termes d'un fait sur un autre s'effectue exclusivement en vue de conférer à l'un des deux un pouvoir suggestif d'ordre plastique [...]. Il convient, au reste, d'observer que les métaphores plasticisantes n'enrichissent en aucune façon le contenu proprement dit du fait auquel elles se réfèrent ; leur finalité est de restituer aussi fidèlement que possible l'épaisseur charnelle d'un fait[16].

Au contraire, le deuxième type, la métaphore révélatrice, ne possède plus seulement une fonction de description du réel mais bien de dévoilement d'un mystère. Elle rompt ainsi son lien avec la représentation immédiate pour s'ouvrir à « une dimension de signification absente, manquante, transcendante »[17] :

Là où les métaphores du premier type ne font que compléter l'expression directe des faits auxquels elles se rapportent, à savoir le

13 J.-J. Wunenburger, «Gaston Bachelard ou l'ambiguïté de la métaphore», *op. cit.,* p. 210.

14 L. Blaga, *La Genèse de la métaphore,* in *Trilogie de la culture, op. cit.,* p. 294. *Geneza metaforei si sensul culturii, Opère,* 9, *op. cit.,* p. 354 : « *revelarea* unui "mister" ».

15 I. Buse, « Affinités poétiques chez Gaston Bachelard et Lucian Blaga », in J.-J. Wunenburger (éd.), *Gaston Bachelard. Science et poétique, une nouvelle éthique ?,* Paris, Hermann Éditeurs, 2013, p. 437.

16 L. Blaga, *La Genèse de la métaphore, op. cit.,* p. 290. *Geneza metaforei şi sensul culturii, op. cit.,* pp. 350-351 : « Metaforele plasticizante se produc în cadrul limbajului prin apropierea unui fapt de altul, mai mult sau mai putin asemănător, ambele fapte fiind de domeniul lumii date, închipuite, traite sau gîndite. Apropierea între fapte sau transferul de termeni de la unui asupra celuilat se face exclusiv în vederea plasticizării unuia din ei [...]. E de remarcat că metaforele plasticizante nu îmbogăţesc cu nimic continutul ca atare al faptului, la care ele se referă. Metaforele acestea sînt destinate să redea cît mai mult carnaţia concretă a unui fapt ».

17 J.-J. Wunenburger, *La Vie des images,* Strasbourg, Presses Universitaires de Strasbourg, 1995, p. 16.

mot comme tel, les métaphores du deuxième type étendent la signification même de ces faits. Les métaphores révélatrices ont pour finalité de faire apparaître une réalité *cachée* à l'intérieur des faits visés par elles. On peut dire, en effet, que les métaphores de ce type tendent à la *révélation* d'un mystère par les moyens que nous mettent à portée de main le monde concret, l'expérience sensible et le monde imaginaire [...]. La métaphore vient alors accroître la signification du fait auquel elle se rapporte et qui, avant d'être touché par la grâce métaphorique, avait encore un aspect marqué du sceau du secret [...]. Les métaphores révélatrices résultent, elles, *du mode d'existence spécifique de l'homme, qui est l'existence dans l'horizon du mystère et de la révélation.* Elles en constituent le premier symptôme[18].

Pour Blaga, la métaphore révélatrice est l'expression la plus emblématique d'une culture. Ce sont les créations spirituelles qui révèlent en effet le mystère du transcendant qui entoure l'homme, en l'exprimant par les catégories matricielles abyssales qui les informent. Toute l'œuvre de Blaga pourrait être thématisée par ce fragment d'Heraclite : « Les frontières de l'âme, tu ne saurais les atteindre, aussi loin que, sur toutes les routes, te conduisent tes pas : si profonde est la Parole qui l'habite »[19]. Cette Parole profonde recouvre ici, selon nous, l'ensemble des catégories abyssales que Blaga a explorées magistralement.

Blaga et Bachelard ont donc mis en en valeur un type métaphorique qui s'inscrit dans ce que Blaga nomme la connaissance luciférique ou, selon Durand, dans le régime nocturne de l'imaginaire. D'un point de vue méthodologique, la démarche des deux philosophes requiert d'aborder l'image et la métaphore non plus seulement selon l'approche rhétorique mais aussi selon l'approche symbolique de l'herméneutique de l'imaginaire :

Rendre intelligible l'image oblige à l'appréhender indirectement, à la pénétrer dans sa profondeur, à interpréter ses différents niveaux de sens, ce qui exige une orientation particulière et un savoir préalable, sous peine de ne pas apercevoir les sens latents [...]. L'herméneutique valorise donc un type de représentation qui échappe à l'immédiateté et à la transparence et qui exige un engagement actif du sujet dans l'exploration des plans médiats[20].

La métaphore révélatrice réussit ainsi à capter les pouvoirs du symbole pour devenir comme lui, selon Gilbert Durand, « apparition, épiphanie d'un secret, d'un mystère »[21]. C'est ce que Jean-Jacques Wunenburger reconnaît pour l'image bachelardienne, et plus en général pour toute image : « l'image, mieux que le concept, se présente comme une configuration symbolique qui garde en réserve du sens, sous une forme cachée dans les signes ou les figures, et le rend disponible pour une réactivation par un sujet interprétant »[22]. C'est dans la parole poétique que l'image va déployer le plus intensément toute sa véritable profondeur symbolique, sans

18 L. Blaga, *op. cit.,* pp. 293-294. *Geneza metaforei şi sensul culturii, op. cit.,* pp. 354-355 : « Cîtă vreme metaforele tip I nu sporesc semnificatia faptelor, la care se refera, ci întregesc expresia lor directă, cuvîntul ca atare, metaforele tip II sporesc semnificatia faptelor însile, la care se referă. Metaforele revelatorii sînt destinate sa scoată la iveală ceva *ascuns,* chiar despre faptele pe care le vizează. Metaforele revelatorii încearcă într-un fel *revelarea* unui "mister", prin mijloace pe care ni le pune la îndemînă lumea concretă, experienta sensibilă şi lumea imaginară [...]. Metafora îmbogăţeşte în cazul acesta însăşi semnificaţia faptului, la care se referă, şi care, înainte de a fi atins de harul metaforelor în chestiune, avea încă o înfăţişare de taină pecetluită [...]. Metaforele revelatorii rezultă *din modul specific uman de a exista, din existenţa în orizontul misterului şi al revelării.* Metaforele revelatorii sînt întîiele simptome ale acestui mod specific de existenţă ». Voir à ce sujet E. Todoran, *Simbolismul mitic şi stratul poetic,* în *Lucian Blaga. Mitul poetic, 2,* Timişoara, Editura Facla, 1983, pp. 229-246.

19 Heraclite, Fragment 50, in Y. Battistini, *Trois présocratiques,* Paris, Gallimard, 1968, p. 37.

20 J.-J. Wunenburger, *Philosophie des images,* Paris, P. U. F., 1997, p. 78.

21 G. Durand, « L'Occident iconoclaste », *Cahiers internationaux de Symbolisme,* 1962, n. 2, p. 5.

22 J.-J. Wunenburger, *op. cit.,* p. 82.

doute parce que la dénivellation de la signifiance - génératrice d'une écriture oblique et nocturne - y est la plus haute. Selon Blaga, la métaphore est soumise, comme le symbole, à la « censure transcendante », le mystère se dévoilant et se dissimulant tout à la fois :

Le sens symbolisé, ou sens figuré, qui est indiqué ou suggéré dans l'image littérale, confère au symbole une « profondeur », c'est-à-dire une signification transcendante, dans la mesure où ce sens ne se laisse jamais pleinement communiquer de manière claire et intégrale. Mais d'un autre côté, ce lien de signifiance reste exposé à une certaine dénivellation et opacité qui confère à la relation symbolique un halo de mystère. L'image verbale ou spatiale se dérobe à la saisie intellective en se revêtant d'un aspect énigmatique. La surface de l'image, tout en restant identifiée et reconnue dans sa littéralité propre, masque une autre face occultée, appréhendée comme source d'une vérité autre[23].

3. Une complémentarité dans la diversité

Élargissant sa réflexion sur les imaginaires européens, Wunenburger reconnaît qu'« il est clair que les imaginaires français et roumains appartiennent à des "bassins sémantiques" divergents »[24]. On peut cependant déceler une complémentarité dans cette interaction entre les deux pays. D'un côté, « les échanges franco-roumains ont ainsi permis, depuis le XIXe siècle, à la Roumanie d'entrer dans un imaginaire moderne, qui a paradoxalement ravivé les structures anciennes, en inspirant à des créateurs au XXe siècle une nostalgie de l'espace mioritique»[25]. De l'autre, et inversement, « l'apport de l'imaginaire roumain et de ses théories en France a permis à la culture française de donner chair à un imaginaire refoulé, récessif, celui d'un monde traditionnel qui renvoie aux plus lointaines racines indo-européennes et dont M. Eliade a été le précieux médiateur »[26].

Le philosophe met aussi en évidence qu'« alors que la France a adopté et imposé un cloisonnement entre la culture scientifique abstraite et la culture littéraire poétique, la Roumanie n'a cessé de cultiver un esprit public où s'entremêlent imaginaire et rationalité. Les frontières des genres et des modes de rationalisation ne sont jamais bien étanches, voire tout simplement peu marquées chez les grands créateurs roumains ». Wunenburger cite comme exemples Eminescu et Noica. Nous pourrions leur ajouter bien des noms, dont Mircea Eliade et Lucian Blaga lui-même. En effet, si Blaga a mené de front une œuvre philosophique imposante, il a continuellement aussi doublé son parcours herméneutique d'une création poétique s'étendant sur une vingtaine de recueils. De son côté, Bachelard a essayé de déconstruire ce cloisonnement entre rationalité scientifique et imaginaire poétique en développant une production qui, comme sa formation, est double : il est à la fois « l'homme du poème et du théorème »[27]. En fait, les critiques ont souligné que « l'œuvre de Bachelard contient à partir de 1938 deux cheminements radicalement différents, dans leur principe, dans leur méthode et dans leur but »[28]. C'est en 1953 que les travaux épistémologiques du philosophe seront suspendus, écrit Jean Libis, et que « les trois derniers ouvrages seront habités par une obsession croissante de l'image littéraire »[29]. Dans les ouvrages consacrés à la quaternité élémen-

23 J.-J. Wunenburger, *op. cit.*, p. 207.
24 J.-J. Wunenburger, « Epistémologies croisées de l'Imaginaire : les traditions françaises et roumaines », *op. cit.*, p. 6.
25 *Ibidem.*
26 *Ibidem.*
27 G. Canguilhem et alii (ed.), *Gaston Bachelard. L'Homme du poème et du théorème,* Colloque du centenaire, Dijon, Éditions Universitaires de Dijon, 1984.
28 J. Libis, *Gaston Bachelard ou la solitude inspirée,* Paris, Berg International Éditeurs, 2007, p. 10.
29 J. Libis, *op. cit.*, p. 65.

taire, à l'espace et à la rêverie, un discours conceptuel vigoureux sert néanmoins toujours de cadre à l'analyse des images. Et c'est ajuste titre que Paul Ricœur a pu parler - à propos de l'œuvre bachelardienne - de « discours mixte » où l'interprétation est « une modalité de discours qui opère à l'intersection de deux mouvances, celle du métaphorique et celle du spéculatif [...]. D'un côté elle veut la clarté du concept - de l'autre, elle cherche à préserver le dynamisme de la signification que le concept arrête et fixe »[30]. Par ce discours mixte et ce double imaginaire - diurne et nocturne -, Bachelard rejoint Blaga. Comme l'observait Mircea Eliade, « c'est un fait que le "régime diurne de l'esprit" est dominé par le symbolisme solaire, c'est-à-dire, en grande partie, par un symbolisme qui [...] est souvent le résultat d'une déduction rationnelle »[31] ; l'autre régime - que Gilbert Durand qualifiera de nocturne - est dominé par des schèmes d'intégration allant parfois jusqu'à la fusion, règne des germinations et des visions qui caractérisent l'écriture de ces deux penseurs.

Les œuvres de Bachelard et de Blaga témoignent puissamment d'une réflexion européenne convergente dans la diversité. Selon la perspective d'une mythoanalyse comparée des imaginaires européens, Wunenburger souligne qu'« une science de l'imaginaire abyssal a pu naître des deux côtés de l'Europe, à partir de socles culturels différents, mais qui sont chacun à même de croiser imaginaire et rationalité : l'Université française ayant mis son rationalisme épistémologique au service d'un imaginaire devenu exotique, celui du fantastique des origines, la culture roumaine ayant intégré son imaginaire mioritique dans une rationalisation herméneutique qui doit beaucoup à la nécessité de se comprendre face à l'histoire prométhéenne de l'Europe progressiste »[31]. Bachelard et Blaga peuvent donc être considérés comme des représentants exemplaires des deux côtés de l'Europe. Par leur œuvre et par leur parcours herméneutique, ils montrent que même s'ils sont issus de « bassins sémantiques » différents en ce qui concerne leur histoire, ils se rejoignent en une union des divergences dans la complémentarité, en ouvrant la voie à une anthropologie de l'imaginaire, prémisse à un nouvel humanisme européen.

30 P. Ricœur, *La Métaphore vive,* Paris, Éditions du Seuil, 1975, p. 383. 3 M. Eliade, *Traité d'histoire des religions,* Paris, Payot, 1964, p. 116.

31 J.-J. Wunenburger, « Epistémologies croisées de l'Imaginaire : les traditions françaises et roumaines », *op. cit.,* p. 6.

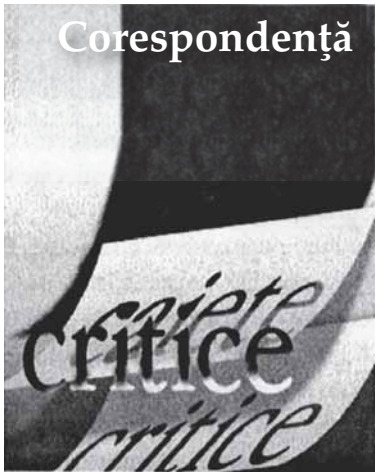

Virgil TĂNASE

Scrisoare adresată unui prieten francez care iubeşte România

Abstract

Scrisoarea este adresată prietenului Jean-François, alături de care comentează ades informaţii referitoare le realităţile sociale şi politice din lumea contemporană. Autorul se adresează unui prieten al ţării sale, doritor de a o cunoaşte în profunzime, cu invitaţia de a nu ignora semnele de întrebare pe care le ridică globalizarea cu efectele ei, benifice dar şi negative, aflate uneori în spatele campaniilor de presă. Subiectul scrisorii de faţă îl constituie fenomenul corupţiei şi imaginea endemică a acestuia creată de mass-media prin intermediul unor manipulări, lui Jean-François cerându-i-se să ţină seamă în judecata se de vechilul principiu audiatur et altera pars.

Cuvinte-cheie: *Corupţie, România, Europa, criză, globalizare, mass-media, manipulare.*

As it is presented in the title of the article, Virgil Tănase addresses the letter published below to his friend Jean-François, an author who often accompanies him in commentaries on information regarding social and political realities of our contemporary world. The author speaks to a friend of his country, to a person interested to know it deeply, inviting him not to ignore the question marks raised by globalization, with its benefic, but also negative effects, that sometimes lie behind the press campaigns. The topic of the present letter is the corruption and its endemic image created by mass media using the means of manipulation. Jean-François is kindly asked to listen to the other side too before concluding his own opinion.

Keywords*: corruption, Romania, Europe, crisis, globalization, mass media, manipulation.*

Paris, februarie 2017

Dragă Jean-François,

îţi mulţumesc pentru grija cu care ai decupat din ziarul pe care-l citeşti cu încredere, îmi spui, articolul despre mişcările de stradă de la Bucureşti. Dar nu-ţi împărtăşesc bucuria. Altminteri decât crezi, ele nu mi se par o dovadă de democraţie, nici o pornire sănătoasă împotriva corupţiei. Dimpotrivă : corupţia e de partea celor care manifestă. Inocenţi în sine, precum rotiţele unui ceas care-şi fac cinstit meseria fără să ştie că au fost integrate în mecanismul de declanşare al unei bombe, aceşti manifestanţi care se cred, poate, curaţi sunt elementele constitutive ale unui jaf atât de uriaş încât puţini mai văd pădurea, cei de bună credinţă plimbându-şi pancartele de copii naivi în hăţişurile care-i împiedică să-şi dea seama unde se află.

Dar pentru că, din prietenie, îmi cer părerea, ţi-o voi da, deşi, în ceea ce mă priveşte, sunt azi înafara acestor lupte. Socotesc că mi-am făcut datoria, riscându-mi viaţa când a spune lucrurilor pe nume

Virgil TANASE - scriitor, Fondation Antoine de Saint Exupery - Fondation de France, e-mail: tanase.virgil@wandoo.fr.

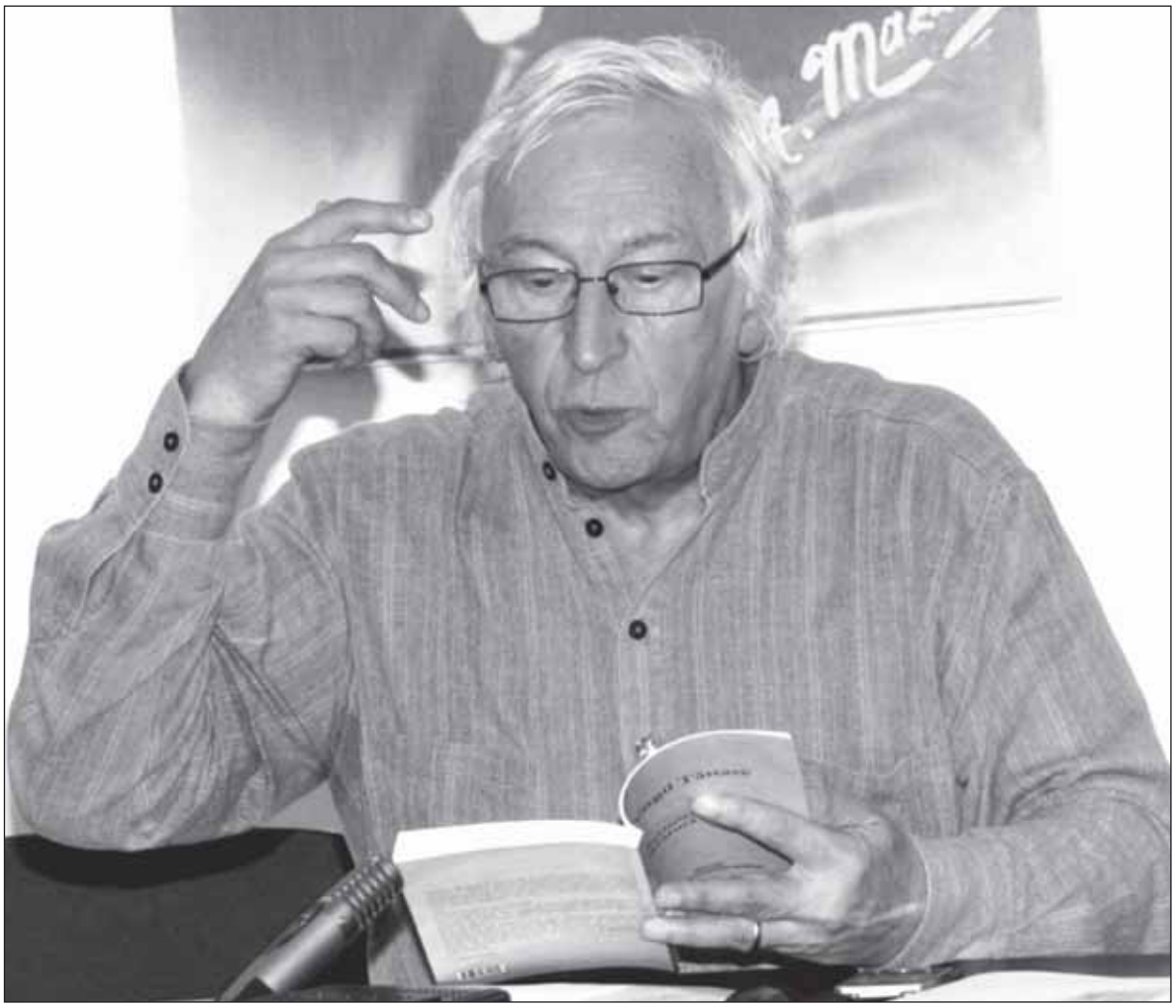

era mai primejdios decât azi, şi că e cazul să-mi văd de literatură lăsând celor mai tineri misiunea de a păstra ceea ce generaţia mea le-a dat.

Acestea fiind spuse, nu mă pot împiedica să nu bag de seamă unanimitatea de păreri a celor citaţi – fapt neliniştitor din punctul de vedere al obiectivităţii. E totuşi curios că într-un peisaj politic unde partidul de guvernământ a câştigat atât de larg foarte recentele alegeri, reporterul nu găseşte pe nimeni care să aibă o privire diferită asupra evenimentelor. Fireşte, cuvântul meu n-are autoritatea personalităţilor ilustre care se exprimă în articolul citat. Am însă asupra lor un avantaj indiscutabil. Dat afară din Universitate, interzis ca scriitor şi regizor şi alungat din ţară, în momentul în care Nicolae Ceauşescu încerca să mă omoare la Paris pentru articolele împotriva lui publicate aici (luna aceasta canalul de televiziune franco-german Arte a difuzat un nou documentar privind această tentativă de asasinat în cadrul unei serii intitulată nştii intelectuali din „reportajul" menţionat (care nu mai sunt în prima lor tinereţe) se bucurau fără mustrări de conştiinţă de avantajele sistemului totalitar. Li se părea firesc să li se ofere ceea ce era refuzat omului de rând şi aduceau, la nevoie, elogii şefului statului în termeni înduioşători (a se vedea în acest sens scrisoarea din 25 mai 1982 a Dlui Pleşu adresată Dlui Ceauşescu ; într-o ţară în care a avea un paşaport era un miracol, Dl Liiceanu studia la Heidelberg ; iar Dna Cârneci, care avea un post de cercetător într-o disciplină cu implicaţii ideologice, primea în 1986 un premiu de poezie care nu mi se pare că recompensa o dizidenţă afişată. Etc.) Departe de mine, care ştiu cât e de

greu (şi poate inutil) să stai drept în furtună, de a le face cel mai mic reproş. Dar de aici până la a conchide că o măruntă aristocraţie intelectuală consideră firesc să trăiască, sub toate domniile şi orânduirile, la nivel „occidental" (europeean, dacă preferi) în timp ce gloata poate muri de foame, nu e decât un pas.

Pe care nu eu trebuie să-l fac.

Cum am renunţat demult la jurnalismul de investigaţie (pe care l-am practicat mai demult luând câteva riscuri : eram la Santiago de Chili în timpul lui Pinochet şi la Bucureşti pe 25 decembrie 1989, de exemplu) şi neavând ambiţii politice (politica nu e treaba scriitorului – după cum explica atât de bine Kundera), îmi îngădui doar, în calitate de observator obiectiv, să-ţi sugerez câteva direcţii de reflecţie.

Decalajul dintre nivelul de viaţă al celor ce votează şi cel al pretinselor elite urbane (tineretul voios) care manifestă este flagrant. Ceea ce explică de ce votul majorităţii (45,47%), cu douăzeci de procente mai mult decât următoarea formaţie politică, dă în mod constant puterea celor care, mărind salariile şi pensiile, bursele studenţeşti, exonerând de la impozit veniturile mici, etc., repară politica de „austeritate" a guvernelor de dreapta. E astăzi o evidenţă că politica de rigoare a Comunităţii europene sărăceşte deliberat popoarele îmbogăţind până la (o) asfixie (proximă) o mână de capitalişti internaţionali. Îţi semnalez în treacăt că această politică crâncenă, contestată vehement de o sumă de intelectuali de vază (de la Jacques Sapir, economist, la Emmanuel Todd, istoric, şi de la Michel Onfray, filozof, la Michel Houellebecq, scriitor) care prevăd explozii sociale nimicitoare, a făcut ca opinia publică din mai multe ţări – Anglia, Franţa (numai 38% de opinii favorabile Europei), Olanda, Italia, Grecia – să fie azi ostilă structurilor europeene din care vor să se desprindă în pofida clasei politice ale cărei avertismente prăpăstioase sunt dezminţite flagrant de cum merg lucrurile în Marea Britanie. E ceea ce nu pot accepta cu nici un preţ cei care, în marile oraşe ale României, sunt plătiţi de firmele străine, beneficiază de binefacerile cu care orice putere colonială răsplăteşte cozile de topor şi profită de înlesnirile de înavuţire oferite de un sistem care privilegiază capitalul în detrimentul muncii (alt subiect de dezbatere şi de nelinişte în Occident). Aceştia se consideră o elită pentru că ţopăie pe internet şi gângăvesc în limbajul informatic al mondializării – „mondializare" despre care trebuie amintit că sporeşte rentabilitatea capitalului din ţările „dezvoltate" făcând să muncească pe mai nimic în întreprinderile „delocalizate" (şi în România deocamdată) o armată de nefericiţi şi uneori, în Asia îndeosebi, copii, exploataţi fără milă, ceea ce nu stârneşte proteste pe bulevardele bucureştene. Dar asta este de acum o altă chestiune, rezumată scurt şi cinic de miliardarul american Warren Buffett care striga cât îl ţinea gura în *New York Times* din 14 august 2011 : „Lupta de clasă există şi noi, bogaţii, am câştigat-o".

Ei bine, poate că nu.

Şi e cel puţin abuziv să califici dorinţa mulţimii de a trăi cât de cât omeneşte de „populism", cuvânt folosit cam des de elitele de la Bruxelles şi care sună cam puturos în gura celor care conduc Europa fără a fi aleşi. Nu e firesc, oare, ca într-o ţară în care PIB-ul cunoaşte o creştere importantă în timp ce o mare parte a populaţiei trăieşte de azi pe mâine, venitul social să fie mai echitabil împărţit? E ceea ce contestă manifestanţii de la Bucureşti care apără interesele firmelor multinaţionale cărora li s-au vândut, fără să-şi dea seama (din cauza copacilor, presupun) că participă la o exploatare colonială, cea mai drastică formă de corupţie şi că, dintr-o perspectivă mai largă, ei sunt cei care, hoţi de boi, umblă să prindă hoţii de ouă.

În ceea ce priveşte felul în care este prădată (şi deznaţionalizată) o ţară (menită să dispară, dizolvată în supa europeană), mă surprinde faptul că autorul reportajului pe care mi-l trimiţi, şi de-a cărui bună credinţă nu mă îndoiesc, nu face nici o referire la anumite pasaje ale scrisorii semnate pe 8 februarie de optzeci şi patru de membri ai Academiei române, deşi aceasta se află nu departe, la numai câteva sute de metri de piaţa unde vociferează « forţele vii ale României»!

Nu m-aşi opri la atât.

Îmi îngădui să-ţi sugerez câteva întrebări cărora mă feresc să le dau un răspuns ca să nu fiu învinuit de parţialitate.

E oare o dovadă de democraţie să ceri prin manifestări de stradă demisia guvernului legitim abia ales şi care dispune de o majoritate zdrobitoare? E oare o dovadă de democraţie faptul că cel care ar trebui să fie preşedintele TUTUROR românilor coboară în stradă ca să încurajeze o fracţiune minoritară a electoratului? E democraţie ca acelaşi preşedinte să refuze funcţia de prim ministru cuiva care nu e mai condamnat decât Dl Alain Juppé (candidat de dreapta la investitura pentru alegerile prezidenţiale franceze), şi care nu e, până la o eventuală nouă condamnare, mai puţin presupus nevinovat decât actualul candidat al dreptei la preşedenţia Franţei, Dl François Fillon, anchetat pentru a fi plătit soţiei sale cam 800.000 de euro din banii statului (şi, sume mai neînsemnate, copiilor săi)? Şi atunci cum să nu se nască în electorat (care, în cazul unor alegeri anticipate, riscă să dea o şi mai largă majoritate partidului de guvernământ) suspiciunea că e la mijloc o manipulare?!

A cui?

Am toată încrederea în jurnaliştii ziarului pe care mi-l trimiţi ca să facă lumină în această privinţă.

Cât priveşte corupţia şi decretul atât de controversat al guvernului, mă mir că nu găsesc în „reportajul" atât de documentat de la Bucureşti nici o referinţă la suprapopulaţia penitenciarelor, reproşată de mai mulţi ani autorităţilor din România. Nici la limita de 44.000 de euro, cred, dincolo de care amnistia nu se aplică (a se compara cu cei 800.000 de euro evocaţi mai sus). Nu e vorba nici de zecile de excepţii (dare şi luare de mită, trafic de influenţă, etc.) ale proiectului de amnistie care, la o primă vedere, pare mai puţin lax decât lasă să se creadă revolta celor care preferă lozincile strigate pe trotuar argumentelor (pe care poate, mai ştii! nu le au – şi e păcat că toţi intelectualii de seamă care se exprimă în articolul citat preferă sentimentele grandioase faptelor precise şi ideilor cu bătaie mai lungă decât lărgimea unei străzi).

Pe de altă parte, dacă aşi fi ziarist şi dacă aşi pleca urechea la ce se spune în vastul spaţiu naţional care împrejmuie piaţa unde au loc manifestaţiile, aşi fi făcut o anchetă (jurnalistică) ca să mă asigur că lupta împotriva corupţiei nu a devenit o armă politică. N-ar fi prima dată şi s-a văzut şi la case mai mari. Cum n-am făcut propriile mele investgaţii, nu mă încumet să fac aluzie la zvonurile care circulă. Mă miră numai, ştiind cât de împărţite sunt lucrurile pe lumea aceasta, că odată mai mult toată corupţia seadună într-o parte şi toată frumuseţea sufletească de cealaltă, ca-n poveştile cu zâne şi cu scriitori/cineaşti/filozofi care par nişte Făţi Frumoşi. Regret că un jurnalist care-şi cunoaşte atât de bine meseria, cum sunt toţi cei ai ziarului despre care este vorba, nu s-a grăbit să risipească cu argumente imbatabile suspiciunile care ar putea lăsa să se creadă că lupta (necesară şi binevenită) împotriva corupţiei e o manevră partizană.

Cunoscând obiectivitatea ziarului în care, din câte spui, ai atâta încredere nu mă îndoiesc, dragă prietene, că redacţia va face totul pentru a-şi adânci analizele ca să nu se pună iarăşi în situaţia penibilă din decembrie 1989 când anunţa mii de morţi la Timişoara unde nu erau decât câtva zeci. Ar fi la fel de neplăcut că redacţia să ia drept luptători pentru democraţie pe cei care nu acceptă regula jocului decât dacă sunt lăsaţi să câştige – a propos de democraţie, tot din prietenie, îngăduie-mi să-ţi amintesc ce spunea de curând recentul nostru fost prim ministru, Dl Manuel Valls, confruntat cu milioanele de manifestanţi (printre care şi tu) împotriva legii El Khomri pe care a impus-o fără a o trece prin parlament : „în democraţie nu strada guvernează".

Decât doar dacă, Doamne fereşte, Franţa nu mai e o democraţie? Sau România? Sau Europa? Nu mai ştiu. Dar nu mă îndoiesc că ziarul tău de căpătâi va da un răspuns satisfăcător acestei întrebări care azi ne chinuie pe toţi.

Cu aceeaşi veche şi trainică prietenie (care ne-a unit încă de pe vremea când tu erai socialist şi eu nu prea), VT.

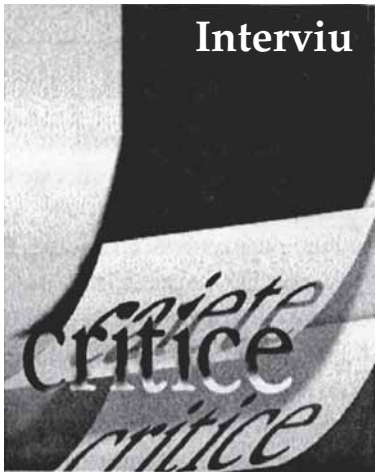

Florian Saiu în dialog cu Mihai Iovănel

Oglinda spartă a României

Abstract

Despre cultură, despre analfabetismul funcțional, despre politica europeană sufocată de migrațiile africane și asiatice, dar și despre rolul intelectualului nostru în societate, citiți în rândurile de mai jos. Dialogul cu Mihai Iovănel, critic literar și cercetător la Institutul de Istorie și Teorie literară „George Călinescu", e incisiv, trepidant, deschis.

Cuvinte-cheie: *cultură, educație, plagiat, carte, politică, bani, Uniunea Europeană.*

Referring to culture, referring to functional illiteracy, referring to European policy stifled with African and Asian migrations, but also referring to intellectual's role in society, read the lines below. The Dialogue with Mihai Iovănel, literary critic and researcher at the Institute of History and Literary Theory „George Călinescu" is incisive, vibrant, open.

Keywords*: culture, education, plagiarism, books, politics, money, European Union.*

Ați cochetat, pentru o scurtă perioadă de timp, cu jurnalismul de bulevard, semnând în „Averea", un ziar cu existență efemeră. Cum ați caracteriza acum acea experiență?

Mihai Iovănel: De fapt, „Averea" n-a fost un ziar de bulevard; trebuia să fie un produs pentru zona *quality* a jurnalismului economic. Am lucrat la pagina de cultură, cu Matei Martin, Elena Vlădăreanu și Ara Șeptilici. N-a mers (dar nici nu fusese gândit astfel încât să meargă), așa că după jumătate de an a fost transformat în tabloidul „Click" – o rețetă de mare succes comercial. Dar plecasem deja de acolo.

Ce înseamnă să fii cercetător în ziua de astăzi? Se poate trăi decent practicând această meserie, fie ea și dublată de o activitate efervescentă de critic literar?

Ca și în universități, în cercetare e o diferență foarte mare între un salariu de cercetător gradul 1 și un salariu de cercetător gradul 2. Primul este aproape de două ori mai mare. La vârf, deci, se poate trăi decent raportat la condițiile generale din România. La bază, însă… În 2001, când am fost angajat ca asistent de cercetare, din salariu îmi puteam cumpăra câteva sticle de Coca-Cola. În anii '90 fusese și mai rău. Însă cam din prima parte a anilor 2000 salariile au început să crească. În momentul de față sunt aliniate la nivelul salariilor din universități (poate puțin peste) – ceea ce ne plasează în zona salariului minim pe economie pentru un asistent de cercetare începător și în zona salariului mediu pe economie pentru un cercetător cu gradul 3 (echivalentul unui lector). Dacă nu trebuie să plătești o chirie de 300 de euro, poate fi ok. Dacă trebuie,

Mihai IOVANEL - Institutul de Istorie şi Teorie Literară "G. Călinescu" – e-mail: mihai.iovanel@gmail.com
Florian SAIU, jurnalist, e-mail: florian.saiu@gmail.com

nimeni nu te împiedică să-ți mai iei cinci joburi pe piața liberă, nu?

Potrivit ultimelor date, 54% din tinerii României sunt categorisiți drept „analfabeți funcționali". Sunt în stare să scrie și să citească, dar, se pare, nu înțeleg mare lucru din aceste îndeletniciri. Credeți că este un raport exagerat sau o dură realitate?

Mi se pare o cifră verosimilă. La cât de subfinanțat e sistemul de educație, nu-i nici o mirare. Din universități ies, pe medie, absolvenți din ce în ce mai slabi, iar în învățământul preuniversitar se duc de multe ori cei de la fundul găleții. *Cheap is cheap*.

De ce credeți că nu sunt alocați bani mai mulți pentru domeniul Culturii?

Principala problemă nu stă în câți bani sunt alocați (deși e evident că, spre deosebire de glorioșii ani '50 ai secolului trecut, când bugetul de la cultură atingea 5% din PIB, ce s-a aruncat către acest minister după 1989 au fost firimituri), ci la ce sunt folosiți aceștia. De pildă, avem mult prea multe reviste literare finanțate din bani publici; majoritatea sunt de o calitate ridicolă, iar banii sunt propriu-zis aruncați pe fereastră, deși pe hârtie ei finanțează „cultura". Același lucru poate fi constatat în cazul atâtor și atâtor festivaluri și manifestări cultural-literare. Altfel, vă răspund printr-o întrebare: de ce nu sunt alocați mai mulți bani pentru Educație și Sănătate? Acestea ar fi adevăratele priorități. Cel puțin banii insuficienți de la Cultură nu omoară pe nimeni.

Ce părere aveți despre scandalul tezelor de doctorat plagiate, atât de politizat, judecat cu diferite unități de măsură (Codruța Kövesi ar fi plagiat, dar într-un procent insignifiant, așadar, n-a plagiat!)? Ce vină poartă profesorii care au girat aceste lucrări?

După cum îmi spunea un prieten universitar, o să avem de tras 20 de ani după verdictul în cazul Laura Codruța Kövesi. Ideea că un procent de 4,5% plagiat nu descalifică o lucrare a creat un precedent toxic și transformă toată discuția privind standardele academice într-un banc.

Suntem pe ultimul loc în Europa la achiziția de cărți. Care credeți că este mecanismul acestui eșec, care ar fi explicațiile?

Peste tot în lume bibliotecile publice o duc prost: sunt închise una după alta, iar în cazul celor care rezistă deocamdată fondurile pentru achiziții sunt tăiate sau drastic ajustate. Asta nu înseamnă că în România situația nu poate fi și mai proastă. Nu doar că nu avem nici o bibliotecă aprovizionată decent la nivelul bibliografiilor occidentale actuale, dar nici în ce privește colecțiile de cărți și reviste românești nu o ducem prea bine. La Biblioteca Academiei nu se găsesc unele cărți premiate de Academie. Ca să nu mai vorbesc de starea mizerabilă a serviciului: depozite închise cu lunile și chiar cu anii, catalog nedigitalizat (pentru o cotă trebuie să cauți printre cartoane ca acum o sută de ani), iar în sală aștepți cu orele pentru o publicație (cu mari șanse de a-ți fi adusă una greșită). Singura bibliotecă decentă din București, din toate punctele de vedere, este BCU. Aș adăuga și Biblioteca Națională, superioară BAR ca spațiu și servicii, doar că și acolo multe depozite sunt închise (inclusiv cele de presă).

În ce stadiu se află proza românească? Dar poezia? La care dintre cele două forme de exprimare literară stăm mai bine?

Cu poezia am stat tot timpul bine. Sunt citabili ca buni și foarte buni zeci de poeți debutați în ultimul deceniu, pentru a nu mai vorbi de cei deja clasici. Cifrele în cazul prozatorilor sunt mai mici, dar nici acolo nu lipsește calitatea. Câteva nume: Lavinia Braniște, Radu Pavel Gheo, Ionuț Chiva, M. Dușescu (excelent și ca poet), Adrian Schiop ș.a. Singura problemă – dacă este o problemă – ar fi autobiografismul exagerat al prozei, dependența ei de plasamentul social al autorilor. Explic cauzele în ultima mea carte, *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc* (Editura Muzeul Literaturii Române, 2017).

Există o tânără generație de critici literari bine conturată – care considerați că este viitorul acestei preocupări în România?

Da, e o generație excelentă, cu potențialul de a o egala pe cea a anilor '60-'70. Viitorul ei depinde de viitorul pieței academice din România (universități, institute de cercetare), atât în sine, cât și în dinamica globală. A scrie doar pentru producția internă nu mai rentează (și nu vorbesc din punct de vedere financiar). Sistemul de presă culturală generalistă nu mai poate structura și susține o generație critică, așa cum o făcuse în timpul comunismului sau în perioada interbelică din secolul trecut. Revistele generaliste sunt în curs de lichidare, iar cele de specialitate încă nu există (sau, mă rog, în majoritatea cazurilor e ca și cum n-ar exista).

Care sunt, în opinia lui Mihai Iovănel, scriitorii reprezentativi ai României, personajele care au consolidat peisajul nostru cultural?

Mihai Eminescu pentru inventarea limbajului privat (poezia) și public (gazetăria); I.L. Caragiale, atât pentru pătrunderea lui tipologică (acesteia îi datorează „șansa" de a rămâne actual până azi), cât și pentru marea lui inteligență artistică; N. Iorga, pentru formidabila lui proză istorică; Tudor Arghezi, complementar lui Eminescu pentru secolul al XX-lea; Mihail Sadoveanu, cel mai mare prozator al nostru și cel mai organic scriitor român; Ion Barbu, a cărui poezie mi-a declanșat receptivitatea cea mai spontană și mai acută; E. Lovinescu și G. Călinescu, cei mai mari critici literari din România, care au creat o „ficțiune" asupra literaturii române la care încă ne raportăm. Mă opresc la pragul perioadei postbelice (vorba președintelui Mao, până și Revoluția

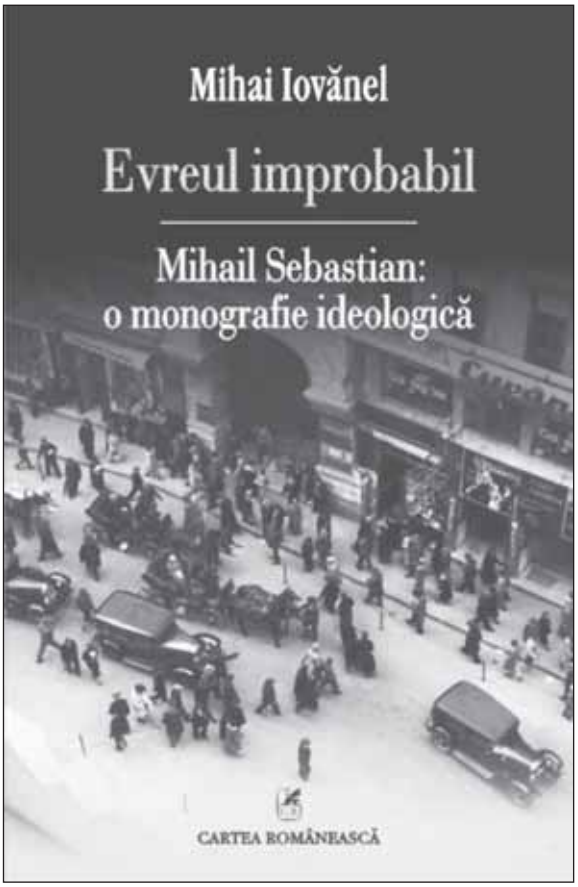

Franceză e prea recentă pentru a o putea evalua just). Totuși, îl amintesc pe Petru Dumitriu, nu atât pentru ce a scris (deși îi datorăm *Cronica de familie* și *Proprietatea și posesiunea*, două opere majore ale literaturii române), cât pentru modelul de romancier pe care îl reprezintă – un model, din păcate, mult prea absent din istoria noastră literară.

Este intelectualul român implicat suficient în viața cetății?

Problema nu-i că intelectualii n-ar fi implicați – îi găsim de-a lungul întregului lanț trofic al implicării cetățenești, de la like-ul pe Facebook până la „sacrificiul" celor infiltrați prin Parlament, guvern sau diverse instituții; problema e la nivelul problemelor pentru care luptă. Cine se uită pe istoria celui mai tipic grup intelectual din postcomunism, Grupul pentru Dialog Social, constată că pe agenda lor au stat cu precădere bulșituri pseudomorale (cum să-i epurăm pe foștii comuniști din marele lanț al ființei, cum să luptăm contra comunismului la aproape 30 de ani după căderea lui) și îngrijorări privind autoreproducerea (vezi toate discuțiile obositoare despre „elite"). Ce agendă socială a avut Grupul pentru Dialog Social? Praf și pulbere. Nu că alții ar fi fost mai breji.

Ce părere aveți despre clasa noastră politică?

O clasă înghesuită pe partea dreaptă. Neoliberalism monolitic chiar și la PSD, doar în teorie un partid de stânga. Puținii oameni de stânga nu prea au cu cine să voteze.

Ați scris „Evreul improbabil: Mihail Sebastian: o monografie ideologică". Cum s-a născut această carte și ce mai reprezintă astăzi Mihail Sebastian pentru spațiul cultural?

A fost ceva pur circumstanțial. Mă împotmolisem într-o teză de doctorat cu tema *Eminescu și kitschul*, iar doamna profesoară Elena Filipaș mi-a sugerat, ca soluție de avarie, să schimb subiectul în ceva mai manevrabil. În acel punct nu citisem mai nimic de Sebastian, cu excepția câtorva eseuri și a jurnalului (parcurs în săptămâna de dinaintea admiterii la facultate, pe fondul terorii că o să-mi cadă „Umbra lui Mircea. La Cozia", din care nu mai țineam minte nimic: totuși, deși soluția aparent universal accesibilă era aceea de a parcurge poezia și gata – o puteam face în câteva minute –, am intrat în cele din urmă la examen cu umbra lui Mircea planând asupra mea, uriașă; din fericire, mi-a căzut Ion Barbu, ale cărui scrieri le știam pe de rost). Așa se face că în următorii cinci ani am studiat interbelicul și chestiunea evreiască. În ce privește rolul lui Sebastian, am plasat un *spoiler* chiar în primele pagini ale cărții mele: un scriitor de raftul al doilea care are brusc șansa, prin revelarea în 1996 a jurnalului, de a deveni un autor în numeroase privințe mai paradigmatic și mai actual decât alții mult superiori lui.

Ce rol joacă mijloacele noi de comunicare, gen Facebook, pentru intelectualii de astăzi?

Pe de o parte, asigură o conectare care face posibilă transformarea indivizilor izolați într-un subiect colectiv, impresionant ca

cifre; a se vedea, de pildă, protestele recente îndreptate împotriva OUG 13 a guvernului Grindeanu. Pe de altă parte, Facebookul este un mediu foarte volatil, foarte fragmentar, adecvat mesajelor scurte și prizei publicitare. El își transformă utilizatorii în proletari care, în timpul informației în timp real și a (iluziei) conectării, oferă timp, propriul lor timp. Pe scurt, un mediu ideal pentru PR-i și poeți, mai puțin pentru cei care vor să gândească pe distanțe mai lungi.

Care credeți că este viitorul presei scrise, al revistelor culturale care încă mai apar pe hârtie? Vor pierde ele lupta cu produsele online?

Este inevitabil să o piardă, date fiind costurile de producție și de difuzare care transformă revistele pe hârtie într-un produs de lux. Sigur, există două forțe de încetinire: acolo unde există o piață suficient de largă pentru ca un astfel de produs de lux să poată fi rentabil (mă gândesc la Statele Unite, dimpreună cu piața lor globală pe care o controlează, și la produse *top quality* de tip *New Yorker*); sau acolo unde există suficienți bani publici ori privați pentru a fi aruncați pe reviste proaste, inutile și necitite sau, dimpotrivă, bune, utile și citite (propriu-zis, între cele două rețete nu e nici o diferență, dat fiind că niciuna nu e sustenabilă financiar pe mica piață românească).

Ce părere aveți despre corectitudinea politică, atât de uzitată în mediul occidental? Se potrivește această idee de toleranță realităților actuale?

Am o părere în general bună. La noi corectitudinea politică a fost confundată constant cu acțiunile afirmative: deși ambele au un caracter progresist, sunt totuși concepte distincte. În plus, produsul acestei confuzii a fost botezat în anii '90 „comunismul american" (H.-R. Patapievici, Cristian

Tudor Popescu), în ideea că acum Statele Unite făceau de bună voie greșelile pe care noi le făcuserăm în anii '50 cam forțați de Stalin. De fapt, ca să încep cu acțiunile afirmative, asemănările între SUA și lagărul socialist, câte sunt, vin dintr-o problemă comună ambelor sisteme, dincolo de toate diferențele politice: cum pot fi integrate clasele defavorizate? În comunism, integrarea țăranilor și a muncitorilor în sistemul cultural presupusese, dincolo de operațiuni la nivelul educației de bază (alfabetizare etc.), coborârea conceptului prea sofisticat de literatură și artă la niveluri mai accesibile. În Statele Unite, care a cunoscut o politică de discriminare rasială sistematică până târziu în secolul al XX-lea, modelul acțiunii afirmative a urmărit scurtcircuitarea unei integrări lente prin procesul așa-numitei discriminări pozitive (sinonim pentru acțiunea afirmativă), care urma să compenseze dezavantajele cu care plecau în găsirea unor slujbe și funcții persoane discriminate (femei, persoane de culoare etc.). În ce privește corectitudinea politică, deși în SUA nu putea funcționa modelul cultural centralizat din țările socialiste, ideologia PC prezintă o serie de trăsături comune cu teoria realismului socialist: clișee realist socialiste precum eroul pozitiv, tipicitatea etc. pot fi regăsite, de pildă, în polemicile duse de feministele din SUA împotriva proliferării personajelor feminine în roluri de victimă, chiar când aceasta ar fi fost justificată de datele sistemului politic în care se petrece acțiunea (de pildă, în serialul *Game of Thrones*, un transplant *fantasy* pe un decor medieval tipic, este de așteptat ca condiția femeilor să fie în parametrii exploatării medievale; totuși, serialul a fost criticat pentru că nu oferă o alternativă „luminoasă" personajelor feminine). Însă în România comparația corectitudinii politice (amalgamată cel mai adesea cu acțiunile afirmative, după cum spuneam) cu realismul socialist se produce la un nivel sensibil mai primitiv și de fapt pur retoric, unde referința „realism socialist" semnalează dorința utilizatorului de a înfățișa subiectul discuției (progresismul american) în cele mai sumbre culori.

Migrațiile masive din Est – pot ele schimba profilul cultural al Europei sau bătrânul continent mai are încă puterea să asimileze civilizații atât de diferite? Credeți că va rezista proiectul Uniunii Europene? Va avea, cândva, și România – fără îndoială un membru periferic – drepturi similare statelor occidentale puternice? Sau va rămâne doar o piață de desfacere pentru mărfurile, ideile și experimentele statelor vestice?

Ca răspuns, citez ultimul paragraf al cărții mele *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc* (2017): „Există șanse infime ca literatura română să joace într-un viitor imaginabil un rol central în plan global, în primul rând pentru că are o piață redusă. Evenimente marginale care au ajuns în trecutul recent la acapararea atenției planetare, precum romanul polițist nordic, reprezintă o unificare sub termenul de nordic a mai multor piețe (suedeză, norvegiană, daneză, islandeză, finlandeză), câteva cu economii semnificative. Același lucru se poate spune despre realismul magic exportat de America Latină. Cel mai pozitiv scenariu pentru România stă în creșterea capitalului său de notorietate și a prezenței pe listele de referințe care populează canonul european și nord-american (adică vechiul «canon occidental», aflat el însuși în ultimele decenii sub multiple presiuni). Aceasta se poate face fie prin traduceri, fie prin exportarea, inclusiv prin emigrație, de scriitori și de viitori scriitori. Limba română are de înfruntat concurența europeană nu doar pe piața europeană (unde, în mod evident, nu se pune problema să aibă vreo șansă), ci pe piața internă. Va mai fi rentabil să scrii literatură – beletristică ori academică – în română, sau piețele structurate în jurul unor comunități mai puternice, mai bogate și mai numeroase de vorbitori vor ajunge cu timpul să determine un număr semnificativ de scriitori din comunitățile naționale «minore» precum România să-și schimbe limba? Răspunsul depinde și de viitorul Uniunii Europene, în privința căruia scepticismul este astăzi aproape general. Dacă Uniunea va continua să existe, deși nu se va ajunge niciodată la o perfectă egalizare a fluidelor

în vasele ce compun continentul (pentru că un astfel de final ar fi contradictoriu în raport cu modul de funcționare al capitalismului), este totuși plauzibil că politicile centrale vor continua să finanțeze într-o oarecare măsură identitățile locale; prin urmare, alternativa va sta între accesarea acestor fonduri de subzistență și cucerirea „Parisului" (deși Parisul de astăzi nu mai reprezintă, în calitatea lui de fostă capitală a secolului al XIX-lea, decât o fantomă). Dacă Uniunea va ceda crizelor care o macină, din punct de vedere cultural lucrurile vor sta cam la fel, dar fără facilitățile capitalurilor de la Bruxelles și fără agenda integrativă (ipocrită, poate, dar funcțională) paneuropeană. Însă identitatea europeană, chiar în cazul în care nu va trece printr-un proces de descompunere prin spargerea UE, va avea de gestionat impactul culturilor emigranților, care va fi substanțial. Înainte să descopere România, cultura Europei va avea de integrat – așa cum o fac astăzi Statele Unite – culturile Asiei și Africii și, cel mai probabil, în câteva decenii nu se va mai recunoaște în fotografiile vechi din secolul al XX-lea. Cel mai probabil, literatura română va supraviețui, în marginea unor astfel de fotografii, ca personaj secundar și ca ecou."

Câte cărți citiți în medie pe an? Cum reușiți să rămâneți obiectiv, mai ales atunci când scrieți despre o carte al cărei autor nu vă este tocmai simpatic?

Prea multe, din păcate; aș prefera să citesc mult mai puține și mult mai lent. În ce privește antipatiile, din câte am putut constata până acum mi-e imposibil să antipatizez un autor a cărui carte mi-a plăcut de la un nivel în sus.

Ce părere aveți despre scandalurile din sânul Uniunii Scriitorilor?

Primul mandat (2005-2009) al lui Nicolae Manolescu a fost OK, în condițiile în care a infuzat o brumă de credibilitate instituției care de-a lungul mandatului lui Laurențiu Ulici se transformase într-un fel de butic de unde Marius Tupan primea anual câte un premiu, iar de-a lungul mandatului lui Eugen Uricaru (echilibrat și nu lipsit de proiecte din anumite puncte de vedere) ajunsese să fie percepută ca o prelungire a PSD-ului lui Adrian Năstase. După aia Manolescu a făcut încă două greșeli aproape clasice (prima fusese cumulul de funcții, respectiv pariul de a conduce Uniunea de la Paris, unde funcționa ca ambasador UNESCO): 1. Creditarea unor funcționari ca Gabriel Chifu, care și-au alocat o parte poate nu consistentă, dar vizibilă din resursele Uniunii (premii, poziții de conducere la revistele USR, poziții de beneficiar în proiectele USR), punându-i astfel în cap lui Manolescu tot felul de scriitori pe drept cuvânt frustrați că lor nu le pică nimic; 2. Modificarea statului Uniunii pentru a-și putea sigura un al treilea mandat.

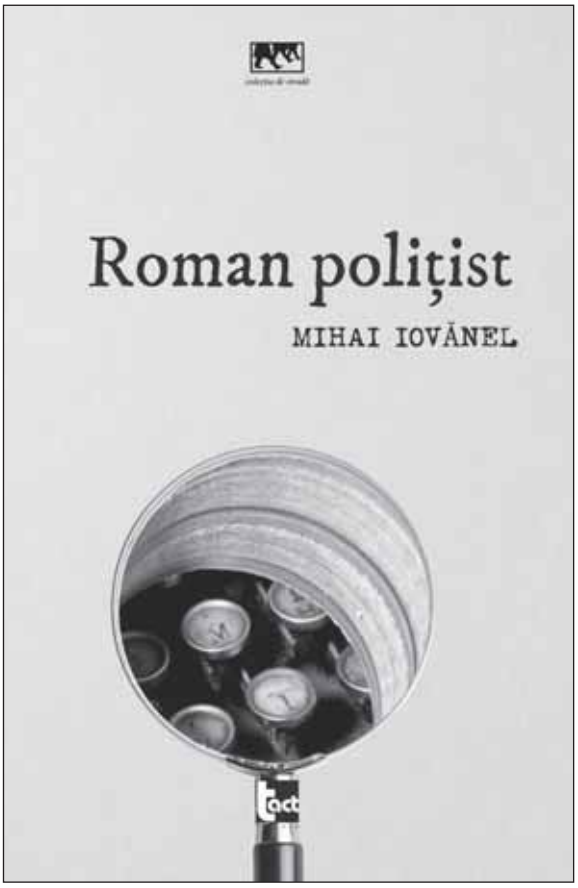

Care dintre cărțile autorului Mihai Iovănel îl reprezintă cel mai bine pe omul Mihai Iovănel? (cu un scurt argument)

Probabil *Roman polițist* (Editura Tact, 2015), a doua mea carte, pentru că este cea mai privată, scrisă în afara oricăror obligații.

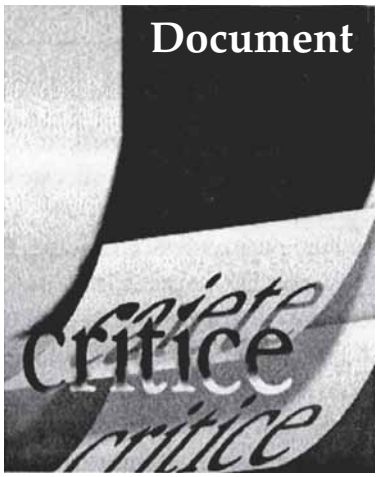

Lucian CHIŞU

Cum l-am cunoscut pe Panait ISTRATI

Nicole Pântecan în corespondenţă cu Vasile Băncilă

Abstract

Acest articol prezintă textul inedit al unei scriori adresată de Nicolae Pântecan, fostului său profesor Vasile Băncilă. Subiectul corespondenţei îl reprezintă întâlnirea lui Nicolae Pântecan cu Panait Istrati şi oferă unele amănunte de „atmosferă" privind obârşia marelui scriitor, preum şi atitudiena rudelor apropiate ale acestuia, din Bldovineşti, unchi din partea mamei. Documentul este comentat îm legătură cu o conferinţă despre Panait Istratri, susţinută de Vasile Băncilă în aprilie 1970 la Radiodifuziuea română, publicată postum.

Cuvinte-cheie: *corespondenţă, biografie, Panait Istrati, Vasile Băncilă, Brăila.*

This article presents the original text of a letter addressed by Nicolae Pântecan to his former professor Vasile Bancilă. The subject of the correspondence consists of the meeting of Nicolae Pântecan with Panait Istrati and offers some "atmosphere" details regarding the origin of the great writer, as well as the attitude of his close relatives in Baldovineşti, maternal uncles. The document is commented in relation with a conference on Panait Istrati, delivered by Vasile Băncilă at the Romanian Radio Broadcasting in April 1970, published posthumously.

Keywords*: correspondence, biography, Panait Istrati, commentaries of Vasile Băncilă on Panait Istrati, Brăila.*

Despre opera şi activitatea lui Vasile Băncilă (1897-1979) s-a scris din ce în ce mai mult începând cu anul 1990. Şi-a început cariera ca profesor titular de filosofie şi pedagogie la Şcoala Normală de băieţi din Brăila, avându-i colegi pe romancierul George Banea şi pe criticul, istoricul literar şi eminescologul Dumitru Panaitescu-Perpessicius, toţi trei invalizi de război. A fost apoi revizor şcolar în mai multe judeţe (Brăila, Covurlui, Tecuci, Bacău) şi, concomitent, profesor la Liceul „Mihai Viteazul" din Capitală, pendulând între cariera ştiinţifică şi aceea de dascăl. Printre corespondenţii lui Vasile Băncilă aveau să se afle G.T. Kirileanu, Lucian Blaga, Basil Munteanu, Tudor Vianu şi Constantin Noica. A devenit cunoscut prin articolele publicate în revistele „Gândirea", „Neamul românesc", dar mai ales prin faptul că Lucian Blaga i-a dedicat una dintre cele mai notorii lucrări ale sale, *Spaţiul Mioritic* (1936). Deşi era autorul unei abordări foarte asemănătoare, gestaltiste, începută înaintea filosofului din Lancrăm – este vorba despre *Spaţiul Bărăganului*[1] –, Vasile Băncilă şi-a dat seama

Lucian CHIŞU - Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu" al Academiei Române, e-mail: lucianchisu@gmail.com

1 Vasile Băncilă, *Spaţiul Bărăganului*, ediţie îngrijită de Dora Mezdrea, Editura Muzeul Literaturii Române, Brăila, Editura Istros-Muzeul Brăilei, 2000.

de importanţa studiului lui Blaga şi i-a acordat onorurile[2] unei întâietăţi. Aşa se explică semnul de preţuire al autorului Poemelor luminii, ca şi vizita acestuia la Brăila, ca să-l cunoască.

În *Spaţiul Bărăganului*, lucrare de ample dimensiuni pentru care a strâns şi fişat informaţii toată viaţa, se află „cheia sistemului său filosofic", care deschide porţile locului natal, fiindcă acesta, spune învăţatul, „aduce primele şi cele mai importante intuiţii metafizice şi aspiraţiile" celui plecat, de acolo, în viaţă. A scris mult, tenace la întretăierea drumurilor filosofiei cu literatura şi pedagogia, dăruindu-se efortului intelectual cu o demnitate şi onestitate profesională exemplare, având calitatea unui membru de seamă al „legiunii de onoare" formată de-a lungul timpului de profesori secundari începând cu Eugen Lovinescu, Mihai Costăchescu, Pompiliu Nicolaescu, Perpessicius şi mulţi alţii.

Destituit din învăţământ (1948) şi ostracizat, invalidul de război nu are parte de umilinţa temniţei, dar absentează lung timp din viaţa socială, refugiat printre cărţi, într-o cămăruţă rece şi nu mai mare decât o chilie, în care lucrează după un program şi o disciplină spartană. Cele mai multe dintre meritele acestei personalităţi vor fi repuse în drepturi după moartea sa, deşi, din deceniul al şaptelea din secolul trecut, începuse să primească invitaţii de colaborare din partea Radiodifuziunii române, a Muzeului Literaturii Române şi vizite ale cercetătorilor din Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu" al Academiei. Ileana Corbea, Ionel Oprişan, Bazil Gruia, Paul P. Drogeanu şi Ion Mihai Popescu îi obţinuseră interviuri ori dialoguri confesive. În aprilie 1970, Vasile Băncilă susţinuse o evocare despre prozatorul româno-francez, comunicare căreia avea să-i facă adăugiri şi s-o îmbunătăţească sub aspect calitativ[3]. Textul este publicat, din păcate postum, la cinci ani, după decesul intervenit în 1979.

Un număr dublu al revistei „Manuscriptum"[4], de 305 pagini, a fost realizat în preajma primelor reconsiderări mai importante asupra operei şi omului, opiniile şi mai ales concluziile aşteptându-se în continuare. Cercetătoarea Dora Mezdrea, cunoscută pentru preocupările sale asupra lui Nae Ionescu şi discipolilor acestuia, a pus în ordine impresionantul fond documentar rămas de la Vasile Băncilă, arhivându-l şi ordonându-l în şaisprezece volume format academic, de câteva mii de pagini la Editura Istros a Muzeului Brăilei. Proiectul se derulează în continuare.

Fără a avea sentimentul că forţăm lucrurile, considerăm că locul acestui reprezentant original al filosofiei româneşti, strălucit pedagog, memorialist şi epistolier, bun cunoscător al literaturii şi interpret subtil al istoriei literare, este alături de acela al marilor cugetători. Oricât de riscant sau aproximativ ar părea, îl plasăm în familia unor spirite precum Constantin Noica, Nicolae Steinhardt, Petre Ţuţea, deşi multe dintre scrierile sale au rămas în faza de lucru, departe de a fi definitivate. Gândirea sa aforistică este încă prea puţin cunoscută, Vasile Băncilă fiind un subtil observator al determinaţiilor om, cultură, civilizaţie: „Niciodată cultura n-a distrus civilizaţia, dar civilizaţia poate fi moartea culturii şi, de obicei, cultura moare din cauza civilizaţiei (…) Azi civilizaţia şi cultura sunt ca două trenuri ce merg pe linii paralele, dar în direcţii opuse:

2 „În 1934, când semnează comentariul la volumul *Cenzura transcendentală*, Vasile Băncilă are o reacţie comparabilă cu cea a lui Ioan Botezătorul la prima sa întâlnire cu Iisus, când recunoaşte în el pe *cel ce trebuia să vină*. Lucian Blaga i s-a arătat, în acest prin volum de filosofie sistematică, pe care îl comentează, drept filosoful român cel aşteptat" (Valentin Popa, *Vasile Băncilă. Omul şi filosoful*, Brăila, Editura Istros, 2006, p. 84). Crezuse cu atâta forţă în rolul de model al verticalităţii, întruchipat de Lucian Blaga în primii ani ai totalitarismului comunist, încât poetul devenise şi reperul său moral. În 1960, când Lucian Blaga, repus în drepturi şi reabilitat ca autor, semnează un text convenţional în „Contemporanul", Vasile Băncilă scrie în Jurnalul său: „Dureroasă bombă, zi neagră în calendarul spiritualităţii româneşti! (…) A căzut Ceahlăul! (vezi Vasile Băncilă, *Carneţelele cu dinamită*, în „Manuscriptum", nr. 3-4 (1998), p. 238).

3 „Revista de Istorie şi Teorie Literară" (RITL), XXXII, nr. 3 (iulie-sept), 1984., pp. 20-24.

4 „Manuscriptum", XXIX, nr. 3-4 (112-113)/1998.

pe măsură ce civilizaţia creşte, cultura scade". Citatul de mai sus ni se pare a fi, astăzi, este vizionar.

Din păcate, în timpul vieţii, reabilitarea lui Vasile Băncilă s-a manifestat timid, îndeobşte prin invitarea acestuia în calitate de *raisonneur* al personalităţilor pe care le cunoscuse şi aproape deloc pentru meritele şi rezultatele statornicelor sale preocupări. Textul scrisorii inedite prezentate aici se nutreşte dintr-o astfel de explicaţie: Vasile Băncilă solicitase fostului său elev de la Şcoala normală de băieţi din Brăila, Nicolae Pântecan, cu care a purtat, constant, o corespondenţă[5], unele informaţii despre Panait Istrati. Cu puţin timp înainte, vorbise despre marele scriitor brăilean la radio, cerând, ulterior, în mai multe rânduri, informaţii fostului său elev.

Subiectul acestor comentarii îl reprezintă lunga scrisoare-confesiune, specie aparte a genurilor biograficului, trimisă de învăţătorul Nicolae Pântecan, pensionar la acea vreme, fostului său profesor. Rezultă neîndoios că textul a fost pus pe hârtie la cererea lui Vasile Băncilă, chiar înainte de conferinţa radiodifuzată[6], însoţit de indicaţia de a nu-i fi trimis prin poştă, ci adus şi citit în scopul unui taifas. Documentul a rămas inedit. Perioada imediat următoare este una a schimbului de replici epistolare pe acelaşi subiect[7], punctul culminant, în ceea ce priveşte aprecierile tematic-brăilene, fiind atins într-o corespondenţă din anul următor[8].

La cinci ani de la moartea profesorului şi mentorului său, în 1984, are loc centenarul naşterii lui Panait Istrati, sărbătorit în România cu oarecare fast. Autorul *Spovedaniei pentru învinşi* (1929) era reconvertit la comunismul de coloratură naţionalistă, prin ascunderea, totuşi, din dezbaterile centenarului, a cărţii mai sus amintite, ca şi a întregii dispute personale pe care Istrati o avusese cu Sovietele. Precizăm că la împlinirea unei sute de ani, marele scriitor brăilean fusese sărbătorit cu pompă în Franţa, Elveţia, Grecia şi că tocmai începeau, la 10 august, festivităţile în România (cu deschi-

5 Vasile Băncilă, *Copilărie şi miracol brăilean*, Brăila, Muzeul Brăilei, Editura Istros, 1996, conţine un capitol de 18 scrisori (pp. 93-113) şi referinţe la corespondenţa purtată de cei doi în intervalul de ttimp 1969 – 1979.

6 Într-o epistolă, datată 9 aprilie 1970, Băncilă îi scria: „Mă bucur că ai notat cele despre Panait Istrati. În niciun caz să nu le trimiţi prin poştă. Dacă poţi, vii într-o după-amiază să le citim cu glas tare". Constantin Pântecan a ascultat acest sfat. Între coperte groase, după tehnologiile timpului, el a îndosariat cele 24 de pagini dactilografiate, semnându-se şi datându-le 08.07.1970, cu adresa şi numărul său de telefon din Bucureşti.

7 În altă scrisoare, din 21.aug.1971, Vasile Băncilă are şi alte cerinţe: „Dacă poţi, cât mai stai în oraşul nostru, dacă te înlesneşti într-o zi, mergi până la marginea Comorofcăi şi priveşte de la [strada] Carantina ori de pe cornişă şi spune-mi cum arată (..) În memoria mea, a rămas ca un peisaj antedeluvian, ceva lutos şi sinuos, cu găuri şi rotocoale strâmbe, cu bojdeuci demonstrându-şi resemnat suferinţa – o aşezare stranie, în care parcă ar fi locuit nişte fiinţe jumătate oameni, jumătate fantasme ale pământului. Am descris acest loc când am vorbit despre Panait Istrati. Dar chiar aşa să fie? Poate că memoria mea a mai transformat lucrurile. Mi se pare că acolo nu s-a construit nimic, deşi lipovenii bărboşi şi ciubotoşi vor fi dispărut."

8 La 10 aprilie 1972, Vasile Băncilă face următorul comentariu: „Ai dreptate: Dunărea este cel mai mare poet şi filosof al Brăilei din care au luat o frântură Panait Istrati, Sandu-Aldea, Perpessicius, şi cu care s-a înfrăţit folclorul în mod fabulos. Cu emoţie am primit ilustrata, ce arată aspectul bătrân şi totuşi tânăr al fluviului: terasa frumos dichisită cu flori şi lei de beton coborând spre apă face impresie. Apoi, undele măreţe ale mării curgătoare... Dar dincolo, spre fosta baltă, nu mai e nimic! Doar o linie incertă de stepă la dispoziţia tractoarelor. Până de curând, acolo începea feeria bălţii, care făcea din Dunărea brăileană cel mai frumos peisaj de la Viena şi până în Deltă. Acum, totul pare ca un om în alămuri, catifea şi aur, dar tuns... chilug. S-a stins viaţa falnicei Brăile. N-auzi cântări, nu vezi lumini pe vaduri. Unde-s vapoarele titanice cu miros de oceane, remorcherele şi elevatoarele cu mare neodihnă, lumea vrăjită şi colorată forfotind pe chei? Numai o biată colonie de şlepuri bătrâne, uitate la ţărm şi picotind în amintiri. Portul s-a versaillizat: s-a pieptănat şi s-a pudrat. Dar mana şi istoria generoasă, taina majoră şi fastul cosmic unde sunt? Când vom replanta peisajele? Un hectar de beton nu face cât un fir de iarbă. Aş vrea să văd că oamenii au mai puţină inteligenţă, dar mai multă minte".

derea unei case memoriale). Faptul a coincis cu republicarea, în toate ţările înainte menţionate, a operei lui Istrati, ca şi a unor volume rezultate din Conferinţele şi Colocviile ştiinţifice. Se montaseră piese de teatru după romanele sale, au fost scrise dramatizări consacrate vieţii şi operei lui, editate înregistrări cu lecturi din operă[9]. În toamna acelui an, Nicolae Pântecan a predat custodelui proaspăt înfiinţatei Case memoriale „Panait Istrati" lunga epistolă scrisă la cererea lui Vasile Băncilă. După evaluarea prin lectură, amintirile lui Nicolae Pântecan n-au trezit cel mai înalt interes, deoarece veneau într-un moment de saturaţie informaţională, şi încă una de bună calitate. Ceea ce, la drept vorbind, nu se regăsea în dactilograma respectivă. Astfel se explică lunga ei letargie, de peste trei decenii, când revine în atenţie, am spune, nu atât prin importanţa conţinutului ei, cât datorită faptului că literatura lui Panait Istrati şi-a menţinut permanent actualitatea.

În ultimele decenii, abordările multiculturaliste, despre care literatura istratiană oferă abundent exemple, i-au sporit vizibilitatea. Conceptul de „literatură migrantă", intrat în universul artistic ca export de motive, modele şi mentalităţi care migrează, odată cu autorii acestora, dintr-o cultură în alta, a găsit un sol fertil pentru cercetătorii din Italia, Germania, Portugalia, Franţa şi România ai operei scriitorului brăilean. Pentru că opera lui Istrati, pe lângă mesajul ei artistic, oferă răspunsuri în continuare, fiind ca un balsam pentru cei care caută o soluţie (negăsită în paginile altor autori) cu privire la rosturile fiinţei umane şi priorităţile existenţiale într-o lume din ce în ce mai dezrădăcinată de valorile morale. Aceeaşi operă îi îndemnă să respecte, indiferent de situaţie, adevărul şi libertatea, să preţuiască

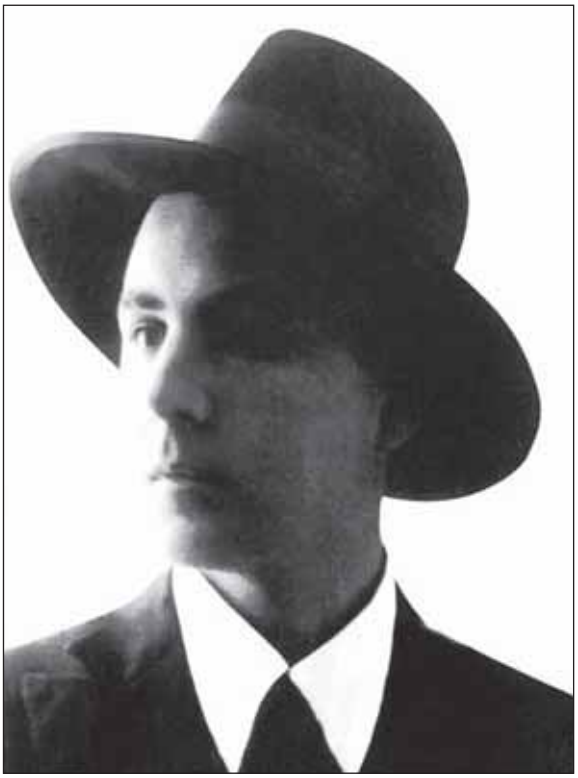

ideile de bine şi frumos, atât de convingător exprimate în romanele şi povestirile lui Istrati. Astfel se explică succesul constant de care se bucură Panait Istarti în faţa cititorilor de pe glob (din Franţa şi, bunăoară, Turcia, unde opera a pătruns şi în manualele şcolare).

Revenind la amintirile epistolare ale lui Nicolae Pântecan, credem că, în noul context al actualităţii istratiene, a unui autor despre care s-au spus atâtea lucruri esenţiale, orice adaosuri cu carcater inedit, merită înregistrat.

Înainte de a le încredinţa lecturii în paginile următoare, ne întoarcem la Vasile Băncilă, revenind cu întrebarea de ce i le-a solicitat fostului său elev. Fiindcă ne aflăm, din punct de vedere cronologic, în perioada de început a „reabilitării" cărturarului, pe

9 În Franţa, s-a jucat *Ciulinii Bărăganului*, un fel de „spectacol de sunet şi lumină", proiectat pe ruinele unui castel, cu aranjament sonor, dar mai ales cu participarea la revoltă a întregii populaţii din mica localitate (lucru la care francezii se pricep şi îl fac foarte convingător); pe scena Teatrului „Maria Filotti" din Brăila, în plin moment aniversar, a avut loc premiera piesei dramaturgului Ion Bălan, *Martor şi judecător*; Casa de discuri Electrecord a scos pe piaţă *Întortocherile vieţii. O pedeapsă neîmplinită,* placă audio cu textele lui Panait Istrati în interpretarea actorilor Ernest maftei, Sandu sticlaru,Florian Pitiş, Mircea Albulescu ş.a.

când acesta începuse să fie curtat de redactorii Radiodifuziunii şi, e de presupus, i se solicitau evocări ale personalităţilor de mult trecute în lumea umbrelor. Pe „lista" lui Vasile Băncilă nu putea lipsi Panait Istrati. Deoarece Nicolae Pântecan fusese, la începutul carierei profesionale, învăţător în Baldovineşti, satul de baştină al Joiţei Istrati şi al copilăriei viitorului scriitor, Vasile Băncilă trage concluzia că fostul său elev îşi amestecase paşii cu aceia ai lui moş Anghel şi moş Dumitru, unchi de sânge şi personaje literare istratiene. Merita, prin urmare, să-i ceară un astfel de lucru şi, mai ales, să-i sugereze, în locul unei expedieri poştale, o întâlnire colocvială, în care l-ar fi putut trage de limbă asupra chestiunilor prea puţin clare ori să ceară şi alte detalii, pe care Nicolae Pântecan nu le-a considerat demne de interes. De altfel, până spre preajma centenarului din 1984, Baldovineştii fuseseră loc de pelerinaj pentru toţi iubitorii operei istratiene[10].

Aceasta este, în opinia noastră, incidenţa sub care trebuie citită ampla confesiune, în care, se va vedea, autorul amintirilor vine cam nepregătit, fiindcă trecuseră mai bine de patru decenii de la întâmplările relatate, peste ele aşezându-se pâclele memoriei, aproximaţia, aburul legendei.

Sigur mai este şi faptul că fostul său elev nu era avertizat despre buna pătrundere în substanţa literaturii istratiene pe care Vasile Băncilă o făcuse, dar în ultima parte a vieţii. De aceea între „poveştile" pe care Nicolae Pântecan le deapănă, într-un stil de elev conştiincios şi foarte grijuliu să nu iasă din canonul şcolar – cu alte cuvinte cam plicticoase – şi impresiile răspândite în eter şi apoi aşternute pe hârtie, ale lui Vasile Băncilă, diferenţa de informare şi interpretare este uriaşă.. Acest fapt iese în evidenţă după lectura *Amintirilor*... lui Nicolae Pântecan, dar mai ales dacă textul publicat în RITL ar fi aşezat faţă în faţă cu acestea.

Obiectivul cercetării de faţă constă în stabilirea raportului dintre fabulaţie şi autenticitate din relatarea lui Nicolae Pântecan cu privire al întânirea sa cu Panait Istrati. Fiind vorba de o evocare provocată şi de trecerea mai multor decenii de la consumarea faptelor, nu surprinde că efortul de prezentare „nudă" este însoţit de unele mijloace... literare. Nici pe departe ,,spectaculoase" din punct de vedere istorico-literar, amintirile suscită curiozitatea prin strategiile narative ale unui fost eminent elev normalist – a se vedea procentul foarte ridicat al scriitorilor contemporani ai căror părinţi au fost învăţători – constituindu-se într-un subiect demn de atenţia sociologilor şi comentatorilor mentalităţilor literare.

Cele 24 de pagini format A4 fuseseră dactilografiate, exemplarul depus la Casa memorială „Panait Istrati" fiind una dintre cele două, trei copii, cel mai sigur a doua. Printre particularităţile ortografice ale textului se numără abrevierea *d-tră*, pentru „dumneavoastră" (utilizată insistent în text), iar ca tectonică se fac remarcate două tipuri de delimitări: una care ar trebui să marcheze o pauză mai mare între episoadele relatate, marcată printr-un continuum de puncte trasate orizontal, cealaltă prin X-uri care despart vertical ideile unui episod sau chiar paragrafe ale acestuia.

Planurile narative sunt şi acestea două. Unul aparţine relatărilor naratorului Pântecan şi, reproducându-se întocmai ca limbaj, intervenţiile eroilor: moş Dumitru, fiica acestuia, Marioara, învăţătorul Ghiţă Butoi, colegul său din localitatea Pietroiu, nea Cristache Ocheşelu, cârciumarul, şi tovarăşul de „păcate ale tinereţilor" lui Istrati, poştaşul Radu Bortan. De aici sunt de reţinut, pentru efectul stilistic ori pentru învăţămintele rezultate din evocare,

10 Prin faţa prispei lui moş Dumitru, trecuse în scop documentar Mihu Dragomir, însoţit grupul literar brăilean strâns în jurul lui, de la revista „Flamura", care îi consacrase numere omagiale războindu-se cu doi dintre contestatarii scriitorului (Nicolae Iorga şi G. Călinescu). Pe acelaşi principiu, al documentării la faţa locului, în perioada comunistă au luat legătura cu urmaşii scriitorului, la Baldovineşti, regizorii filmelor *Codin* şi *Ciulinii Bărăganului*, Henri Colpi şi Louis Daquin şi George Vitanidis, autorii unor monografii, Al. Oprea, Mircea Iorgulescu ş.a.).

momentul întâlnirii cu Panait Istrati, mai exact imaginea acestuia, care „nu se uita înainte, nici la dreapta, nici la stânga („se uita în el") şi episoadele tragic-comice în care moş Dumitru îşi pierde cârlanii (mieii), pentru că marele scriitor, cu nostalgia după zilele copilăriei, îi scosese la păscut, dar se întorsese valvârtej să nu piardă una dintre ideile care-i bântuiau de mult scrisul. La fel de greu fusese de explicat pentru moş Dumitru, om al muncilor câmpiei şi pescar al Dunării şi Siretului, de ce îl trezise scoţându-l afară în toiul nopţii, ca să-l întrebe despre denumirea populară a unui astru. Nici faptul că nepotul său pierdea noapte de noapte scriind, la lumina lămpii şi fumând ţigară după ţigară nu părea prea lesne de înţeles pentru moş Dumitru. Observaţiile sunt corecte, grijile agricultorului fiind cu totul altele decât cele ale oricărui scriitor. Aşadar, între cei ai lui, din neam, şi scriitor prăpastia era adâncă, dar Panait Istrati era conştient de „nedreptatea" comisă de destin prin faptul că sădise în el ceea ce luase, în proporţii diferite, de la ceilalţi de acelaşi sânge.

Şi despre Marioara, afirmaţiile lui Nicolae Pântecan se confirmă. La moartea lui moş Dumitru, intervenită la doi ani după aceea a lui Panait Istrati, ea a luat din casa bătrânului toate documentele aflate într-o valiză/ cutie de lemn, a lui Panait Istrati, cât acesta locuise în Baldovineşti[11]. Acestea au intrat în posesia lui Al. Oprea, autorul primei monografii consacrate lui Panait Istrati[12], care a lăsat un înscris olograf cu privire la preluarea lor.

Cel de-al doilea aspect care reţine atenţia în cadrul amintirilor, până în prezent inedite, nu mai aparţine memoriei privirii, ci informaţiilor livreşti, puse pe seama convorbirii cu Panait Istrati, în numele cărora Pântecan rezumă biografia, nu foarte bine asimilată, din cărţile scriitorului. Efectul lecturii (făcute la senectute) mistifică realitatea, ducând biografia foarte departe de adevăr. Fostul elev încearcă să-şi impresioneze mentorul-profesor (o făcuse şi la vârsta şcolarităţii) şi devine, din narator realist unul fantast, călcând pe treptele de aer ale imaginaţiei. Relatează despre tentativa de sinucidere de la Nisa, aducându-l în prim-plan, absolut de neînţeles şi melodramatic, pe Romain Rolland, care se va afla din prima clipă la căpătâiul sinucigaşului. Din această întâmplare lipseşte doar formula de încheiere a poveştilor din folclorul nostru: „şi încălecai pe-o şa....". Informaţiile livreşti se învălmăşesc găsindu-şi cu greu ordinea în capul lui Nicolae Pântecan.

Însă de-a dreptul „incendiare", ca să folosim limbajul din media contemporane, şi pe placul lui Vasile Băncilă vor fi fost comentariile cu substrat politic strecurate de Nicolae Pântecan pe seama celui evocat: „Scriitorul a gustat din bere, a mai aprins o ţigară şi a continuat, trecând de la acestea, la consideraţiuni de ordin psihologic uman şi ajungând la concluzii total pesimiste, în ceea ce priveşte eficienţa vreunei doctrine

11 Cei care au trăit în vremurile respective îşi amintesc de un toc cu peniţă foarte mare, care putea fi agăţat într-un cui de perete sau purtat, precum o puşcă, pe umăr, având înscrisurile unei edituri (posibil Rieder), de foarte multe tăieturi de presă (cupiuri), cărţi poştale-fotografii, corespondenţă şi, n-ar fi exclus, carnete cu însemnări disparate. Căsătorindu-se, Marioara le-a dus cu ea în Brăiliţa, faimos cartier mărginaş al oraşului cu Baldovineştii, dar traiul greu alături de un soţ brutal şi cu „darul" beţiei i-a scurtat viaţa. După moartea Marioarei, soţul văduv s-a recăsătorit, murind, însă, la scurtă vreme, aşa că documentele aparţinând scriitorului au rămas, cum se zice, pe mâini străine.

12 Prima carte a lui Al. Oprea se intitulează simplu *Panait Istrati* şi a fost publicată în 1964. Sugestia de a-i dedica o monografie îi fusese dată de Mihu Dargomir, în perioda când Al. Oprea era redactor-şef adjunct la „Luceafărul", iar Mihu Dragomir conducea, din umbră şi din motiv de dosar, revista al cărei „arhitect" fusese. Cea de a doua carte scrisă de Al. Oprea apare mai întâi în limba franceză: *Panait Istrati, Un chevalier errant moderne. Dossier de la vie et de l'oeuvre*, Bucharest, 1973, fiind scoasă trei ani mai târziu în româneşte: *Panait Istrati, Dosar al vieţii şi operei scriitorului*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976 (ed. a II-a în 1984). Al. Oprea nu le-a înapoiat, după moartea sa, survenită în 1983, nemaiştiindu-se nimic despre ele. Devenit la jumătatea anului 1971 succesor al lui Perpessicius la conducerea Muzeului Literaturii Române, Al. Oprea obişnuia să-şi ia de lucru şi acasă, pe masa sa de lucru aflându-se importante manuscrise şi documente Panait Istrati, preluate din muzeu.

sau sistem politic, care să asigure umanităţii mult visata dreptate socială şi fericire a popoarelor. Căci, în structura lor de fond, oamenii nu pot fi schimbaţi.

– Stan, a exemplificat el, e conducător şi Bran e condus. Adică Bran îl duce în spate pe Stan. Bran se plânge, se tânguie, strigă, întrucât Stan e greu. Dar Stan nu aude nimic, nu vede nimic. El se simte bine în cârca lui Bran şi crede că şi acesta e la fel de fericit.

La un moment dat, situaţia se schimbă. Ajunge Bran la putere, adică în cârca lui Stan. E rândul lui Stan să ţipe, să urle. Degeaba. Bran n-aude nimic, nu vede nimic. A uitat totul. Pricepi? Există o psihologie a omului condus şi alta a conducătorului. Când Bran ajunge la putere, se dezbracă de psihologia omului condus, ca de o haină, pe care i-o trece lui Stan. Şi invers. Există în om, în orice om, o serie de trăsături negative pe care le are de la natură: egoismul, invidia, ura, ambiţia, răutatea, rapacitatea şi altele. Acestea îl fac total insensibil şi total inapt să aplice, atunci când este la putere, principiile generoase de guvernare.

– Şi nu-i nimic de făcut? am îndrăznit eu cu întrebarea. Atunci scriitorul a întins mâna către gardul şcolii, de data aceasta, un gard nou şi frumos, care mă costase suma de 3000 lei.

– Ştii ce buruiană este aceea care se vede în grădină la dumneata?

– Da. Acela e pir, zic eu.

– Da. Pir. Ai prăşit grădina anul acesta, vreodată?

– De trei ori, am răspuns eu. Şi spusesem adevărul. Dar din iunie şi până în august, această plată rezistentă şi proliferă se ridicase iar la viaţă. Mă temeam că scriitorul va face vreo observaţie oarecum neconvenabilă pentru spiritul meu gospodăresc. Dar el a reluat:

– Poţi s-o prăşeşti de o mie de ori! Până nu-i stârpeşti definitiv rădăcinile, nu faci nimic. Ea apare din nou. Aşa şi cu omul. Până nu dispare definitiv omul actual, cu toate defectele lui, ca să apară, ca în mitologie, un om nou, fără aceste tare genetice, omenirea nu poate spera la fericire, la pace, la dreptate socială. Firea omului perverteşte orice fel de sistem de guvernare, oricât de generos ar fi conceput".

Cam acestea erau relatările pe care Nicolae Pântecan le face în scrisoarea sa. Experienţa întâlnirii cu Panait Istrati devine prilej de consideraţii pe care fostul elev le prezintă, cam şcolăreşte, profesorului său de odinioară. Memorialistica sa aparţine, ca gen, istoriei literare, în timp ce invenţiile literaturizate, spre a intra în registrul artei, cer o serie de calităţi, probate mai degrabă în prima parte, unde, totuşi, autenticismul pune în umbră literatura. Este clar că Nicolae Pântecan l-a întâlnit pe Panait Istrati, că era la curent cu celebritatea scrisului său, cum şi faptul că, în scrisoarea sa, a „tradus" bine, peste timp, din lecturi istratiene, semnificaţiile acelei vieţi, ajutat fiind şi de experienţa personală de pedagog.

Cu mult mai pline de interes sunt opiniile lui Vasile Băncilă despre Panait Istrati, opinii pe care şi le dorea confirmate, în linii mari, de scrisoarea lui Nicolae Pântecan. Propriu-zis, de aici vin câteva surprize, care merită un comentariu. În pofida faptului că făcuse două stagii de pregătire intelectuală în Franţa[13], Vasile Băncilă nu arătase atenţie ascensiunii în literaturile franceză şi română a scriitorului, semn că preocupările celor doi nu erau, atunci, interferente. Cu trecerea anilor, însă, relaţia lui Vasile Băncilă cu opera istratiană, devine foarte apropiată, aşa cum denotă studiul de mici dimensiuni *Literatura lui Panait Istrati*, apărut postum[14]. Este evident că Vasile Băncilă îl studiază atent şi nuanţat pe marele său concitadin. Între ideile avansate aici se arată: „în totul, creaţiile lui Istrati sunt o

13 A locuit între 1925-1927 şi 1929-1930, în Franţa, printr-o interesantă coincidenţă în perioada lansării lui Istrati (dar fără a-l cunoaşte), ceea ce nu l-a împiedicat ca, peste ani, să scrie lucruri esenţiale despre Panait Istrati.

14 Textul a fost reluat în volumul *Portrete şi semnificaţii*, Prefaţă de Zoe Dumitrescu-Buşulenga, ediţie îngrijită şi adnotată de Ileana Băncilă, „Revista de istorie şi teorie literară", colecţia „Capricorn", supliment anual, nr. 4, 1987.

mare ofrandă pe care el o face lumii, iar nu o literatură de amuzament" (de aceea, am adăuga noi, el a fost agreat de către toţi, şi de cititorii simpli, dar şi de cei pasionaţi de arta cuvântului). Vasile Băncilă observă şi faptul că „exotismul său nu are nimic din exotismul comestibil şi parfumat", făcând aluzie la aprecierile lui G. Călinescu, din cunoscuta sa *Istorie*... Tot el consideră că „darul de povestitor nu putea să-l ia din Orient, ci este darul de a povesti al ţăranilor români, povestirea fiind cea mai importantă formă de creaţie epică la noi", afirmaţie prin care combate opiniile exprimate în Franţa, la debutul lui Istrati, considerat un povestitor oriental, autor al unor naraţiuni asemănătoare cu *1001 de nopţi*. Băncilă nu acordă foarte mare importanţă cuvintelor neaoşe, autohtone, care împânzeau paginile scrise în limba franceză: „expresiile dintr-o limbă devin minerale opace într-alta, străină", încât nu pot face gloria unui scriitor, răspunzând celor care considerau că Istrati era o curiozitate lingvistică, prin limba lui, deci o altă formă de exotism.

Băncilă evidenţiază chiar o uşoară mitomanie la Istrati, „probă că el a relatat, uneori, în mai multe feluri aceleaşi aspecte din viaţa sa". Observă că numai lui Creangă şi lui Istrati li se spune, „humuleşteanul", respectiv „brăileanul", ceea ce denotă ca au scris memorabil despre locurile natale, identificându-se cu ele. De la Băncilă aflăm că numele cartierului Comorofca, unde se aflau lipoveni şi unde trăise Codin, despărţind oraşul de strada Carantinei (pomenită în episodul cu epidemia de febră tifoidă din romanul cu acelaşi nume), vine de la *comar*, care înseamnă în ruseşte „ţânţar". Populat de o literatură (întâmplări şi istorii cu greci, turci, lipoveni, evrei, italieni, germani), acest spaţiu devine, în concepţia lui Vasile Băncilă, o formă preconceptă, „semifinită" a artei, având nevoie de un autor pe măsura semnificaţiilor ei: „era destul să vină un scriitor, să le capteze, să le dea apoi expresie". Tot Băncilă atrage atenţia asupra faptului că „Istrati avea cultura omului umblat", dar avea şi o cultură folclorică, primită direct de la sursă, un instinct formidabil de cititor, fiindcă Istrati îl citise în adolescenţă pe Dostoievski, apoi pe clasicii francezi, refuzând, tot din instinct, literatura facilă. Concluziile studiului bat foarte departe, completând profilul: „credinţa lui pasională, valorificând talentul, i-a dat rolul istoric pe care i-l ştim. Sunt pasiuni bune şi pasiuni rele. La Istrati, ele au fost fără de excepţie, pasiuni pozitive. Iar acest fel de pasiune e forma antropică a forţei care a creat şi menţine lumea. Istrati a avut şi el o picătură din această forţă, un atom de miracol care i-a transfigurat opera şi numai când s-a îndepărtat de la el a avut tristeţea păpuşilor părăsite (...) Dus de pasiune şi de evocări, de memento-uri tulburătoare despre ce a fost, de reproşuri patetice pentru cât s-a greşit şi de sugerări generoase pentru viitor – o pictură toridă în mişcare, o fascinaţie de îndeletniciri, o mie şi una de încântări".

Ar trebui adăugat că între literatura lui Panait Istrati şi modul în care Vasile Băncilă a conceput studiul căruia i-a consacrat întreaga viaţă, *Spaţiul Bărăganului*, există un puternic liant, constituit de atmosfera locului, pe care cei doi o resimt şi o redau aproape identic. Apropiaţi ca vârstă, copilărind în aceeaşi atmosferă a oraşului îmbogăţit de comerţul pe Dunăre, era într-un anume fel firesc ca impresiile lor să se adune în aceeaşi albie, unoeri să interfere artistic. De pildă, scrie despre „Cetăţuia" din partea de sud-est a oraşului, camuflată astăzi, sub acelaşi nume, de o stradă de câteva zeci de metri de pe faleza înaltă a Dunării. În aceaste rânduri despre trecut nu pierde prilejul de a evoca aspectul tipic de oraş din Asia Mică, al Brăilei, în termenii următori: „ ...plin de cafenele în care turci cu figuri de ceară jucau biliard ori stăteau nemişcaţi visând la gloria trecută şi în care o cadână în şalvari şi cu ochii arzând sub feregea trecea din când în când de pe un trotuar pe altul. Acest freamăt de stradă s-ar fi cuvenit impregnat cu substanţe chimice şi păstrat ca muzeu".

Dăm, în continuare, curs lungii confesiuni a lui Nicolae Pântecan, personaj astăzi deloc cunoscut, pe care Vasile Băncilă îl aminteşte copios, în fragmentul *De la tinereţe până la bătrâneţe*, o scrisoare adresată foştilor săi elevi „normalişti", la câteva decenii de la absolvirea şcolii.

Stimate Domnule Profesor Băncilă,

Vă povestesc, în rândurile ce urmează, cum l-am cunoscut pe Panait Istrati

,,Era în vara anului 1930, cam pe la începutul lunii august. Se împlinea un an de când funcţionam ca învăţător în Baldovineşti, satul natal al marelui militant pentru… dreptate socială, Panait Istrati. Auzind că scriitorul ar fi apărut în sat, m-am hotărât să dau pe la moş Dumitrache Istrati, fratele mamei scriitorului, în speranţa că, într-un fel sau altul, voi avea ocazia, cel puţin să aflu ştiri, dacă nu voi reuşi să-l văd şi să stau de vorbă cu el. Faptul că nu-l cunoşteam, precum şi marea lui celebritate, mă cam speriau. De aceea, pentru orice eventualitate, m-am pus la adăpostul unui pretext plauzibil, recensământul copiilor de şcoală, şi într-o după-amiază, mai mult către seară, am bătut la poarta bătrânului.

Altfel, în casa lui moş Dumitrache, mai fusesem eu, tot sub pretextul recensământului, deşi scopul meu fusese legat tot de persoana scriitorului. Dar de la bătrân nu aflasem mare lucru: «Un vântură lume! Un neisprăvit!» Părea însă că sentimentul intim al bătrânului nu era chiar acesta, pentru că adăugase:

– Nu mă dumiresc eu cum şi-a schimbat firea! Era un copil să-l pui la rană! Şi harnic… ascultător… S-a înhăitat cu unii şi cu alţii!

De fapt bătrânului nu-i făcea plăcere să fie oarecum «cercetat» în această privinţă. Dădea din mână a lehamite şi se lua cu altă vorbă.

Mai mult noroc am avut cu fiica bătrânului, deci verişoara scriitorului, fată de măritat la casa părinţilor săi. Marioara – aşa o chema – îmi arăta o simpatie vădită. De fapt avea o fire deschisă, poate chiar îndrăzneaţă şi nu era deloc urâtă. Aşa că, la rândul meu, mi-a făcut plăcere să-i fac puţină curte, dansând-o în câteva rânduri la balurile şi nunţile care se făceau în sat. Cu aceste ocazii, căutasem să aflu şi unele ştiri, pe care le presupuneam că le avea familia despre celebra lor rudă. Şi Marioara nu fusese deloc zgârcită la vorbă; ba chiar îi plăcea să discute acest subiect, care, credea ea – şi pe bună dreptate – o înălţa în ochii mei. Avea însă grijă să-mi ceară cuvântul că nu voi trâmbiţa nimic din cele ce-mi încredinţa. De altfel, cel mai interesant lucru pe care l-am aflat (restul îl ştiam eu mai bine decât ea), a fost faptul că Panait Istrati, prin intermediul Editurii Rieder din Paris, cum aveam să constat ulterior, trimitea la Baldovineşti, pe adresa lui moş Dumitrache, orice carte nouă pe care o scria. Ultima pe care o expediase în primăvara anului 1930, fusese *Vers l'autre flamme*, o carte, bine-înţeles, în limba franceză. Am făcut ce am făcut şi am obţinut-o.

– Dar să ştii că mă omoară tata, dacă află! mă avertizase Marioara.

Într-adevăr, bătrânul ştia că nepotul lui e… contra regelui. Aşa mă informase Marioara. Şi pentru că într-o vreme, cu mulţi ani înainte, fusese chemat la postul de jandarmi, chiar de către comandantul legiunii de jandarmi din Brăila, dăduse poruncă straşnică să nu vorbească nimeni, nimic. De aceea Marioara îmi cedase cartea după multe stăruinţe şi nu i-a venit inima la loc, decât după 3-4 săptămâni, când i-am restituit-o.

Cam aceasta fusese atmosfera în familia lui moş Dumitrache în legătură cu nepotul său de soră, scriitorul de mare vervă proletară, dar şi de necontestată valoare literară. Şi cum eu aflasem din ziare că, în ultima vreme, Panait Istrati se împăcase cu ţara, şi aceasta datorită decepţiilor lui ideologice, ba şi mai mult, că s-a întors în ţară şi se găseşte chiar în Baldovineşti, m-am dus la moş Dumitrache Istrati, cu nădejdea că… dinspre partea regelui, a fost lămurit chiar de… impostor şi că, de data aceasta, nu se va mai teme de discuţii.

Chiar aşa a şi fost. Numai că vechii temeri a lui moş Dumitrache îi luase locul una nouă, cu totul de alt ordin, dar nu mai puţin grea pentru bătrân, după cum se va vedea mai departe.

Moş Dumitrache trebăluia prin curte. Avea în mână o furcă. M-au simţit câinii, care au început să latre. După ce i-a liniştit, mi-a deschis poarta şi m-a poftit înăuntru.

Soarele era spre asfinţit şi casa lui moş Dumitrache era cu spatele tot într-acolo. O casă veche, ţărănească, învelită cu stuf. De aceea umbra ei cuprindea aproape toată bătătura.

– Cu ce treabă te-ai lăsat pe la noi, domnule învăţător?, mă întrebă el, după bineţile obişnuite.

– Moş Dumitrache, treabă ai d-ta, că te văd cu furca-n mână. Pe când eu… cum vezi: umblu cu bastonul; şi nu prea am văzut eu oameni făcând treabă cu bastonul în mână! Ce zici?

– Ha, ha! Deh, asta cam aşa e. Dar dacă ai intrat la mine, gândesc eu că degeaba n-ai venit. Marioară! Tincă! Dă glas bătrânul. Care sunteţi acolo? Aduceţi două scaune încoace!

Scaunele le-a adus bătrâna «ţaţa Tinca», cum îi spunea lumea, căreia eu i-am spus «bună seara» cu toată cuviinţa. A venit şi Marioara, ceva mai târziu, cu încă un scaun, dar care să servească drept masă, pentru o tavă cu dulceţi şi apă rece.

– Serviţi!

Şi s-a întors de unde venise, nu înainte de a prinde momentul să-mi facă un semn cu degetul la gură, ceea ce însemna: «Să nu pomeneşti nimic despre carte!» I-am răspuns cu o discretă înclinare a capului, să n-aibă nicio grijă.

– Moş Dumitrache, încep eu discuţia. Una şi cu una fac două! Ştii de ce am venit eu la dumneata? Am auzit că ai musafiri de la Paris. S-a întors domnul Panait Istrati. Aş vrea să-l cunosc şi eu. Se poate?

– Domnule învăţător, se poate. De ce să nu se poată? Numai că acum nu e acasă. E dus la Brăila. Că aşa face! Stă ce stă aici, 3-4 zile, o săptămână şi iar pleacă…

– Şi ce face el aici, moş Dumitrache? Scrie ceva?

– Păi da, asta face. Scrie toată ziua şi toată noaptea – ce-o fi scriind! N-are somn, nu-i e foame… Numai cafea şi ţigări. Un fum la el în casă… să-l tai cu cuţitul. Adună fata dimineaţa câte o strachină de mucuri. Şi lămpile… parcă ard cu păcură! Aşa-s de negre sticlele. Le mai sparge! Mă rog! Le dă baba la gunoi şi cumpără altele. De! De asta n-ar fi nimic! Dar, să nu vorbesc într-un ceas rău! Ne temem, şi eu şi baba, să nu ne dea foc la casă, Doamne fereşte!

– Dar ce-i copil, moş Dumitrache? Are el grijă!

– Copil nu-i, dar eu mă tem. Drept să-ţi spun, tare m-am bucurat când l-am văzut iar acasă. Era într-o duminică. A tăiat Tinca nişte pui, au venit şi feciorii mei, Neculai şi Anghelache cu nevestele, cu fetele, toţi. Şi el… râdea, spunea… De fapt toţi eram veseli. Parcă ne curgea aşa, ca o apă bună prin suflete. Da eu, ce mi-a venit? M-am sculat şi mi-am făcut cruce: Ei, nepoate! Mi-a ajutat Dumnezeu şi Maica Domnului, că te mai văd odată în viaţa mea! Că tare ţi-am dus dorul! Şi tare m-am temut că am să mor şi n-o să te mai văd niciodată!

Şi se vede treaba că eram cam băut, că mi-au dat lacrimile. De el s-a sculat de pe scaun, a ocolit masa, a venit la mine şi m-a sărutat. Pe urmă i-a luat pe toţi la rând: pe Tinca, pe Neculai, pe Marioara, pe Anghelache, pe toţi.

Unchiule, zice, ce-a fost a fost. Acum nu mai plec. Văd eu! Poate o să stau la Brăila, poate mă mut la Bucureşti. Dar din ţară nu mai plec…

……

– Şi, cum îţi spun, am avut o mare bucurie. Dar uită că acum n-o mai am.

– Dar ce s-a întâmplat, moş Dumitrache?

– Păi… de la un timp încoace, mă roade o bănuială.

– Ce fel de bănuială?

– Ce fel? Uite-aşa, ca o umbră de noapte. Dumneata ai umblat noaptea pe drumuri

streine? Vezi o umbră care-ţi trece drumul. Şi de umbra aceea te temi. Uite aşa mă tem eu acum!

– Spune mai pe şleau, moş Dumitrache! De ce te temi?

– Apoi, dacă am început trebuie să termin. Mă tem că el… îi ca ,,neoamenii“. De asta mă tem!

Nu mi-am dat imediat seama la ce fel de ,,neoameni“ se referea moş Dumitrache. Ştiam, de la Marioara Istrati, că bătrânul suferise mult pentru viaţa fără căpătâi a nepotului, care, în tinereţe, nu putuse să lege din tei curmei, cum se spune, să aibă rostul lui, casa lui, ca toată lumea. De-asta o fi zicând moş Dumitrache că e ca neoamenii! De aceea sării cu vorba, crezând că am să fac lumină în întunericul din judecata bătrânului.

– Nu e cum crezi dumneata, moş Dumitrache!

– Apoi că eu nu cred. Nu văd! mi-o reteză scurt bătrânul. Văd şi judec. Şi te pun şi pe dumneata să judeci. Uite, vezi dumneata ţarcul acela din dreapta grajdului? (Şi-mi arăta cu mâna într-acolo, unde un gărduţ limita închisoarea pentru mieii înţercaţi – cârlani, cum se spune prin partea locului). Acolo închid eu cârlanii, continuă el. Am vreo 18-20; mai multe mieluţe. Într-o zi, Panait, nu şi nu, că se duce el cu cârlanii la păscut.

– Măi, omul lui Dumnezeu, n-ai minte? Cum să te duci tu cu cârlanii? Ăştia te aleargă, nu glumă! Că-s ca argintul viu. O să-i prăpădeşti pe câmp! zic eu.

– N-ai nicio grijă, unchiule! zice. Te rog să mă laşi! Vreau şi eu să-mi mai aduc aminte de zilele copilăriei.

Când l-am auzit aşa, ce-am zis? «Săracul! Pe acolo pe unde a umblat, i-a fost dor de locurile noastre. Acum vrea să-şi săreze şi el inima. Hai să-l las».

Şi l-am lăsat.

A luat cârlanii şi s-a dus. Dar eu… tot cu grijă! Mai că-mi venea să plec după el. Şi rău am făcut că m-am dus! Că numai ce-l văd că vine, valvârtej, şi dă buzna în casă. Era aşa, cam după chindii. Eu, după el:

– Panaite, zic! Unde-s cârlanii?

– Pe câmp, zice. Lasă-mă!

Şi s-a apucat de scris.

– Cârlanii, mă! Spune unde i-ai lăsat?

Sare şi Tinca:

Lasă-l! zice. Nu ştii cum e el? Încalecă pe cal şi du-te de-i caută. Asta fă!

M-am dus. Am luat-o întâi încoace pe suhat, spre baltă. Nimic! M-am întors şi am urcat dealul pe moşie la Caloianu. Este acolo o mirişte de orz. Nimic! Cobor şi o iau pe sub coastă spre Pietroiu.

Sfinţea soarele. Ce mai? Am rămas fără cârlani! Asta e! Şi fierbeam de supărare. Când, dă Dumnezeu şi mă întâlnesc cu cireada pietroienilor. Întreb văcarii:

– Măi, n-aţi văzut cumva nişte cârlani pe aici, pe undeva?

– Cârlani? Ba da. Am văzut, răspunde unul. Uite acolo, pe lângă via lui Gheorghe Bălan! Chiar am zis noi: Ce-o fi cu cârlanii ăştia, singuri?

O iau într-acolo.

Adevărat. Erau cârlanii mei. Număr: erau 12… Unde-s opt? Dau roată la vie, mă mai reped şi spre nişte tufe, la vreo 500 de paşi… Nimic. Ce era să fac? Se făcuse seară. M-am întors la cei găsiţi, i-am scos la drum şi am ajuns cu ei acasă.

Crezi că am avut somn în noaptea aceea? Îmi era necaz şi de pagubă, dar parcă mai tare eram supărat pe el. N-a ieşit măcar din casă, să mă întrebe: ,,Moşule, ai găsit cârlanii?“ Nimic! Scria de zor la lumina lămpii.

Şi cum îţi spun, a doua zi, am plecat cu noaptea-n cap. Mi s-a luminat dincolo de Pietroiu.

Ştii unde am găsit cârlanii? Că i-am găsit. La vad, la Muches, unde coboară drumul

Nazârului la cârciuma lui Şoroagă. Păi spune dumneata: Asta-i om întreg la minte? Să lase el cârlanii pe câmp şi să plece, aşa în neştire? Ce zici?

N-aveam ce zice. Mă gândeam şi eu: oricât de puternică ar fi fost forţa inspiraţiei, care l-a stăpânit pe scriitor în acel moment (că de altceva nu putea fi vorba), comportarea lui mi s-a părut şi mie ciudată.

– Da să-ţi mai spun una, reluă bătrânul. Acum, vara, eu dorm cu baba, colea pe prispă. E mai răcoare şi nici ţânţarii nu prea sunt, că în vara asta balta-i seacă. Într-o noapte, să tot fi fost ceasurile 1-2 după miezul nopţii, mă trezesc cu el la cap:

– Unchiule! Unchiule! Auzi? Ia scoală-te!

– Ce-i, mă, ce-i? fac eu buimac.

– Scoală-te, zice, şi vino-ncoace!

Mă ridic în capul oaselor:

– Ce vrei, mă?

El nu mă lasă. Mă ia şi mă duce în mijlocul bătăturii, aşa în izmene cum eram:

– Unchiule! zice. Cum îi spui dumneata la steaua aia? Aia, care se vede prin vârful agudului…

– Spune dumneata, ăsta-i om sănătos la minte? Mă scoală el, noaptea, de lângă babă, ca să-mi arate stelele de pe cer? Doamne iartă-mă! Ale cui păcate le-o fi mai trăgând şi omul ăsta?

……

Fără îndoială, răspunsul meu a fost cel care trebuia: Despre inspiraţie, despre scriitori, despre un cer al lor, care li se deschide, când nici cu gândul nu te gândeşti.

Dar discuţia noastră trebuia încheiată repede. În sat începuse să prindă consistenţă acea larmă dulce a înserărilor de vară, cu scârţâit de fântâni, cu glasuri de viţei flămânzi, cu duruit de căruţe, care se întorc de pe câmpuri. Mi-am dat seama că, în acel ceas sunt multe lucruri de făcut într-o gospodărie, aşa că mi-am luat seara bună de la el şi de la femei şi am plecat. L-am înştiinţat însă că o să mai încerc şi altădată, poate voi avea mai mult noroc.

– Da, da! Poftim! făcu bătrânul, cu glas împăcat şi aproape vesel. Da ştii ce? Când o fi acasă, am să trimit eu fetele lui Neculai, să-ţi dea de ştire…

……

Fetele lui Neculai, feciorul bătrânului, erau elevele mele: Istrati Maria, în clasa IV-a şi Istrati Elena, în clasa a II-a. Dar n-a mai fost nevoie. Peste 2-3 zile aveam să-l întâlnesc pe scriitor într-un loc şi cu un chef de vorbă, pe care nici pe departe nu l-ar fi avut în condiţiile unei vizite la el acasă şi în preajma mesei lui de lucru. Cine ştie? Poate că nici nu m-ar fi primit. Dar aşa, totul a decurs firesc, ca între oamenii care se întâlnesc şi vorbesc după cum le bate vântul în pânze. Despre această întâlnire voi povesti în rândurile ce urmează.

*

Pe latura dreaptă a şcolii celei vechi din Baldovineşti, cu direcţia către răsărit, era o uliţă. Uliţa există şi astăzi. Peste uliţă şi înfiptă în deal, cu coasta către şcoală, era o cârciumă, care, astăzi nu mai este. De la cârciumă, la vreo 50 de metri mai departe spre răsărit, uliţa lăsa spre stânga un maidan de răscruce, în care existau trei fântâni, poate de pe vremea când caritatea creştină se oglindea în colinde:

«Întinsei masa la drum,
Săturat-am flămânzii,
Făcut-am fântâni la drum,
Adăpat-am însetaţii.»

Fiind depăşite de epocă, fântânile nu mai există nici ele şi se angaja, în pantă, pe vadul Baldovineştilor, o străveche arteră de circulaţie, o adevărată poartă a Brăilei, către drumul cel mare al Siretului. Adâncit de vreme, nu atât de eroziune (căci câmpia plată de deasu-

pra dealului îşi păstrează apele de ploaie pentru nevoile ei proprii), cât mai ales prin traficul rutier, foarte activ, care s-a făcut pe aici, de-a lungul veacurilor, poate de pe vremea sciţilor, acest vad există şi astăzi. Dar, prin construcţia recentă a unei şosele moderne, care escaladează dealul Baldovineştilor prin altă parte, de altfel impusă de necesităţile progresului tehnic, bătrânul vad se retrage cu discreţie, la pensia geologică, precum au făcut-o multe şi nenumărate vaduri, pe care au mers oameni şi neamuri.

Pe acest vad am coborât şi eu, în vara anului 1929 (deci cu un an înainte de întâlnirea cu Panait Istrati), să-mi iau în primire postul I şi singurul, de la şcoala din Baldovineşti. Dar, ajuns la piciorul vadului, în loc să mă îndrept către poarta şcolii, care apărea în faţa mea, peste maidan, am cârmit către stânga (eram pe bicicletă) şi m-am oprit la cârciumă.

Ştiu eu? Poate că am găsit de cuviinţă să iau mai întâi unele informaţii. Sau poate că eram înfierbântat de drum şi trebuia să mă răcoresc, înainte de a mă prezenta la şcoală. Ori poate că eram sub impresia unor informaţii «foarte obiective», pe care mi le dăduse secretara Revizoratului şcolar al judeţului Brăila, când mă dusesem acolo, să-mi iau ordinul de luare în primire a şcolii.

«A-a-a! Domnule Pântecan! se exprimase, cu destulă maliţiozitate, secretara. Găseşti la Baldovineşti o… persoană fo-a-rte drăguţă! Şi prietenoasă», completase ea «nevinovatele» ei informaţii, dar lăsând tonului eternul lui drept de a face muzica.

La faţa locului aveam să mă conving că «persoana» era într-adevăr destul de drăguţă şi prietenoasă. Însă «ghilimelele» cu care o gratificase secretara, îi lipseau. De asemenea, mai uitase să adauge că «persoana» în cauză era şi o dăscăliţă eminentă, cum m-am convins din discuţiile ce le-am purtat cu ea şi mai ales din felul cum îşi făcea datoria la clasă – ceea ce aveam să constat mai târziu, din foarte buna pregătire a elevilor.

Aşadar, unul din aceste motive, sau toate la un loc, m-au determinat să dau mai întâi «bună ziua» negustorului şi celor 2-3 săteni întâlniţi acolo.

Am rezemat bicicleta de un stâlp, am luat loc la o masă afară, la umbra acelei prelungiri de acoperiş, pe care o aveau mai toate cârciumile rurale şi am cerut un şpriţ rece, pe care cârciumarul, un om destul de înaintat în vârstă, mi l-a pus dinainte destul de repede.

Am băut şpriţul în tăcere. Ţineam să nu se ştie, chiar din primul moment, cine sunt şi ce caut prin acele locuri. În acelaşi timp, priveam cu tot interesul, peste drum, la şcoala care se lăsa la vreo 50 de metri, în interiorul curţii.

Localul, ce e drept, avea un aspect plăcut şi primitor. În schimb, pe cele trei pogoane de curte şi de «grădină», cât avea şcoala, nu se vedea nici un pom, nici un copac de umbră, nici o dependinţă, nimic. Peste tot, numai buruieni. Un gard vechi de scânduri, care împrejmuia acest teren imens, era şi el ştirb din loc în loc, sau căzut palancă la pământ, pe porţiuni întregi. Această situaţie aveam s-o schimb eu, în câteva luni. Deocamdată, mai mult mirat decât nemulţumit, l-am întrebat pe cârciumar:

– Asta-i şcoala satului?

– Da, zice. Dumneata eşti învăţătorul cel nou, care vine aici?

Am rămas surprins. Aveam bicicletă nouă, haine negre, ştaif la gât, pantofi de lac… Puteam să par şi altceva, nu numaidecât învăţător. Cum se face că omul acesta, care nu m-a văzut niciodată, mă ia aşa, ca din oală?

– Da, răspund eu, strâns cu uşa de întrebare. Eu sunt învăţătorul cel nou care vine aici.

– A-a-a! făcu el cu o mâhnire falsă în glas. A mai fost unul aici, înaintea dumitale – Stoicescu îl chema. A murit, sărmanul! Şi ce om era! Uite, acolo l-au îngropat! În fântâna dinspre şcoală. Aşa a lăsat el cu limbă de moarte să-l îngroape în fântână.

Şi-mi arăta cu mâna într-acolo.

De glumit, vedeam eu că glumeşte. Însă prea mă luase în răspăr. Cei trei oameni au început să râdă, dar au sfârşit prin a-mi arăta o respectuoasă bunăvoinţă.

Nu vă supăraţi, domnule învăţător! Aşa-i cârciumarul nostru: şugubăţ. Chiar acum a fost domnişoara pe aici şi spunea că aşteaptă pe învăţătorul cel nou, să-i predea şcoala. Duceţi-vă, că v-aşteaptă!

*

Aşa l-am cunoscut pe moş Cristache Ocheşelu, Dumnezeu să-l ierte, că a murit demult. Om şugubăţ, cum se exprimară cei trei săteni, plin de duh, mare cunoscător de oameni, căci ţinea vadul Baldovineştilor de peste 40 de ani (el se apropia de 70), dar şi mare povestitor şi bun cântăreţ – un adevărat rapsod popular.

Lui i-am încredinţat eu dorinţa de a-l cunoaşte pe Panait Istrati, după vizita mea, fără succes, la moş Dumitrache Istrati, unchiul scriitorului.

– Tot faci dumneata toată ziua de santinelă la drum, i-am spus. Vreau să văd şi eu cum arată acest om şi poate schimb şi câteva vorbe cu el.

– Bine. O să te chem!

La vreo câteva zile, aud:

– Domnule Pintecanu! (Aşa-mi zicea el: Pintecanu, nu Pântecan). Dau fuga la gard, de data asta, printr-o adevărată livadă de pomi tineri, căci plantasem în primăvară, nu mai puţin de 300 de pomişori altoiţi.

– Uite-l! zice. Ăla-i Panait Istrati!

Un om între două vârste, aproape înalt, vizibil adus de spate, slăbănog, după cum atârnau hainele pe el, urca vadul. Mergea încet, meditativ, cu privirile în pământ. Se depărtase la vreo sută de metri.

– Acum mi-l arăţi, nea Cristache? Nu puteai să mă strigi, când l-ai văzut că se apropie? Acum… degeaba! A luat-o pe jos la Brăila şi cine ştie când se întoarce!

– Păi nici eu nu l-am văzut, se scuză nea Cristache. Când am ieşit eu din prăvălie, el trecuse. Era prin dreptul fântânilor…

Îmi părea rău. Scăpasem o ocazie bună, aşa că m-am întors la lectura mea.

Era în vacanţa mare şi îmi ocupam aproape tot timpul citind. Zilele fiind călduroase, găseam refugiul în sala de clasă, singura sală de clasă a şcolii, spaţioasă, răcoroasă. Luam din casă o pernă, făceam un pat din scaunele alăturate a două bănci, aşezate una contra alteia şi citeam toată ziua. Masa o luam la nea Cristache. Mă costa te miri ce!

La doi kilometri de Baldovineşti, în satul Pietroiu, funcţiona ca învăţător colegul meu de clasă, Butoi Gheorghe – Ghiţă Butoi, cum îi ziceam noi, la şcoală. Fiind şi el holtei, de câte ori avea vreme, venea la masă tot la nea Cristache. Nu-i era peste mână, că avea şi el bicicletă. Nu serveam masa direct în prăvălie, alături de toată lumea. Ca mai toate cârciumile, avea şi nea Cristache o cameră pentru oaspeţii mai de soi. Aici luam masa. Şi, de obicei, ne servea ţaţa Mariţa, soţia cârciumarului. El îşi vedea de treabă cu muşterii. Dar seara, de multe ori, se întâmpla să închidă mai devreme. Atunci intra la noi cu un oloi mare de vin, semn că bătrânul avea chef de petrecere.

– Mariţo! striga el cât putea de tare, să se audă la bucătărie. Ţii băieţii ăştia flămânzi? Adă tava-ncoace! (Tava cu friptură, căci nu era zi să nu aibă la cuptor hălci întregi de viţel, de porc, de miel, sau pasăre… După anotimp… Vad de cârciumar).

Bătrâna îşi făcuse demult datoria; de aceea boscorodea supărată:

– Iar ai să ţii băieţii ăştia până la miezul nopţii! Lasă-i împace! Mâine-şi scot sufletul cu toţi împieliţaţii din sat!

– Hai, hai! vezi-ţi de treaba ta!

Bătrânul era o fire sentimentală. De felul lui era de prin părţile Râmnicului. Cârciuma din Baldovineşti, cu gospodărie cu tot, o cumpărase încă de flăcău (fusese băiat de prăvălie la un negustor din Brăila) şi se însurase cu cea mai chipeşă fată din sat. Fata îi născuse, de-a lungul anilor, nu mai puţin de 22 de copii, dintre care, de patru ori câte doi gemeni. Dar cu toate acestea, rădăcini familiale, care-l fixară sufleteşte aici şi cu toate interesele lui

materiale, care-l legaseră definitiv de vadul Baldovineştilor, tot îl mai rodea nostalgia locurilor natale. Pe semne că asta-i a bătrâneţii. Căci dacă se aghesmuia puţin, începea cântecul lui… de inimă albastră:

«Hai, Buzău, Buzău, Buzău,
Dărâma-s-ar malul tău,
Să treacă şi bun, şi rău,
Să treacă şi-un frate-al meu.»

Îl ajutam şi noi cum puteam. Şi puteam bine, căci şi eu, şi Ghiţă aveam, «glasuri bune» şi tinere. Ba, Ghiţă Butoi se pricepea şi la cântece liturgice.

– Dascăle, i se adresa nea Cristache! Ia zi una ca la biserică!

Şi începea Ghiţă, lung şi nazal, ca un autentic dascăl de biserică:

«Câţi în Cristos v-aţi bo-o-teza-a-at,
În Cri-istos v-aţi şi-mbrăca-a-at,
A-a-le-lu-i-i-ia!»

«Zică cine ce-o vrea», cum ar spune feciorul lui Ştefan al Petrei din Humuleşti. Poate că nu se cădea, nici din partea noastră, că eram învăţători şi nici din partea lui nea Cristache, că era om bătrân, să ne beţivim aşa, ca nişte oameni de toată mâna. Dar uite, anii au trecut şi amintirile acelor seri târzii, din camera de oaspeţi a cârciumii din Baldovineşti, nu-mi stă deloc în minte, ca fapte ce nu se cuveneau. Dimpotrivă, de câte ori îmi amintesc, gândul meu depune cu evlavie o floare închipuită la mormântul bătrânului meu prieten, Cristache Ocheşelu.

«Hai, Buzău, Buzău, Buzău,
Darâma-s-ar malul tău,
Să treacă şi bun, şi rău,
Să treacă şi-un frate-al meu».

……

Ca de când povestesc aceste câteva amănunte, aud din nou:

– Domnule Pintecanu!

Iar dau fuga la gard.

– Uite-l! Vine!

Scriitorul cobora vadul. Venea agale. Să tot fi fost ora trei după-amiază. Nea Cristache s-a desprins de gardul şcolii, de unde mă chemase, a trecut uliţa şi s-a aşezat la masa lui, de sub umbrarul prăvăliei. Eu am rămas la gard, în interiorul curţii «mele», privind la drumeţul ce se apropia. Mai sunt 10 paşi: un om cu haine de culoare închisă, purtate descheiat la gât cu figura uscată, negricioasă, arsă de soare, o frunte înaltă, sprâncene stufoase, ochelari cu rame largi, călări pe un nas bărbătesc, proeminent…

A ajuns în dreptul nostru. Nu se uită nici înainte, nici la dreapta, nici la stânga. Se uită în el. Şi merge încet, cu ochelarii lui mari, închis în lumea lui interioară. Haina-i largă, descheiată lăutăreşte, îi atârnă în părţi, ca de greutatea unor buzunare prea încărcate, precum şi erau de altfel. Avea în fiecare buzunar câte o sticlă de lampă nr. 11. Subit îmi veniră în minte cuvintele lui moş Dumitrache: «Face flacără mare, le mai sparge… Le dă baba la gunoi şi cumpără altele.»

Nu la Brăila plecase scriitorul, ci până sus, pe deal, la cârciuma lui Dănilă Bobocescu. Acolo se găseau şi articole de băcănie. Deci «spărgătorul de sticle de lampă» se dusese să se aprovizioneze pentru noapte.

Dar uite că a trecut de noi şi nu ne-a văzut. Nea Cristache ar fi putut să-i tulbure meditaţia, cu un «bună ziua». Îl cunoştea de copil, dar n-a îndrăznit. Eu, nici atât! De-acum s-a depărtat de noi, la 15-20 de paşi. S-a dus…

În acel moment, dinspre vad, un trap de cal, un duruit de roţi şi un glas bărbătesc, vesel:

– Noroc, nene Cristache!

Era nea Radu Bortan, cu şareta lui de poştaş de cursă rurală, precum am mai văzut şi azi prin unele părţi ale ţării. Mă cunoştea şi pe mine destul de bine, dar, eu fiind dincolo de gard, nu mă văzuse. Se adresase deci numai lui nea Cristache şi şi-a văzut de drumul lui.

Înainte, pe uliţă, la o zvârlitură de băţ, scriitorul: n-aude, nu vede! Poştaşul este obligat să-l ocolească pe dreapta, pentru a nu da cu calul peste el. Şi, intrigat de surzenia omului din faţă, trecând pe lângă el, a întors capul, să-l vadă. Surpriză! În faţa lui un prieten de demult, din tinereţe.

– Ptr-u-u! face poştaşul, strângând hăţurile şi cârmind şareta către stânga, în faţa omului din mijlocul drumului. Apoi, cu un glas de surprindere şi bucurie:

– Domnu Panaitache! Să trăieşti, domnu Panaitache! Ce faci, domnu Panaitache?

Scriitorul se trezeşte ca din vis. Faţa i se luminează într-un zâmbet larg, de bucurie, de încântare.

– Ptii! Nene Radule! Ce faci, nene Radule?

Şi cu amândouă mâinile, strânge mâna celuilalt, scuturând-o câteva momente. Sănătos? Voinic? continuă scriitorul.

– Cum mă vezi! Mulţumesc lui Dumnezeu! răspunde poştaşul.

Nea Radu Bortan era într-adevăr un om voinic şi sănătos, roşu la faţă, cum sunt unii bărbaţi la 60 de ani, figură deschisă, veselă, om vorbăreţ. Prieteşugul lui cu Panait Istrati era vechi. Fuseseră amândoi tovarăşi de muncă – hamali în portul Brăilei – şi tovarăşi de idei proletare, socialiste, încă de prin anul 1910.

– Te-ai întors iar pe unde a mâncat lupuAoaia, făcu poştaşul aluzie la o «oaie», care, de data aceasta, părea să fie de natură politică. Îmi pare foarte bine, foarte bine că ne-am întâlnit! Foarte bine! continuă poştaşul.

– La fel de bucuros, nene Radule! Foarte bucuros! Şi orientat dintr-odată asupra locului unde se găseşte, scriitorul reluă:

– Întoarce calul! Dă-te jos aici, la nea Cristache, să ne cinstim! Apoi, în gura mare către cârciumar:

– Să trăieşti, nene Cristache! Ce mai faci, bre? Te ţii bine, hai? Şi-i strânge mâna, cu căldură. Vin? Bere? Ce ne dai? Ce bei nene Radule? se adresă de data aceasta poştaşului, care, între timp, a strâns şi el mâna cârciumarului şi s-a aşezat la masă, în faţa scriitorului.

– Ce-o fi! Bere, că taie setea! se răzgândeşte poştaşul.

– Atunci bere, nene Cristache! Ai?

– Cum să nu? Şi cârciumarul intră în prăvălie, după bere.

– Ştii? reia discuţia poştaşul. Cărţile pe care le-ai trimis de la Paris, pe adresa lui moş Dumitrache, le-am dus eu personal. Nu le-am mai predat la poştă din comună. Ce-am zis? Să fiu eu mai sigur!

– Mulţumesc, nene Radule! Nu m-aşteptam! Adică nu m-aşteptam să fii tocmai dumneata poştaşul. Ştiam, că ţii un debit de ţigări, sau aşa ceva…

– Da, ţin şi debitul. Dar l-am făcut pe numele nevestei. Eu, cum vezi, m-am făcut poştaş.

– Nene Radule, să trăieşti! Şi pune mâna pe paharul plin, gata să ciocnească.

– Dar stai! Îşi aminteşte scriitorul. Nene Cristache! Un pahar pentru dumneata! Să ciocnim cu toţii! Se poate?

Din locul unde eram, adică la 12 metri în faţa prăvăliei, dar în interiorul curţii mele, auzeam foarte bine toată discuţia. Ce-ar fi să mă duc şi eu acolo? mi-am zis. O să dau bună ziua, ca orice om, o să caut un loc de unde să-l pot privi pe scriitor de aproape şi o să cer şi eu o bere. La cârciumă vine toată lumea.

Zis şi făcut. Dar planul meu s-a realizat altfel de cum mi-l făcusem şi complet favorabil. Întru aceasta, mare meşter s-a dovedit nea Cristache, care a atras, cu o deosebită ingeniozitate, atenţia scriitorului asupra mea. Anume, în momentul când am ajuns eu acolo şi după ce dădusem bună ziua la toată lumea (adaog că scriitorul şi-a văzut de treaba lui, mulţumindu-mi doar printr-o uşoară înclinare a capului), discuţia lor alunecase la unele întâmplări galante din tinereţe, de care făceau mare haz. Aici a intervenit, cu abilitate, cârciumarul.

– Mai încet, mai încet cu de-alde astea! Ne aude domnul învăţător! Şi întoarse privirea în direcţia mea, în chip de identificare.

– A-a-a! Dumnealui e învăţătorul satului? Apoi spre mine:

– Dumneata m-ai căutat pe la moş Dumitrache? Să facem cunoştinţă! Panait Istrati! Şi-mi întinse mâna, ridicându-se politicos în picioare şi privindu-mă cu nişte ochi mari şi blânzi din dosul ochelarilor.

– Pântecan! m-am recomandat şi eu, cu toată modestia pe care am putut s-o arăt. Se înţelege, m-a invitat să iau loc la masa lor, iar nea Cristache, căruia-i reuşise de minune lovitura diplomatică, mi-a umplut şi mie un pahar cu bere.

– Domnule Istrati, mă ridic eu, cu paharul în mână, daţi-mi voie să salut întoarcerea d-tră în satul lui Moş Anghel şi al copilăriei d-tră! Vă urez sănătate şi spor la lucru! Să trăiţi!

Scriitorul mi-a mulţumit cu vădită prietenie şi cred, bine impresionat de aluzia pe care o făcusem la prestigioasa lui activitate scriitoricească. Am ciocnit paharele cu toţii şi am băut. Deocamdată mai aveau amintiri de depănat, cu nea Radu Bortan, despre vremurile şi despre oamenii cu care făcuseră ei socialism, la Brăila. Nu prea ştiam eu, la acel ceas, cam ce mâncare de peşte era socialismul. Dar dacă nea Radu Bortan, pe care-l cunoşteam destul de bine – şi Panait Istrati – pe care-l cunoşteam în acel moment, lăsau să se reverse din sufletele lor, obişnuitele valuri de omenie, întâlnite şi la ţăranii din satul meu, cu care stătea de vorbă tata, pe haturile natale, atunci socialismul trebuie să aibă la bază tot omenia, mi-am zis eu. Dar reflecţiile politice s-au oprit aici, pentru că nea Radu Bortan şi-a adus aminte că trebuie să ajungă la Cotu Lung, până seara şi să facă şi cale-ntoarsă. Aşa că s-a sculat în grabă:

– Pe mine să mă iertaţi! Domnule Panaitache, te las cu bine! La revedere, nea Cristache! Să trăieşti, domnule învăţător! Apoi, răsturnându-se în droşca lui:

– Diii, murgule! Hai cu tata, mă! Sănătate bună! ne-a mai aruncat el o urare din mers. Şi în câteva secunde, şareta de poştaş de ţară a lui nea Radu Bortan (el de fapt locuia în Brăila) s-a afundat în uliţa satului, dispărând într-un nor de praf, sub soarele arzător de vară.

La cârciuma lui nea Cristache Ocheşelu, la masa de sub umbrarul prăvăliei, am rămas doar eu cu scriitorul, căci nea Cristache se retrăsese şi el şi-şi făcea de lucru prin prăvălie, anume să nu ne stinghereasc㠒. O clipă m-am temut că scriitorul se va pregăti şi el să plece, sau va fi confiscat de vreo năvală interioară a fantasmelor lui scriitoriceşti şi eu voi rămâne la masă cu un mut, dacă n-oi păţi la fel ca turma de cârlani a lui moş Dumitrache.

Dar n-a fost aşa. Scriitorul avea chef de vorbă. Se oprea din când în când, pentru a soarbe o gură de bere sau pentru a-şi aprinde o ţigară. Fuma mult. Fuma şi povestea.

Barierele dintre noi căzuseră, pentru că Panait Istrati, răsfăţat de critica literară a Apusului, stimat şi invidiat de marile figuri ale literaturii europene, rămăsese, cu toate succesele lui răsunătoare, un simplu baldovineştean, un om din popor, care se simte bine între ai lui, precum şi pasărea se simte bine în neamul ei şi căruia i se dăruieşte cu trup şi suflet. Căci Panait Istrati se dăruia. Îmi dovedise acest lucru prin modul profund sincer şi profund uman, cu care discutase cu nea Radu Botran şi cu nea Cristache Ocheşelu, precum şi prin ataşamentul spontan şi lipsit de orice artificii, pe care mi-l arăta. Din această cauză, aproape uitasem că am în faţa mea un om celebru. Devenisem gălăgios.

– Nea Cristache, mai adă o sticlă de bere! Sau:

– Nu mai aveţi ţigări, domnule Istrati? Poftiţi! Fumez şi eu tot Bucegi!

Nu-mi mai aduc aminte exact de punctul de plecare al confesiunii lui, căci a fost o adevărată confesiune de credinţă, dar îmi amintesc bine concluzia finală: negarea oricăror doctrine şi sisteme politice, ca instrumente de dreptate socială şi fericirea popoarelor. Ştiu că a început prin câteva amintiri din primele două clase primare, pe care le făcuse la Baldovineşti. Nu fusese un elev strălucit şi nici măcar disciplinat. Fugea de la şcoală. Învăţătorul era nevoit să formeze adevărate potere din elevii mai mari, spre a-l aduce la şcoală. El însă pândea aceste potere – şi mi-a arătat cu mâna din ce loc pândea şi pe ce cărări o lua către deal sau către baltă, după cum era cazul. Îi plăcea să fie liber şi şcoala îi limita această libertate.

Aceeaşi sete de libertate îl făcuse, mai târziu, să treacă din stăpân în stăpân şi să încerce tot felul de meserii. A trecut apoi asupra peregrinărilor lui prin Egipt şi Orientul Mijlociu, unde a îndurat mizerie şi foame. Până la urmă, a devenit matelot pe un vapor, dar a fost concediat şi de pe acesta şi debarcat într-un port francez din Mediterana. Aici, negăsind de lucru câteva zile, flămând şi descurajat, s-a hotărât să-şi pună capăt zilelor.

*

Nisa, o grădină publică, o alee singuratică, străjuită de copaci seculari şi de umbrele înserării, cu prelungiri funeste într-un suflet zdrenţuit de mizerie, de foame şi de inechitatea aşezării umane. Un om bătut de soartă şi de nenoroc, ajuns la cel mai cutremurător act de disperare: sinuciderea.

O lamă de brici potrivită pe faţa gâtului, un pumn pe muchea lamei, repezit cu ultima zvâcnire de voinţă şi omul se prăbuşeşte fără cunoştinţă, alături de banca pe care stătuse. Dar pe aleea singuratică avea să sosească la timp «Providenţa».

……

Nu s-ar putea pune că, povestindu-şi dramatica lui viaţă, Panait Istrati trecea prin dureroasele emoţii ale acestor atât de amare şi cumplite întâmplări. Vorbea despre ele, ca şi când altcineva ar fi fost în locul lui. Dar povestind despre momentul fatal, când a trebuit să încredinţeze eterului marele strigăt al vieţii, «Mamă», vocea scriitorului s-a frânt într-un scrâşnet gutural şi s-a stins într-o tăcere apăsătoare. Ochii i se umeziseră. Momentul era copleşitor. Mi s-a părut şi mie că, undeva, departe, o mamă ţipase sfâşietor. Şi am tresărit de spaimă. Dar momentul de emoţie a trecut. Scriitorul şi-a suflat nasul cu zgomot, s-a îndreptat în scaun şi s-a adresat cârciumarului:

– Nea Cristache! Vrei să ne mai dai o sticlă cu bere?

*

S-a trezit la spital. Pe aleea singuratică, «Providenţa» sosise în persoana scriitorului francez, Romain Rolland. Acesta îl găsise într-un lac de sânge şi a luat cele mai bune măsuri pentru transportarea cât mai urgentă la spital.

Ce căuta Romain Rolland la Nisa? Şi de ce tocmai atunci? Şi de ce chiar pe aleea singuratică şi la acel ceas? Poate că aici răspunde scriptura.

„Neînţelese sunt căile Domnului.”

Panait Istrati a precizat că, în prealabil, îşi descrisese viaţa într-un caiet, pe care, în momentul încercării de sinucidere îl avea asupra lui. Acest caiet avea să-i schimbe definitiv destinul, pentru că în el, Romain Rolland a întrezărit pe scriitorul de mai târziu. Aşa că, după vindecare, scriitorul francez l-a luat la Paris asigurându-i condiţiile de viaţă şi stimulându-l în fel şi chip pentru perfecţionarea întru limba franceză.

– În fine, povesteşte Panait Istrati, am început să scriu. Se înţelege, multe cuvinte îmi rămâneseră necunoscute. Şi atunci toate cuvintele acestea le-am scris pe câte o filă de caiet, însoţite de corespondentul lor în limba română. Cu aceste file, am «tapetat» de jos până

sus, toţi cei patru pereţi ai camerei mele. Sute de file!... Când aveam nevoie de un asemenea cuvânt, îmi aruncam ochii pe pereţi şi găseam îndată ce-mi trebuia. Aşa am devenit scriitor de limba franceză.

……

Până la acest punct al povestirii, Panait Istrati nu a atins, sub nicio formă, probleme şi idei politice. Unele amintiri pe care şi le împărtăşiseră reciproc – el şi Radu Bortan – din vremea când făcuseră împreună socialism la Brăila, păreau mai degrabă povestirile a doi foşti camarazi de arme, într-un război care se terminase demult. S-au întâlnit din întâmplare, după ani şi ani, s-au văzut cu drag şi atât. O discuţie la înaltă tensiune, cu sclipiri de baionete ideologice şi cu aruncătoare de flăcări, la adresa ordinei burgheze, nu avusese loc. Aceste baionete şi aruncătoare fuseseră abandonate şi de unul, şi de celălalt, fiecare din motive diferite: Nea Radu Bortan, pentru că i se muiase praful de puşcă în debitul de ţigări şi în slujba de poştaş, cum am arătat, iar Panait Istrati, pentru motivele ce se vor arăta mai departe şi care-l vor aşeza pentru totdeauna în galeria oamenilor de înaltă valoare morală.

În ce mă priveşte, nu m-am gândit nici un moment să-l antrenez pe scriitor într-o discuţie cu caracter politic. Sentimentele mele de admiraţie se refereau exclusiv la omul de litere. Totuşi, complet involuntar, l-am împins şi pe acest făgaş.

Ştiam că prezenţa scriitorului, în satul natal, era legată şi de cartea la care lucra atunci şi care se intitula, după cum se anunţase în ziare, Ţaţa Minca. Minca Dobre, precum îi spunea tot satul, era o femeie trăitoare în Baldovineşti. Putea să aibă atunci vârsta de 50 de ani. Ea rămăsese văduvă [încă] din primul război mondial şi nu se recăsătorise. La vremea ei fusese femeie frumoasă, dar în sat n-am auzit niciodată vorbindu-se despre ea ceva care ar fi putut să constituie un subiect de literatură. Dimpotrivă, se dedicase creşterii celor doi copii pe care-i avea şi grijilor gospodăriei, în care preluase, cu un deosebit succes, treburile bărbăteşti. Era o femeie energică, aspră, autoritară. Pentru aceasta şi pentru austeritatea ei morală, satul o stima. De aceea m-am adresat scriitorului:

– Ştiu din presă, că lucraţi la o carte, cu subiect şi cadrul baldovineştean: Ţaţa Minca. O transformaţi pe ţaţa Minca de la noi din sat în eroina principală a cărţii dvs.?

– O, nu! Nici pe departe! mi-a răspuns scriitorul. Cadrul baldovineştean, cum spui dumneata, da. De altfel, nu cred că vreuna din cărţile mele nu respiră prin acest cadru baldovineştean. Un om şi mai ales un scriitor nu se poate desprinde de cadrul copilăriei lui, cum nu se poate desprinde cineva de umbra lui. În ceea ce priveşte pe ţaţa Minca, ea nu va apare în cartea mea sub nicio formă.

– Dar titlul?

– Ha, ha! râse scriitorul. Titlul e o «şmecherie» scriitoricească. În limba franceză îl voi scrie aşa «Tzatza Minla». Cred că am să-i dau «gata» pe francezi. Pricepi? E un titlu sonor, sugestiv, ca un stindard.

Cred că pricepusem. Dar am trecut la alt subiect. Acesta avea să-l antreneze pe scriitor într-o disertaţie cu caracter politic. Politic sau psihologic?

– Ştiţi? Am răsfoit şi eu *Vers l'autr flamme*, ultima d-tră carte pe care aţi trimis-o de la Paris, i-am mărturisit eu. Mi-a împrumutat-o domnişoara Marioara, verişoara d-tră. Însă în chip conspirativ. Moş Dumitrache se teme de cărţile d-tră ca de nişte corpuri delicate.

– Ştiu că se teme, a răspuns el, zâmbind cu îngăduinţă pentru grija neîntemeiată a bătrânului. De fapt, acesta a şi fost scopul meu: poate prin sat se va găsi cineva, care să le poată citi, ţinând cont că sunt scrise într-o limbă străină. Dar mata cunoşti limba franceză?

– Aproximativ. Dacă aş tapeta şi eu pereţii după metoda d-tră, m-aş descurca destul de bine. În tot cazul, am văzut că sunteţi total nemulţumit de felul cum s-a realizat socialismul în URSS.

– Nemulţumit? Sunt revoltat. Mai mult: sunt dezolat. De altfel, pentru cele ce se scria acolo, ruşii… m-au condamnat la moarte. Bineînţeles, în lipsă.

– ?

– Da m-au declarat duşman al revoluţiei. Al proletariatului…

……

Memoria nu-mi dă voie să afirm cu certitudine faptul că Panait Istrati mi-ar fi spus că a fost prieten cu Lenin, dar îmi amintesc foarte bine relatările scriitorului, în legătură cu simpatia şi preţuirea de care se bucura el, în cele mai înalte cercuri ale conducătorilor sovietici, între care avea şi prieteni personali. Era considerat un susţinător înflăcărat al comunismului, deci şi al statului socialist sovietic. De aceea, în anul 1927, fusese invitat în URSS şi primit cu flamuri şi discursuri, ca un cap încoronat. L-au luat în maşinile oficiale, l-au plimbat prin întreprinderi. A fost ovaţionat de mulţime, îmbrăţişat de conducători. Dar lui Panait Istrati, pe care viaţa şi suferinţele proprii îl învăţaseră să citească în sufletele oamenilor, ca într-o carte deschisă, nu putea să-i scape artificialitatea facturală a manifestărilor muncitoreşti, regizate de oficialităţi. S-a hotărât deci să se documenteze personal, mai ales că el cunoştea limba rusă. În acest scop a făcut ce a făcut şi a obţinut permisiunea de a colinda Rusia în lung şi lat. Peste tot era primit de organele conducătoare locale şi cazat în cele mai bune hoteluri.

Scriitorul, după cum mi-a relatat (de altfel cam de necrezut în condiţiile poliţieneşti sovietice), se îmbrăca în haine simple, modeste şi părăsea hotelul unde era cazat. Colinda mahalalele, cârciumile, restaurantele şi tot ce credea el că îl poate ajuta la cunoaşterea corectă a situaţiei. A stat de vorbă cu bărbaţi, seara, prin localuri, cu femei, ziua, pe la centrele alimentare, cu tineri, cu bătrâni. În unele oraşe a legat chiar prietenii personale pe baza operei sale literare.

– Cele ce am constatat timp de aproape doi ani cât am colindat prin Rusia, urmă Panait Istrati, m-au revoltat, m-au mâhnit peste măsură. Şi pentru că trebuia să plec din Rusia, m-am hotărât să am o discuţie cu Stalin.

– În ce problemă? m-a întrebat un secretar de-al lui, care m-a primit în prealabil şi care întâmplător îmi era prieten personal.

– Cum în ce problemă? Aţi trădat revoluţia! Aţi nenorocit poporul! Oricare regim burghez, e de două sute de ori mai bun ca al vostru, am izbucnit eu. Asta vreau să-i spun lui Stalin!

– Dragă Panaitache, mi-a răspuns prietenul meu, uitându-se cu teamă împrejur, singurul lucru pe care pot să-l fac pentru tine este faptul că nu te declar arestat în acest moment. Cu o condiţie: Părăseşte Rusia! Imediat! Acum! În primul ceas! Căci după 24 ore, eu personal te voi denunţa! Altfel eşti în pericol de moarte. Pleacă!

Am plecat.

Am ajuns cu bine la Paris şi am scris *Vers l'autre flamme* (Către alte orizonturi). Cum ţi-am spus, pentru această carte m-au condamnat la moarte în lipsă.

Nu mi-amintesc să-i fi pus scriitorului vreo întrebare în legătură cu această gravă mărturisire, dar ştiu că am rămas profund impresionat. Scriitorul a gustat din bere, a mai aprins o ţigară şi a continuat, trecând de la acestea, la consideraţiuni de ordin psihologic uman şi ajungând la concluzii total pesimiste, în ceea ce priveşte eficienţa vreunei doctrine sau sistem politic, care să asigure umanităţii mult visata dreptate socială şi fericire a popoarelor. Căci, în structura lor de fond, oamenii nu pot fi schimbaţi.

– Stan, a exemplificat el, e conducător şi Bran e condus. Adică Bran îl duce în spate pe Stan. Bran se plânge, se tânguie, strigă, întrucât Stan e greu. Dar Stan nu aude nimic, nu vede nimic. El se simte bine în cârca lui Bran şi crede că şi acesta e la fel de fericit.

La un moment dat situaţia se schimbă. Ajunge Bran la putere, adică în cârca lui Stan. E rândul lui Stan să ţipe, să urle. Degeaba. Bran n-aude nimic, nu vede nimic. A uitat totul.

Pricepi? Există o psihologie a omului condus şi alta a conducătorului. Când Bran ajunge la putere, se dezbracă de psihologia omului condus, ca de o haină, pe care i-o trece lui Stan. Şi invers. Există în om, în orice om, o serie de trăsături negative pe care le are de la natură: egoismul, invidia, ura, ambiţia, răutatea, rapacitatea şi altele. Acestea îl fac total insensibil şi total inapt să aplice, atunci când este la putere, principiile generoase de guvernare.

– Şi nu-i nimic de făcut? am îndrăznit eu cu întrebarea. Atunci scriitorul a întins mâna către gardul şcolii, de data aceasta, un gard nou şi frumos, care mă costase suma de 3000 lei.

– Ştii ce buruiană este aceea care se vede în grădină la dumneata?

– Da. Acela e pir, zic eu.

– Da. Pir. Ai prăşit grădina anul acesta, vreodată?

– De trei ori, am răspuns eu. Şi spusesem adevărul. Dar din iunie şi până în august, această plată rezistentă şi proliferă se ridicase iar la viaţă. Mă temeam că scriitorul va face vreo observaţie oarecum neconvenabilă pentru spiritul meu gospodăresc. Dar el a reluat:

– Poţi s-o prăşeşti de o mie de ori! Până nu-i stârpeşti definitiv rădăcinile nu faci nimic. Ea apare din nou. Aşa şi cu omul. Până nu dispare definitiv omul actual, cu toate defectele lui, ca să apară, ca în mitologie, un om nou, fără aceste tare genetice, omenirea nu poate spera la fericire, la pace, la dreptate socială. Firea omului perverteşte orice fel de sistem de guvernare, oricât de generos ar fi conceput.

……

Cam aici s-a oprit Odiseea marelui răzvrătit social, care căutase lâna de aur a dreptăţii, înfruntând toate valurile lumii. Ulise, pentru a putea rezista cântecului fermecător al sirenelor care l-ar fi dus la pierzanie, ceruse tovarăşilor lui de expediţie să-l imobilizeze în lanţuri, până va trece zona primejdioasă.

Panait Istrati a reuşit mai mult: cuprins de la început de vraja sirenelor ideologice, li s-a dăruit cu trup şi suflet, dar când a văzut, sau i s-a părut, că frumuseţea lor este o iluzie, a avut curaj şi putere să tragă sabia împotriva lor.

Indiferent dacă are dreptate sau nu (aceasta o va stabili istoria), Panait Istrati rămâne un mare exemplu, un strălucit exemplu, de curaj moral şi cinste personală.

Noua lui concepţie politică am descoperit-o mai târziu prin ziare, formulată laconic: «A nu adera la nimic».

*

Aici ar trebui să închei povestirea, pentru că şi confesiunea lui Panait Istrati se terminase. Nu pot să trec însă peste o întâmplare cu caracter vesel, aproape anecdotic, deşi în fond ea reprezintă emoţia curată, aproape religioasă, a unui tânăr învăţător sătesc, pus, în mod neavizat, în faţa unei mari personalităţi literare.

Este vorba despre Ghiţă Butoi, colegul meu de la Pietroiu. În timpul convorbirii mele cu scriitorul (şi era către sfârşitul acesteia), apare şi Ghiţă, călare pe bicicletă.

Fire apropiată, veselă şi zgomotoasă, precum e şi astăzi, Ghiţă n-are «probleme» de distanţă, de timiditate sau de rezervă faţă de oamenii pe care-i cunoaşte pentru prima dată. «Se dă la om», cum se spune. Şi apoi omul de lângă mine, în modesta lui ţinută vestimentară, arată el a revizor şcolar, a prefect, a mare cărturar sau cine ştie ce faţă simandicoasă? Un om de rând, un om de pe vadul Baldovineştilor, poate vreun agent de percepţie, poate vreun coleg învăţător, mai în vârstă, de prin satele din jurul Siretului. Cum era să bănuiască Ghiţă că omul cu care stăteam eu la masă era chiar Panait Istrati, pentru care avea şi el o deosebită admiraţie? Aşa că a dat «bună ziua» în gura mare, la toată lumea, a rezemat bicicleta de un stâlp şi a dat buzna peste noi, mai întâi la cârciumar:

– Să trăieşti, nea Cristache! Hai noroc, Nicolae! Şi dă mâna cu noi. Dar cum familiaritatea lui Ghiţă îl ameninţa şi pe scriitor, ceea ce ar fi fost, fără îndoială, un gest lipsit de

circumspecţie şi respect, am luat-o înainte:

– Domnule Panait Istrati, vă rog să-mi daţi voie să vă prezint pe colegul meu, Ghiţă Butoi, învăţător la Pietroiu!

Lui Ghiţă i-a pierit faţa – cum se spune. Şi graiul. Când scriitorul i-a întins mâna, Ghiţă a şoptit stins:

– Bu-u-to-o-i! Şi s-a retras cuminte în lături, rezemându-se de un stâlp al umbrarului, copleşit de emoţie şi surprindere. Convorbirea a mai durat poate o oră sau poate mai mult. Ghiţă acolo a rămas rezemat de stâlp, fără să scoată o vorbă. Muţenie. A venit vremea despărţirii. Scriitorul ne-a strâns mâna pe rând, a mai dat un «bună seara» la toată lumea şi a plecat încet spre casă, pe uliţa copilăriei. Eu am rămas un timp în picioare, uitându-mă în urma lui, ceea ce a făcut şi Ghiţă, care se desprinsese de stâlp şi venise lângă mine.

– Ăsta-i Panait Istrati, mă? dădu el glas unei întrebări din gât, mai mult oftate decât articulate şi în care se mai vedeau încă emoţiile şi înmărmurirea la care căzuse în faţa scriitorului.

– Ăsta-i, mă!

Râd cu Ghiţă de câte ori ne întâlnim şi ne amintim de această întâmplare.

NICOLAE S. PÂNTECAN, Bucureşti, sector 3,
B-dul Ion Şulea nr. 63, bl. X 1, scara B, ap. 51
Telefon: 74.04.72
8.07.1970

Bibliografie

- *** „Manuscriptum" XXIX, nr. 3-4 (112-113)/ 1998/ [Număr special Vasile Băncilă], 305 p.
- *** *Corespondenţă Vasile Băncilă – Basil Munteanu*, Brăila, Editura Istros - Muzeul Brăilei, 1997.
- *** *Scrisori către Tudor Vianu*, Bucureşti, Editura Univers, 1992.
- Vasile Băncilă, *Spaţiul Bărăganului*, ediţie îngrijită de Dora Mezdrea, Editura Muzeul Literaturii Române, Editura Istros-Muzeul Brăilei, Brăila, 2000.
- Vasile Băncilă, *Lucian Blaga, energie românească*, Cluj-Napoca, Tipografia Cartea Românească, 1938.
- Vasile Băncilă, *Portrete şi semnificaţii*, Prefaţă de Zoe Dumitrescu-Buşulenga, ediţie îngrijită şi adnotată de Ileana Băncilă, „Revista de istorie şi teorie literară", colecţia „Capricorn", supliment anual, nr. 4, 1987.
- Vasile Băncilă, *Aforisme şi para-aforisme. Omul şi existenţa*, vol. I-II, Timişoara, Editura Marineasa, 1993-1994.
- Vasile Băncilă, *Copilărie şi miracol brăilean*, Brăila, Muzeul Brăilei, Editura Istros, 1996.
- Vasile Băncilă, *Filosofia vârstelor*, Bucureşti, Editura Anastasia, 1997.
- Vasile Băncilă, *Corespondenţă*, Brăila, Editura Istros, 1997, 2001,
- Ileana Corbea, *Vasile Băncilă despre el însuşi*, în „RITL", nr. 3-4/1987.
- Paul P. Drogeanu, *Practica fericirii. Fragmente despre sărbătoresc*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1985.
- Bazil Gruia, *Blaga inedit. Efigii documentare*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981.
- Ionel Oprişan, *Lucian Blaga printre contemporani*, Bucureşti, Editura Minerva, 1987.
- Valentin Popa, *Vasile Băncilă, omul şi filosoful*, Brăila, Editura Istros, 2006.
- Ion Mihai Popescu, *O perspectivă românească asupra teoriei culturii şi valorilor*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1980.

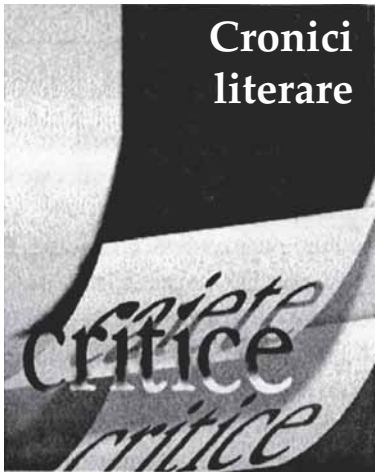

Constantin COROIU

Jurnalul literar şi măştile lui Aristarc

Abstract

În acest articol monografic de istorie literară, autorul schiţează profilul revistei interbelice Jurnalul literar*, ce a apărut la Iaşi sub direcţia lui G. Călinescu. Evocând în câteva date atmosfera din Iaşii sfârşitului deceniului IV al secolului trecut, descriind structura revistei, autorul relevă faptul că aceasta îl ilustrează pe deplin pe* scriitorul total *Călinescu, care şi-a publicat în paginile J.L. importante capitole din viitoarea* Istorie a literaturii române de la origini până în prezent *şi, totodată, a susţinut aproape toate rubricile permanente, de la faimoasa* Cronica mizantropului*, semnată „Aristarc", până la cea de ocultism sau gastronomică. Altfel spus, Aristarc cu o multitudine de măşti.*

Cuvinte-cheie: *Noua Junime, scriitor total, talent, direcţie, săptămânal, patrie, judecata urmaşilor.*

In this literary study, the author sketahes the profile of the interwar publication Jurnalul literar *that appeared in Iaşi at the end of the Thirties and analyzes the structure of the publication argning that this structure was deeply connected with the personality of the total writer that was Călinescu, who published in the pages of J. L. Some of the most important chapters of this future* Istorie a literaturii române de la origini până în prezent *while writing all of its permanent columns, from the famous* Cronica mizantropului*, signed „Aristarc", to those on occultism and gastronomy. In other words, Aristarc with a multirude of masks.*

Keywords*: Noua Junime, total writer, talent, literary direction, weekly, patriotism, posterity.*

În ultimele zile ale anului 1938, la Editura Athanasie Gheorghiu din Iaşi aveau loc febrile pregătiri privind lansarea primului număr al săptămânalului „Jurnalul literar", condus de G.Călinescu. La Bucureşti, revista se distribuia în chiar dimineaţa de 1 ianuarie 1939. S-ar putea spune că „divinul" avea o preferinţă specială pentru luna ianuarie, una fastă pentru fiinţa statului român, ca şi pentru literatura română (Eminescu şi Caragiale). Să ne amintim şi că, nu fără o semnificaţie profundă, marele critic şi-a datat *Prefaţa* la „Istoria literaturii române de la origini până în prezent" - *24 ianuarie 1941.*

Călinescu revenea la Iaşi - oraşul în care copilărise şi unde urmase şcoala primară - în 1936, pe post de conferenţiar la Universitate. Un an mai târziu obţinea titlul de doctor în faţa unei comisii din care făceau parte *Iorgu Iordan, Mihail Ralea* şi *Octav Botez*, acesta din urmă succedându-i la Catedra de literatură română lui G. Ibrăileanu. Susţinerea publică a tezei a fost, relatează cei ce au trăit evenimentul *sur le vif*, un spectacol fascinant, unic în istoria doctoratelor de la noi şi, e de presupus, nu numai. Contravenind oarecum „normelor" universitare, la Iaşi poate mai rigide, profesorul a

Constantin COROIU - Scriitor, Iași, e-mail: constantin.coroiu@gmail.com.

ieşit hotărât în agora, vizitând redacţiile, colaborând la ziarele ce apăreau în capitala Moldovei şi înfiinţând, în 1938, un cenaclu pe care îl numeşte ambiţios „Noua Junime" şi în a cărui şedinţă inaugurală au citit *Magda Isanos, Eusebiu Camilar* şi *Nicolae Ţaţomir*. Revista „Însemnări ieşene" care apărea atunci la Iaşi fusese menită să prelungească tradiţia „Vieţii Româneşti" (mutată la Bucureşti), fără însă prea mult succes. Golul lăsat era prea mare şi, deci, greu de umplut. Călinescu, care avea deja o prodigioasă experienţă publicistică (cronicar literar la „Vremea", „România literară", „Gândirea", „Adevărul literar şi artistic"), dar şi de constructor de publicaţii – „Capricorn", „Roma", iar la chemarea lui G.Ibrăileanu, codirector al revistei „Viaţa Românească", alături de Mihail Ralea – năzuia într-o primă instanţă, conform mărturiei lui Alexandru Piru, să restructureze „Însemnări ieşene", o revistă pe care o considera anchilozată. „Intrusul" a fost însă primit cu ostilitate, iar veleităţile sale maioresciene ridiculizate. Surprinzător, însuşi suavul *Ionel Teodoreanu* l-a atacat într-un pamflet intitulat „Jim fecundatorul şi noul junimism". După apariţia „Jurnalului literar", într-o scrisoare către Al. Rosetti, datată 16 februarie 1939, Călinescu avea să afirme că sub manifestările gazetăreşti de felul acesta „se ascund manevre mai puţin literare". El se plânge că în ziarele din Iaşi apar insulte, ameninţări cu darea în judecată, denunţuri ale unor poeţi că „servitoarea cu care coabitez nu mi-a citit versurile trimise de ei şi nepublicate", reclamaţii la poliţie, „tot felul de şicane directe ca foaia să fie împiedicată". Peste puţin timp aveau să apară şi dificultăţile financiare. Pe scurt, cam aceasta era atmosfera în care G. Călinescu, împreună cu „un număr de prieteni literari", care considerau că „este trebuitoare la noi o gazetă de informaţie literară cum sunt «Les nouvelles littéraires» în Franţa şi «Il Marzocco» în Italia", a înfiinţat „Jurnalul literar", asumându-şi, cum mărturiseşte în „Cuvântul pentru început" al săptămânalului, misiunea de director sau, cu expresia sa, de „căpitan de corabie".

Formatul revistei era mai degrabă unul de cotidian în patru pagini, structurate pe şapte coloane. Titlul se întindea pe toată lăţimea paginii întâi. Litera era austeră, ca şi întreaga înfăţişare a revistei. Subtitlul definea profilul publicaţiei, atrăgând atenţia asupra noutăţii acesteia: "foaie săptămânală de critică şi informaţie literară". Dedesubt, la mijloc, cu caractere mai mici: *Director/ G.Călinescu*, iar mai jos, cu litere şi mai mici*: Redacţia şi administraţia/Ath.Gheorghiu.* După o linie despărţitoare, în centru, o vignetă alb-negru, reprezentând un vas cu flori, sigla „Jurnalului literar". Pe pagina întâi a primului număr semnau *G.Călinescu, Iorgu Iordan, Al.O.Teodoreanu, Mircea Bârsan, directorul ziarului „Iaşul"*, şi poetul *Mircea Pavelescu*. Cel mai important text era, desigur, articolul-program, în care Călinescu făcea cunoscut şi obiectivul major al revistei: „O legiune de intelectuali dintre cei mai bine pregătiţi, profesori de universitate, tineri oameni de ştiinţă, scriitori şi publicişti din toate generaţiile existente stau gata să îndrumeze şi să judece actualitatea noastră literară... Interesul nostru este de a da linii monumentale culturii încă fumegoase de peste un secol. Tânărul se cade să viseze a fi, *mutatis mutandis*, Corneille, Rafael, Racine, Molière, adică întemeietorii înaltului clasicism. După câteva decenii de astfel de visare, se vor naşte neapărat şi marii creatori. Generaţiile de după război s-au risipit în aspiraţii terestre, şi efectul este dispreţul încă stăruitor al cetăţeanului pentru omul de cultură. Creatorul nu este stimat de vulg, decât în clipa în care părăseşte biblioteca pentru dregătoriile publice. Este vremea să discutăm despre arte cu aprindere şi să le promovăm, să scriem, să pictăm şi să zugrăvim, să creăm... un secol de aur. Fără îndoială că numai cu o foaie literară nu se creează o epocă clasică, dar se pot da întâile sugestii". Criticul mai preciza că „Jurnalul literar" va oferi cititorului „o icoană integrală a literaturii noastre" care „să simbolizeze înfrăţirea generaţiilor" şi să aibă mereu în vedere marele public – „dându-i din câmpul artelor acele aspecte care înfrumuseţează viaţa de toate zilele". Aşadar, o publicaţie

vie, care să zdruncine inerţiile, de vreme ce – aprecia Călinescu – „deocamdată avem reviste foarte frumoase, dar una vie încă nu...". Cu un asemenea orizont mai larg, revista avea şi un conţinut de magazin, ilustrând spiritul ludic superior al lui Călinescu. Un spirit care anima lumea ideilor şi violenta prejudecata şi clişeul.

Apariţia „Jurnalului literar", care avea de fapt ca model revista „La Critica" a lui *Benedetto Croce*, a constituit un veritabil eveniment cultural. O atestă presa ieşeană şi bucureşteană a vremii, ca şi evocările unor contemporani. (Poetul Nicolae Ţaţomir îşi amintea: „Când citeam cu nesaţ paginile unui număr aproape integral elaborat de Călinescu, îmi dădeam seama că asist, vrăjit, la modelarea cariatidelor ce urmau să susţină frumuseţile înalte ale «Istoriei literaturii române de la origini până în prezent»"). În *Revista Fundaţiilor Regale*, nr. 3, 1939, era elogiată întreprinderea criticului ca una „capabilă să dea capitalei moldoveneşti strălucirea publicistică pierdută". În numerele 5, 7 şi 9 ale RFR, din acelaşi an, se fac referiri ample şi se dau citate din studiile de istorie literară ale lui Călinescu, precum şi din faimoasa „Cronica mizantropului". Revista era remarcată şi în „Convorbiri literare", ca şi în alte publicaţii. Notă aparte făceau cei de la „Însemnări ieşene" care ironizau aspiraţia lui Călinescu de a edifica un clasicism românesc şi criticau inegalitatea primului număr, frivolitatea unor rubrici, nivelul valoric scăzut al poeziei publicate. Vădit răuvoitoare erau şi aprecierile privind rubrica „Indiscreţii şi anecdote" în care „lumea scriitorilor apare întotdeauna scoborâtă la nivelul vulgarităţii de fiecare clipă", amintita rubrică fiind considerată „cea mai ratată" dintre toate. În schimb, se recunoştea măcar faptul că „Cronica mizantropului" şi pagina de cronici şi recenzii confereau personalitate distinctă „Jurnalului literar".

În „Jurnalul literar" au apărut capitole întregi şi o bună parte din inegalabilele portrete cuprinse în monumentala *Istorie.* De altfel, în casa din stradela Ionescu, nr. 4, din Iaşi, unde a locuit timp de 8 ani (1936-1944), Călinescu, încă foarte tânăr, şi-a scris o bună parte din operă, inclusiv *Istoria.* În casa cu cerdac care există şi astăzi se deşertau sacii cu cărţi şi documente aduşi de câţiva discipoli şi colaboratori, între care şi bizarul meu profesor de mult mai târziu, de la Facultatea de Filologie a Universităţii din Iaşi, *Gh.Agavriloaiei*, ginerele lui G.Ibrăileanu, moştenitorul bibliotecii acestuia, unul dintre asistenţii lui Călinescu. Neîndoios, perioada ieşeană constituie vârful biografiei şi creaţiei călinesciene. Peste decenii, el avea să o evoce cu recunoştinţă: „Aici (la Iaşi – *nota mea C.C.*) am luat eu doctoratul, aici miam început cariera universitară, aici am elaborat «Istoria literaturii române» şi tot aici am tipărit «Jurnalul literar» ajutat de nişte tineri studenţi vioi, dinamici şi plini de entuziasm pentru cultură".

Istoricul literar Ion Bălu, student al lui Călinescu în acea perioadă la Universitatea din Iaşi, va rememora: „Jurnalul literar este a cincea revistă apărută în capitala Moldovei, după «Dacia literară», «Convorbiri literare», «Contemporanul» şi «Viaţa Românească», ce captează cu repeziciune atenţia publicului cititor de pe întreg cuprinsul ţării... În scurta-i existenţă (de numai 52 de săptămâni şi 53 de numere – *nota mea C.C.*) «Jurnalul literar» a determinat o amplă efervescenţă şi, peste ani, amintirea lui continuă a dăinui. Cu nostalgie, foştii colaboratori, majoritatea atunci debutanţi, evocă înfrigurarea aşteptării apariţiei unui nou număr ori emoţia publicării primelor versuri în săptămânalul profesorului Călinescu".

În numărul 2 al „Jurnalului literar", G.Călinescu semna articolul „De ce nu se citeşte?". După ce afirmă că „o ţară nu poate să-şi îndreptăţească existenţa fără cultură. Fără Racine, Molière, Flaubert, Hugo, Valéry nimeni n-ar ţine atât ca Franţa să nu piară de pe lume", criticul îl dojeneşte pe intelectualul român şi, în general, pe cititorul autohton: „Nu fiţi aşa de dificili cu compatrioţii voştri – li se adresează el direct, pe un ton heliadesc – când primiţi cu atâta plecăciune pe scriitorii străini care vin să-şi vândă orientalilor cărţile lor. (Mitul nătâng

al străinătăţii pe care peste decenii îl va denunţa cu mâhnire şi Nichita Stănescu – *nota mea C.C.*). Citiţi româneşte, chiar dacă pentru o carte bună aţi cumpăra nouă proaste, căci dacă e adevărat că unui autor i se cere talent, e tot atât de adevărat că unde nu sunt cititori nu mai eşti mândru să ai talent". În acelaşi număr al revistei Călinescu lansează o anchetă, solicitându-le cititorilor răspunsuri sincere, scurte, cu semnătură şi specificarea ocupaţiei, la următoarele întrebări: „– Ce autori români şi ce cărţi preferă şi pentru care motiv? De ce nu le place cutare autor român, preţuit totuşi de critică? Ce aşteaptă ei de la o operă literară şi de la o revistă?". După cinci săptămâni, într-un „Epilog la ancheta noastră", Călinescu face o sinteză a rezultatelor investigaţiei, constatând între altele: „Mai nimeni nu cere de la o carte emoţia artistică pură". Una dintre concluzii priveşte şi ceea ce marelui critic i se pare a fi „duşmănia pentru critică". Este îngrijorat şi de un alt fapt: „Cititorul petrece rar cu ideile, citeşte rar o carte de critică pentru frumuseţea în sine a analizei şi a sistemului. De n-ar fi manualul de şcoală, nimeni n-ar socoti pe Titu Maiorescu literat".

„Documente, Istorie literară" este genericul paginii a doua a „Jurnalului", a cărei materie constând în studiile, portretele, „fişele de istorie literară" ale lui Călinescu, se revarsă uneori şi în pagina a treia. Sunt, cum am mai menţionat, texte ce vor intra în marea *Istorie*. Criticul îi are în atenţie atât pe scriitorii clasici cât şi pe cei contemporani pentru că, motivează el: „Se cădea neapărat să facem acel lucru pe care l-au neglijat aproape toate publicaţiile: să sugerăm perspectiva istorică". Primul studiu amplu apare la această pagină în numărul 6 şi îi este consacrat lui „Camil Petrescu, romancier". Au urmat: Duiliu Zamfirescu, Dimitrie Bolintineanu, B.P.Hasdeu, Titu Maiorescu, Brătescu-Voineşti, Gib Mihăescu, Al. Macedonski, Al.A. Philippide, Hortensia Papadat-Bengescu, Liviu Rebreanu, Aron Cotruş, Ilarie Voronca, Emil Giurgiuca, Mihail Sorbul, C.Dobrogeanu-Gherea, Ion Trivale, Vasile Alecsandri, Barbu Ştefănescu-Delavrancea, Victor Eftimiu, Geoge Topârceanu, Nicolae Filimon, George Coşbuc, Ion Pillat, Tudor Arghezi, Alexandru Vlahuţă, Demostene Botez, Dimitrie Anghel, Al.T.Stamatiad, George Bacovia, Emil Botta. Numeroase fişe literare le-au fost consacrate unor scriitori mai puţin importanţi: Spiridon Popescu, N.Petraşcu, Ioan I.Ciorănescu, George Fonea, C.Argintaru, N.Davidescu şi mulţi alţii. La pagina a treia, sub genericul „Cronici, recenzii, reviste" - semnau cu regularitate: Al.Piru, Magda Isanos, Saşa Pană, Mihail Sevastos, Eusebiu Camilar şi Călinescu însuşi. Pagina a patra era un „Carnet Săptămânal" din cuprinsul căruia atrăgea atenţia în primul rând „Cronica mizantropului", dar interesul cititorului va fi fost captat şi de alte rubrici, precum cea intitulată „Biografia" (scurte articole despre scriitori străini) sau – cum o concepea Călinescu – „ prilej de sinteze fine, de mici portrete morale, în stare să afirme un tânăr" Apoi, „Indiscreţii şi anecdote", „Ocultism", grupaje de versuri, uneori „Poşta redacţiei".

A spune că G.Călinescu scria aproape toată gazeta nu e deloc exagerat. Pe lângă studiile de istorie literară şi „Cronica mizantropului", transferată de la „Adevărul literar şi artistic" şi semnată cu binecunoscutul pseudonim *Aristarc*, el redacta editoriale sau pentru mulţi incomoda rubrică „Indiscreţii şi anecdote". O iniţiativă insolită a scriitorului total care este Călinescu a constituit-o romanul senzaţional în foileton, scris de mai mulţi autori – „Misterele Castelului din Tristenburg". După doar câteva episoade proiectul a fost abandonat, echipa de naratori nefiind, se pare, incapabilă de a-l continua la nivelul exigenţelor celui care l-a iniţiat. Stilul călinescian şi spiritul ludic înalt sunt pe deplin recognoscibile şi în rubricile mondene nesemnate, dar de fapt scrise tot de Călinescu: „Arta, moda, viaţa" şi „Gastronomice". Sub pseudonimul *Nostradamus*, el susţinea şi rubrica „Ocultism" („Sunt autorizat de direcţie să explic românului serios că rubrica Ocultism e dintre cele mai importante ale revistei şi intră în program"). „Măştile" lui Aristarc sunt numeroase şi variate. Începând cu

numărul 25, Călinescu lansează cea mai acidă rubrică: „Prostologhicon".

După 1 septembrie 1939, când Germania hitleristă atacă Polonia, Călinescu redactează „în perspectivă epică" comentarii sub titlul „Războiul în recapitulări săptămânale", motivându-şi astfel demersul: *„Stăm în turnul de fildeş al artei pure atâta vreme cât patria e în siguranţă... Dispreţuim profund pe scriitorii fără instinct naţional. Nici un mare creator (Dante, Hugo, Eminescu) nu s-a ruşinat să fie patriot. Fără o Românie independentă nu poate exista literatura română".*

Mai târziu, când din cauza vitregiilor vremii, „Jurnalul literar" şi-a încetat apariţia, Călinescu preciza că revista „cultiva scriitorul total şi cerea şi criticului ca măcar sub titlu de experienţă să scrie versuri, proză, iar în lipsa talentului, eseu de înaltă cerebralitate".

Reapărut la Bucureşti, într-o nouă serie, după război: 1947-1948, „Jurnalul literar" nu mai era nicidecum ceea ce fusese la Iaşi. Din săptămânalul editat aici nu mai rămăsese decât caracterul literei din titlu. În rest, o modestă broşură de circa 50 de pagini, cu un tiraj cvasiconfidenţial şi o arie de difuzare extrem de restrânsă. Publicaţia – practic de uz intern, universitar – nu avea nici date fixe sau măcar previzibile de apariţie. Într-un „Program" se avertiza: „J(urnalul) L(iterar) nu urmează calendarul profan, ziua se va măsura după traiectoria noastră reală în spaţiul cultural. Un indice va numerota anii efectivi". În monografia „G.Călinescu, eseu despre etapele creaţiei", Ion Bălu notează că a doua serie a „Jurnalului literar", cea bucureşteană – „apărea, neoficial, ca un buletin al catedrei de Istoria literaturii române moderne, al cărui titular era, în această perioadă, G.Călinescu şi cuprindea prelegerile profesorului". Au apărut în total cinci numere, ultimul fiind dublu (4–5). Cele patru broşuréle nu se găsesc însă toate la un loc în nici o bibliotecă publică. Le-am putut consulta totuşi pe toate în colecţia particulară a poetului Nicolae Ţaţomir, mare admirator al lui Călinescu.

În primul număr din seria postbelică, apărută la Bucureşti, este publicat antologicul eseu al lui G.Călinescu – „Istoria ca ştiinţă inefabilă şi sinteză epică", care ocupă două treimi din spaţiu. Apoi o scrisoare a lui Titu Maiorescu către G.Ibrăileanu (comunicată de Al.Piru); G.Bacovia (note biografice); un eseu al lui Adrian Marino şi o cronică la ediţia definitivă a Operelor lui Emil Isac, datorată lui Al.Piru. Simpla reproducere a sumarului unui număr este edificatoare privind atât profilul cât şi *targetul* publicaţiei. „Domina bona" şi „Poezia realelor", ale lui Călinescu, au apărut în numărul 2, 1947, şi, respectiv 4-5, 1948. Alături de director, care semnează şi alte studii şi eseuri – „Universul poeziei", de pildă – cei mai prezenţi sunt Al.Piru şi Adrian Marino. Din săptămânalul atât de viu nu mai rămăseseră decât titlul şi sigla. G.Călinescu avea să-şi redacteze corespondenţa, până la sfârşitul vieţii, pe coli cu sigla „Jurnalului literar" din 1939.

Prin noutatea ce a reprezentat-o în publicistica românească, prin programul ei, prin efortul de revigorare a spiritului critic – într-o vreme când acesta era într-o criză acută -, prin aspiraţia şi încercarea de a da o nouă direcţie în abordarea fenomenului literar românesc şi universal, prin emulaţia ce a produs-o în rândul tinerilor, prin cultivarea consecventă a perspectivei istorice, prin spiritul înnoitor privind îndeosebi limbajul critic, prin chiar faptul că a fost terenul în care s-a manifestat spiritul proteic al lui G.Călinescu – Aristarc ieşind în scenă în cele mai diverse şi imprevizibile costumaţii –, „Jurnalul literar" se înscrie în rândul celor mai importante reviste de critică literară din cultura noastră, cu toate că a avut o existenţă de doar un an. Parcurgându-l astăzi, constatăm că săptămânalul apărut în formă de gazetă la Iaşi, a cărui colecţie însumează 53 de numere, corespunde întru totul dezideratului formulat de marele critic, în editorialul numărului 34: *„Rămânem îndărătnici în ideea că o revistă, chiar săptămânală, trebuie să înfrunte cu onoare judecata urmaşilor, în bibliotecă".*

Exemplul „Jurnalului literar" ni se impune cu atât mai mult în aceste vremuri la fel de grele, dacă nu cumva mult mai potrivnice culturii, decât acelea de la sfârşitul frământatului deceniu patru al secolului XX.

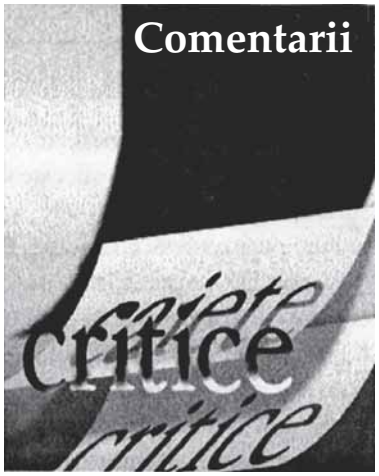

Caius Traian
DRAGOMIR

Existenţă şi esenţializare

Abstract

Omul este fiinţa care fiinţează doar împlinindu-se drept esenţă derivând din faptul însuşi al creaţiei sale. O naţiune, o civilizaţie are datoria de a evita deriva disoluţiei în neesenţial, la fel ca şi o persoană individuală. Românismul a strălucit epoci îndelungi exprimându-şi autentica esenţă – el are acum a face faţă unor semnificative primejdii.

Cuvinte-cheie: *fiinţă, existenţă, esenţă, inexistenţă, disoluţie, românism.*

The human being is asked to find his real essence, resulting from his creation. A nation, a civilization has the same obligation to reach its essence like a person, an individual being. The Romanian civilization has its periods of high brightness but now has to face significant dangers.

Keywords*: being, essence, nothingness, Romanian civilization*.

Centrul studiului lumii, din perspectivă filozofică, este, pentru Martin Heidegger, conceptul de viaţă sau, mai profund pătrunzând în sistemul şi concepţia gânditorului existenţialist german, fiinţa însăşi. Existenţa este văzută drept opusul esenţei – pare să subziste, ar trebui spus, trădând ceva din viziunea clasică, tradiţională, a obiectivităţii lucrului în care se află totdeauna, cu necesitate, conţinută, o esenţă, ceva invariant şi astfel contrar existenţei fluctuante, nesigure, întrucât este şi nu este, poate fi şi se poate preschimba în orice, inclusiv inexistent. Fiinţa heideggeriană pare să se situeze dincolo de lucru, dincolo chiar de întreaga clasă, categorie, a obiectivităţii – ea nu susţine lucrul, ci lumea; fiinţa nu face altceva decât să fie nucleul însuşi al fiinţei. Lumea concretului, a constituirii în imediat, în fapt a constituirii în real, nu se poate, pur şi simplu, constitui. Totul este nefiinţă, dar pentru ca totul să poată fi regăsit, dincolo de tot, mai are a se afla încă un adevăr şi acest adevăr se numeşte, pentru Martin Heidegger, fiinţa. Suportând o inexistenţă, fiinţa naşte simultan existenţa şi esenţa – dar în această nesiguranţă absolută a formelor primite din lumea tuturor anihilărilor structurii şi formei, în universul de abur al existenţei, pot fi remodelate esenţele. Marea filozofie existenţialistă este născută divin infailibilă – inclusiv indestructibilă – întrucât ea nu spune conştiinţei şi conştiinţelor nimic de natură să aducă în lumină un subiect, apt să devină un subiect real, prin aceea că îşi poate asocia şi chiar îşi asociază un predicat, a cărui arie a fiinţării valide să depăşească , în conţinut, subiectul. Mai pe scurt stabilind un punct al judecăţii asupra naturii suportului ultim al lumii care, pur şi simplu este o lume, nu se poate spune, în primă instanţă, decât un lucru, şi anume că acest suport nu poate consta în fiinţă, acestea nefiind nimic altceva decât fiinţă.

Caius Traian DRAGOMIR - Diplomat, fost ministru, fost ambasador al României în Franţa, e-mail: ctdragomir@yahoo.com.

Avem de a face perpetuu, continuu, cu existenţa – existenţa este ceea ce există; existenţa înseamnă a exista. A exista pare însă a sugera la termen, mai curând un dat; ceea ce contează este faptul de a cunoaşte actul rezultat din acţiunile, actele, faptele, din însuţi faptul existenţei care să facă existenţa să existe.

Este simplu de făcut un pas semnificativ, de a realiza o apreciere conclusivă asupra naturii existenţei – este vorba de simplul fapt de a fi. Poţi să exişti – ori, ceva există – asemenea fetusului în abdomenul matern, dar esenţial este să ajungă să fie; să nu te poată împiedica nimic, sau aproape nimic, să fii, în sensul cel mai imperativ, absolut. Dincolo de orice personalizare, a fi este un act conţinut de orice deschidere a oricărei existenţe către existenţă. Când se poate însă vorbi de faptul de a fi? În ansamblul lumii, al obiectelor lumii, al totalităţii a exista vine, evident, dintr-o linie a mişcării în lume derivată din creaţie – o creaţie care poate fi văzută, gândită, în modul în care o conştiinţă o poate vedea, gândi, dar nu este relevantă, acea linie a mişcării în lume, pentru creaţia primă, pentru ansamblul creaţiei. A fi este însă manifestarea într-un punct, într-un loc al lumii, într-un obiect, corp sau fiinţă, deci în acel ceva dotat cu puterea afirmării de a fi, manifestare, astfel, ca act reprezentând în unicitatea limitată, unicitate de ansamblu a întregii creaţii. Pentru realizarea faptului de a fi este semnificativ însă, ca element decisiv şi critic, faptul de a fi, de asemenea, o conştiinţă în lume. În absenţa conştiinţei fiinţând, a fi sau a nu fi, pentru orice element al lumii, nu poate fi distins şi astfel rămâne o dilemă perfect confuză. Atunci Shakespeare propune întrebarea ,, a fi sau a nu fi'' el se întreabă, de fapt, eu sunt sau nu sunt, ori: eu merit să fiu, sau nu merit să fiu (şi ce înseamnă a merita, în relaţia cu a fi) şi, de asemenea, se mai întreabă: eu pot, mai pot, să fiu sau nu mai am cum fi?

Problema reală a lui a fi apare însă abia atunci când descoperi că profunzimea faptului unic, pentru viaţa conştientă, în lume, a fiinţării este aceea a legăturii lui a fi cu a exista, cu existenţa şi, din nou, a existenţei cu esenţa fiinţei sau lucrului care este. A fi poate să se despartă de a dobândi, sau asuma, o esenţă? Este însă conştiinţa umană modelul existenţei ansamblului lumii? Ştim că Dumnezeu este iubire dar, oare, nu avem dreptul să mai spunem şi că Dumnezeu este creaţie? Iubirea înseamnă a dori ca să fie ceea ce simţim că nu putem accepta să nu fie. A fi apare ca o funcţie a conştiinţei şi, deci, a spiritului – poţi însă fi în absenţa asumării unei esenţe. A fi are o mult mai mare durabilitate decât a exista – a exista înseamnă a fi fluctuant, instabil, inexistent în esenţă. Atunci, a fi înseamnă a fi coerent implicat în purtarea, adaptarea, trăirea într-o esenţă.

Viaţa, această lumină dată oamenilor, spiritului uman, prin creaţie, durează, fiind, aşa cum durează, ca funcţia de a fi adoptată, inseparabil, de existenţă – dar existenţa nu ajunge a fi doar prin asumarea unei esenţe? Apare astfel un grup de sinonime definitorii pentru ceea ce suntem, pentru apartenenţa noastră în lume, pentru lumea în care trăim. A fi, a exista spiritul uman, aducând lucrurile aici discutate în intimitatea fiinţării noastre, ce altceva poate fi decât esenţializare a formelor în care trăim, esenţializare a formei adaptată pentru viaţa care ne este dată, dar pe care de asemenea o amprentăm cu funcţia ontologică de a fi a adevărului, vieţii şi existenţei.

În cele din urmă ar trebui să constatăm că relaţia implicată de aşezarea între existenţă şi esenţializare – esenţa creată în actul existenţei, ca ataşament şi adaptare, nu doar a ceea ce este conceput spre a fi, încă prin creaţia fiinţei umane, ci şi prin hotărârea de a fi – este un element decisiv al apărării noastre faţă de noi înşine şi anume de lume, al hotărârii noastre formative ca fiinţe ce decid să fie, în toată generalitatea acestei predicări, dar şi în forma concretă pe care ne hotărâm a o purta ca fiinţe. Lumea în care intrăm ca oameni ai acestui episod al istoriei este una a dezesenţializării a aruncării fiinţei noastre în incidenţe lipsite de organizarea unui demers creativ. Esenţa existenţei noastre o recunoaştem sau nu în menţinerea şocurilor imensei aglomerări de procese ce se intersectează haotic, provocând fiinţa umană la a se interesa într-o miş-

care a deciziei conformă capacităţii sale în calitate de conştiinţă aflată prin creaţia sa, drept ghid şi sens al restului mişcărilor existenţei lumii şi istoriei, sau de a se lăsa purtată de valori imens agitate. Existenţa spiritului, existenţa umană înseamnă esenţializare a trăirilor, acţiunilor, atitudinilor, convingerilor, deciziilor oamenilor. Marile civilizaţii sunt cele care au privilegiat esenţializarea existenţei şi mişcării pe căile dezvoltării istorice – a încerca să existe în accident şi prin accident înseamnă simplă simulare a unei civilizaţii, dar şi a spiritului individual. Ciocnirea civilizaţiilor, a statelor, a naţiunilor, a culturilor înseamnă a induce în adversari renunţarea la o desfăşurare de eforturi dedicate esenţializării profilului existenţial adoptat. A fi, a dobândi putere şi afirmare în istorie, înseamnă esenţializare a tuturor eforturilor umane pe calea care poate conduce o naţiune sau umanitatea la împlinire. Că ştiind acest lucru nu ai cum să nu trăieşti un amar sentiment legat de România şi de viitorul ei, ajungând la o condiţie ce nu poate fi lesne evitată.

Că omul este fiinţa în stare să abandoneze datoria sa de a se împlini ca esenţă, pentru realizarea căreia a fost creat nu este decât o consolare vagă, firavă, a faptului că românismul, în calitate de civilizaţie, se află astăzi la limita unei derive deasupra căreia epoci întregi s-au situat strălucind superb.

caiete
critice

Adriana Cristina VULPE

Impactul contextului cultural asupra conceptului de alteritate

în adaptările de film ale romanului „David Copperfield" de Charles Dickens

Abstract

Articolul de faţă analizează conceptul de alteritate în adaptările de film după romanul lui Charles Dickens "David Copperfield". Tema centrală este impactul contextului cultural asupra abordării noţiunii de Celălalt, aşa cum este reflectată de realizatorii de adaptări după romanul "David Copperfield", atât de filme, cât şi de seriale, provenind din paradigme temporale foarte distanţate, de la începutul sec. al XX-lea, până la începutul sec. al XXI-lea. Scopul cercetării este acela de a demonstra că impactul contextului cultural asupra producţiilor conduce la fenomenul de traducere culturală a conceptului de Alteritate şi că realizatorii de filme au optat pentru indigenizare în demersul lor de a-l reflecta pe Celălalt în creaţiile lor.

Cuvinte-cheie: *alteritate, adaptare de film, context cultural, traducere culturală, indigenizare.*

The present article is an analysis of the concept of alterity in Charles Dickens's film adaptations. The central theme is the impact of the cultural context on the approach to the Other as reflected by film makers from very distanced time frames, in David Copperfield film and TV-series adaptations from the beginning of the 20th century and the beginning of the 21st century. The aim of the paper is to demonstrate that the cultural impact leads to the phenomenon of cultural translation of the concept of Alterity and that the film makers opted for domestication in reflecting the Other in their creations.

Keywords*: alterity, film adaptation, cultural context, cultural translation, domestication.*

Imaginarul uman funcţionează în baza unor scheme de organizare şi interpretare a datelor realităţii, în cadrul cărora ***alteritatea*** este un principiu identitar fundamental, care defineşte relaţia dintre Eu şi Celălalt, fiind prezent astfel în orice context interuman şi în orice abordare a fiinţei. Gradele alterităţii sunt diferite şi vom încerca să analizăm impactul contextului cultural asupra acestora, aşa cum reflectă adaptările de film ale romanului „David Copperfield" de Charles Dickens. După cum remarca Lucian Boia în lucrarea sa *Pentru o istorie a imaginarului*, în capitolul „Jocul alterităţilor", alteritatea nu este o structură rigidă, adaptându-se mediului social şi cultural în continuă schimbare.

Alteritatea eludează conştiinţa şi înţelegearea noastră, provoacă teamă şi anxietate, iar în context cultural, produce experienţa traducerii culturale, aşa cum observa Elias Canetti. Este un concept foarte productiv în

Drd Adriana Cristina VULPE, Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine, Şcoala doctorală de studii literare şi culturale, anul al III-lea, e-mail: adriana.vulpe@yahoo.com.
Adriana Vulpe este redactor/traducător de film la Televiziunea Română, din 2001, şi este interesată de modul în care contextul cultural afectează adaptările de film ale operelor literare.

abordarea adaptărilor de film realizate de la începutul secolului XX până foarte recent şi în diverse spaţii culturale. Corpusul selectat constă adaptări ale romanului „David Copperfield", una realizată în Marea Britanie în 1999, de către BBC, reprezentativă pentru mişcarea *Heritage*, trei variante americane realizate la distanţe temporale foarte mari (celebra producţie MGM din 1935, în regia lui George Cukor şi produsă de David O. Selznick, producţia din 1969 a Casei 20-th Century Fox şi producţia Hallmark din anul 2000) şi două adaptări din spaţiul italian, şi ele din paradigme temporale foarte depărtate (1966 şi 2009). Scopul prezentei lucrări este interogarea diferenţelor de reflectare a alterităţii în diversele „traduceri vizuale", aşa cum am numit adaptările de film.

În *A Theory of Adaptation*, Linda Hutcheon constată că nici produsul, nici procesul adaptării nu există într-un vid, ambele având un context, adică o paradigmă temporală şi spaţială, socială şi culturală. *Când* şi *unde* sunt cuvinte-cheie pentru explorarea a ceea ce se întâmplă cu înţelegerea ***celuilalt,*** atunci când naraţiunile călătoresc, adică atunci când un text adaptat migrează din contextul său de receptare. Întrucât adaptarea este o formă de repetare fără a fi o copie, schimbarea este inevitabilă. În cadrul a ceea ce numim *transculturalizare* sau *indigenizare* în interiorul culturilor, a limbilor şi a istoriei, semnificaţia şi impactul naraţiunilor se poate schimba radical.

În *Figuri ale alterităţii* a lui Jean Baudrillard şi Marc Guillaume, se subliniază tendinţa societăţilor occidentale de a face din Altul (Autre) un Celălalt (Autrui), de a-l reduce pe Altul la Celălalt, anulând astfel alteritatea. Dacă în fiecare Altul există Celălalt, aceasta este o situaţie de reconciliere. Conceptul propus de autori este acela alteritate radicală, caracterizată de faptul că este inasimilabilă, incomprehensibilă, ireconciliabilă, ne-negociabilă, inimaginabilă. Este necesar a-l produce pe Altul în absenţa Celuilalt, întrucât absenţa sa determină revenirea permanentă la imaginea de sine şi la sine însuşi. Suntem condamnaţi la imaginea noastră (să ne cultivăm corpul, imaginea, identitatea, dorinţele), din cauza abolirii alienării şi a dispariţiei virtuale a Celuilalt.

Intertextualitatea adaptărilor, modul în care acestea interacţionează şi se întrepătrund este o clară reflecţie a pericolului subliniat de autorii mai sus menţionaţi, acela al dispariţiei alterităţii. Vom încerca să facem câteva comparaţii intraculturale între adaptările după romanul „David Copperfield". În spaţiul american, filmul de televiziune *David Copperfield* realizat în 1969 de 20-th Century Fox este o adaptare a producţiei MGM din 1935, în timp ce producţia Hallmark din 2000 seamănă foarte mult cu cele două precedente. Interioarele şi costumele din filmul realizat în 1969 sunt foarte asemănătoare cu cele din producţia din 1935 şi ambele reflectă foarte puţin specificul britanic. Filmul realizat de Hallmark în 2000 este foarte americanizat. În producţia realizată de MGM în 1935, rolul lui Micawber i-a aparţinut celebrului comic şi specialist în Dickens, W.C. Fields. În contractul său, a existat o clauză care stipula că trebuie să interpreteze cu accent britanic, dar, întrucât i-a fost greu să înveţe replicile, le-a citit de pe cartoane şi şi-a folosit propriul accent.

Faptul că realizatorii filmelor apelează la adaptări pentru exprimarea propriilor concepţii estetice reprezintă o altă instanţă de anulare a alterităţii. În cazul adaptărilor americane, personajul David Copperfield este întruchiparea clară a visului american: trebuie să se dovedească a fi eroul care depăşeşte triumfător toate vicisitudinile, care îşi merită într-adevăr numele de erou şi care prin muncă susţinută şi ajutorul lui Dumnezeu poate trece peste orice obstacol. Concluzia luptei sale de o viaţă este: „Trebuie să fim puternici!" Deşi adaptarea italiană realizată în 2009 de RAI pare la început un film pentru copii, adultul David Copperfield este condus la un nivel al senzualităţii mult mai profund decât cel din producţia italiană din 1966, realizată într-o perioadă în care moştenirea catolică a Italiei era mult mai puternică decât în zilele noastre.

Anularea alterităţii implică diferite direcţii, iar în adaptarea de film, după cum am observat, ia şi forma intertextualităţii. În filmul realizat de RAI în 2009, David Copperfield face un gest foarte ne-Dickensian: când o întâlneşte pe Agnes Wickfield, îi dăruieşte cartea *Romeo şi Julieta*, un act de curaj ce prefigurează viitoarea lor relaţie romantică.

Dacă noi, ca receptori suntem familiarizaţi cu textul adaptat, are loc un proces dialogic continuu, aşa cum ar fi spus Mikhail Bakhtin, în care comparăm neîncetat opera pe care deja o cunoaştem cu cea pe care o experimentăm, încercând să anulăm orice formă de alteritate. Opera individuală este în relaţie cu un întreg sistem cultural, iar mintea individului operează într-un context cultural. Deci receptorul creează semnificaţie, venind cu propriul bagaj cultural şi propria sensibilitate în procesul de înţelegere. Prin urmare, alteritatea deranjează. Tocmai pentru a nu deranja familiarul comunităţii de receptare, pentru a nu-i confrunta cu alteritatea, realizatorii adaptării BBC au transformat compania de vinuri Murdstone and Grinby, unde copilul David Copperfield a fost trimis de tatăl vitreg să lucreze în condiţii îngrozitoare, alături de alţi copii de vârsta lui, într-o fabrică de cremă de ghete, întrucât este un fapt bine ştiut că Charles Dickens însuşi a lucrat în copilărie într-un asemenea loc şi a fost profund afectat de episod. Este binecunoscut nu doar în Marea Britanie faptul că *David Copperfield* este un roman autobiografic, iar realizatorii adaptării l-au făcut şi mai autobiografic decât cartea în sine. Plăcerea şi frustrarea de a experimenta o adaptare este familiaritatea întreţinută prin repetiţie şi memorie, nu prin alteritate. Deci adaptarea trebuie înţeleasă în cultura receptorului.

În acest sens, producţia lui Cukor din 1935 a devenit un film clasic şi în foarte multe ţări se difuzează la Crăciun. I s-au acordat patru stele din patru în ghidul de filme Halliwell şi a fost înscrisă de *The New York Times* între cele mai bune 1000 filme ale lumii.

Dimensiunea etică a alterităţii este foarte productivă atât în romanele, cât şi în adaptările de film după Dickens. Emmanuel Levinas exprima lapidar acest fapt prin sintagma etica prima. El scotea omul din ungherul său ontologic şi îl târa, aşa cum se exprima Derrida, spre agora, spre celălalt. Relaţia interumană este văzută ca o mişcare spre bine, întrucât la Levinas bunătatea umană este transcendentă. Nu fiinţa şi identitatea ei primează, ci chipul celuilalt, adică alteritatea. Celălalt nu e infernul, ca la Sartre, ci legătura noastră cu transcendentul. În el văd chipul lui Dumnezeu, nu un chip particular, ci chipul infinit. Relaţia cu Dumnezeu nu e directă, ci intermediată, dar nu de substitute, ci de aproapele nostru. Concluzia lui Levinas: Spune-mi cum te porţi cu ceilalţi, ca să-ţi spun în ce raporturi eşti cu Dumnezeu, pare a fi şi concluzia ce emană toată opera lui Dickens şi care se păstrează şi în majoritatea adaptărilor, însă, în cazul acestora, contextul îi dictează intensitatea. În adaptarea americană din 1969, adultul David Copperfield este măcinat, aproape obsedat de greşelile comise vizavi de soţia sa, Dora, şi este plin de remuşcări legate de episoadele de desfrâu şi beţie pe care le-a experimentat în tinereţe. Cuvântul de bază al vocabularului lui Levinas, acela de responsabilitate, parcă ar fi preluat din opera dickensiană. Fără a fi o negare a eului, eu trec în plan secund, mă expun altuia, am de dat socoteală Celuilalt. Celălalt contează mai mult decât mine, trece înaintea mea, eu având faţă de el o responsabilitate nelimitată. Nu te poţi spăla pe mâini dacă celălalt suferă, chiar dacă el nu suferă din cauza ta. Acest transfer de la ontologic la etic operat de Levinas îmbracă forma moştenirii puritane în adaptările britanice şi americane de la începutul secolului şi a puternicei moşteniri catolice în adaptarea italiană din 1966. Într-adevăr, David Copperfield este, în termenii lui Cain, păzitorul fratelui său, este răspunzător de ce se întâmplă cu familia Wickfield, deşi adevăratul vinovat de Uriah Heep, este responsabil de soarta familiei Micawber şi de a micuţei Emily, deşi adevăraţii vinovaţi sunt alţii. Răspunderea sa faţă de ceilalţi este nelimitată, este o asumare gratuită, care nu se întemeiază pe grija reciprocităţii,

exact ca în etica lui Emmanuel Levinas. La fel ca şi pentru Levinas, pentru David Copperfield, substituirea este etica însăşi. Responsabilitatea sa costă în a se pune în locul celuilalt, în a purta povara fiinţei lui. Levinas rescrie într-un limbaj modern mesajul Bibliei, unde grija pentru foamea, setea şi adăpostul celuilalt este lege pentru mine. Nevoia materială a semenului meu este o nevoie spirituală pentru mine.

În adaptările foarte recente însă, grija faţă de celălalt este înlocuită de hedonism şi extragerea a cât mai multă plăcere din viaţa de zi cu zi. Scenele de sex explicit din adaptarea RAI din 2009 sunt o altă dovadă a faptului că semnificaţia este dictată de context.

Concluzia pe care o putem exprima după cele câteva exemple de ipostaze ale alterităţii în corpusul selectat este că adaptarea este o formă de traducere culturală dependentă de contextul spaţio-temporal, un proces continuu, la fel de fascinant pentru realizator, cât şi pentru public. Este o nouă construcţie a realităţii în care Celălalt este înţeles în funcţie de context.

Bibliografie

- *David Copperfield*, film, MGM, 1935.
- Scenariul Hugh Walpole, Howard Estabrook şi Lenore J. Coffee, regia George Cukor.
- După romanul *David Copperfield* (1850) de Charles Dickens.
- *David Copperfield*, serial de televiziune în opt părţi, RAI, 1965.
- Scenariul şi regia Anton Giulio Majano. După romanul *David Copperfield* (1850) de Charles Dickens.
- *David Copperfield*, film de televiziune, 20-th Century Fox, 1969. Scenariul Jack Pulman, regia Delbert Mann. După romanul *David Copperfield* (1850) de Charles Dickens.
- *David Copperfield*, film de televiziune, BBC, 1999. Scenariul Adrian Hodges, regia Simon Curtis. După romanul *David Copperfield* (1850) de Charles Dickens.
- *David Copperfield*, film de televiziune, Hallmark, 2000. Scenariul John Goldsmith, regia Peter Medak. După romanul *David Copperfield* (1850) de Charles Dickens.
- *David Copperfield*, film de televiziune, RAI Fiction, 2009. Scenariul Francesco Arlanch, Francesco Balletta şi Salvatore Basile. Regia Ambrogio Lo Giudice.
- Baudrillard, Jean şi Guillaume, Marc. *Figuri ale alterităţii*. Bucureşti: Paralela 45, 2002
- Boia, Lucian. *Pentru o istorie a imaginarului*. Bucureşti: Humanitas, 2000
- Derrida, Jacques. *De l'Hospitalité*, Paris: Calmann-Levy, 1999
- Hutcheon, Linda. *A Theory of Adaptation.* London: Routledge, 2006
- Levinas, Emmanuel. *Humanism of the Other*. Urbana and Chicago, 1972.

caiete critice

Justyna TEODOROWICZ

Experienţa bolii în proza lui Max Blecher

Abstract

Analiza experienţei bolii în proza lui Max Blecher propusă în prezentul articol porneşte de la premisa că, pentru scriitorul în discuţie, corporalitatea are o importanţă capitală, ceea ce este ilustrat mai ales în romanele Întâmplări în irealitatea imediată *şi* Vizuina luminată. *Situat în centrul interesului autorului, corpul devine cel mai potrivit mijloc de comunicare cu universul şi de cunoaştere a acestuia. Prin urmare, boala fizică, afectând corporalitatea, duce inevitabil la tulburarea identităţii personale a personajelor blecheriene. Romanul* Inimi cicatrizate *ne oferă un studiu profund al influenţei ireversibile, în majoritatea cazurilor, a afecţiunilor fizice asupra psihicului. În proza lui Blecher, corpul bolnav devine un corp străin, care nu mai poate fi controlat, ceea ce – ţinând cont de cele spuse mai sus – modifică percepţia lumii şi îngreunează sau anulează comunicarea cu ea. Mediul înconjurător se dematerializează, intensificând senzaţia de alienare a bolnavului. Dat fiind faptul că suferinţa apare la Blecher ca o forţă destructivă, căreia scriitorul îi refuză statutul inspiraţiei artistice, ne ridicăm şi întrebarea cu privire la posibila importanţă pe care ar fi avut-o pentru el actul scrierii şi în ce măsură boala a fost motivarea creaţiei lui..*

Cuvinte-cheie: *Max Blecher, boală, corp, psihic, identitate.*

The analysis of illness experience in Max Blecher's prose proposed in the present article starts from the premise that, for the discussed writer, corporality is of capital importance, which is illustrated mostly in the novels Adventures in Immediate Irreality *and* The Lit Up Burrow. *Placed in the centre of the author's interest, the body becomes the most appropriate means of communication with the universe and of its perception. Therefore, physical illness, affecting corporality, disturbs inevitably Blecherian characters' personal identity. The novel* Scarred Hearts *offers a profound study of the influence (irreversible in the majority of cases) of physical ailments on psyche. In Blecher's prose, the ill body becomes a strange body, that can no longer be controlled, which – taking into account what was said above – modifies the perception of the universe and makes the communication with it more difficult or impossible. The environment dematerialises itself, intensifying the ill person's feeling of alienation. Given the fact that in Blecher's work suffering appears as a distructive force, which the writer refuses to call artistic inspiration, we raise the question about how important the act of writing was to him and in what measure illness motivated his work.*

Keywords: *Max Blecher, illness, body, psyche, identity.*

Punctul de plecare pentru examinarea experienţei bolii în creaţia lui Max Blecher este înţelegerea semnificaţiei pe care scriitorul în discuţie o acordă corporalităţii. Din această cauză, deşi cu tematizarea bolii avem de-a face mai ales în romanele *Inimi cicatrizate* şi *Vizuina luminată*, trebuie să luăm în considerare şi *Întâmplări în irealitatea imediată*, în care boala nu apare în mod explicit.

Justyna TEODOROWICZ, Dr. Universitatea „Adam Mickiewicz" Poznań, Polonia, e-mail: jus@amu.edu.pl.

Fascinaţia pe care o manifestă Blecher faţă de corporalitate a fost mult discutată de critici. Radu G. Ţeposu, în prefaţa sa la ediţia operei blecheriene din 1999, subliniază că „în centrul tuturor întâmplărilor din romanele lui Blecher (...) stă corpul, trupul povestitorului. Înainte de a percepe lumea prin abstracţii, prin raţionamente şi noţiuni, naratorul o resimte empiric, printr-un soi de frison organic, printr-o exultanţă a trupului. Simţurile îşi trăiesc fervoarea, scăldând fiinţa în efluvii senzoriale.”[1] De aceeaşi părere este Doris Mironescu, exegetul scriitorului, care vorbeşte despre „beţia corporalităţii”[2] în textele acestuia. După cum observă criticul, pentru eroul blecherian „doar trupul poate asigura o bună comunicare cu cosmosul”, întrucât „singurele revelaţii acceptate de către acesta sunt venite pe calea simţurilor.”[3] Printre autorii care subliniază importanţa elementului corporal în creaţia lui Max Blecher se numără şi Alex Goldiş care analizează opera scriitorului pornind de la relaţia dintre discurs şi corp.[4]

O lectură atentă a *Întâmplărilor în irealitatea imediată* nu face decât să confirme justeţea opiniilor menţionate mai sus. Textul romanului abundă în fragmente care dovedesc că pe narator îl fascinează corpul şi materia în general, cu diversitatea formelor sale şi a proprietăţilor fizice.

În romanul *Vizuina luminată*, de asemenea, corpul este situat în centrul universului protagonistului, indiferent dacă este vorba de un univers real sau imaginat. Naratorul mărturiseşte: „...regăsesc întotdeauna aceeaşi întunecime nesigură, aceeaşi cavernă intimă şi cunoscută, aceeaşi vizuină călduţă şi iluminată de pete şi imagini neclare, care este interiorul trupului meu, conţinutul «persoanei» mele de «dincoace» de piele.”[5]

1 Ţepoşu, Radu, *În căutarea identităţii pierdute*, în Blecher, Max, *Întâmplări în irealitatea imediată, Inimi cicatrizate, Vizuina luminată, Corp transparent, Corespondenţă*, Aius & Vinea, Craiova / Bucureşti, 1999, p. 17

2 Mironescu, Doris, *M. Blecher faţă cu postmodernismul. Trupul „textualizat”*, în Transilvania, 35, nr. 10, 2006, p. 27

3 Ibidem

4 Cf. Goldiş, Alex, *Max Blecher, discursul corpului şi corporalitatea discursului*, în *Studii literare*, Serie nouă, Anul VII–VIII, 2004-2005, Editura Echinox, Cluj, 2007, p. 262

5 Blecher, Max, *Vizuina luminată*, documentul PDF, https://drive.google.com/file/d/0BxL9M-N33roOQlR4MGtIeUJzV2c/view, p. 1

Corpul în intimitatea lui devine, pe de o parte, un spaţiu în care omul se poate adăposti de zbuciumul lumii şi, pe de alta, un instrument care asigură un contact „metafizic" cu ea, îndeplinând, astfel, o funcţie fundamentală în opera blecheriană.

În contextul celor spuse mai sus, boala, afectând corporalitatea eroului, cauzează, în primul rând, tulburarea identităţii personale a bolnavului. Din corespondenţa lui Blecher cu Saşa Pană reiese că boala fizică este privită de scriitor ca un duşman care ne privează de noi înşine, limitându-ne în mod considerabil posibilitatea de a controla propriul trup.

Corpul însuşi cunoaşte sentinţele care sunt înscrise în el, pe când conştiinţa le poate cel mult presimţi. Apare, astfel, o discrepanţă periculoasă între sfera somatică şi cea mentală. Propriul nostru corp nu numai că devine independent de noi, dar adoptă faţă de noi o atitudine duşmănoasă. În literatura de specialitate se subliniază deseori faptul că suferinţa care este rezultatul unei boli îndelungate constituie un fenomen mult mai complex decât s-ar putea crede. Kathy Charmaz, de exemplu, este de părere că suferinţa nu poate fi privită exclusiv în dimensiunea ei medicală, ca o stare de disconfort fizic. Cercetătoarea crede că forma ei fundamentală este o pierdere de sine.[6] Astfel, suferinţa ne privează de identitatea noastră fizică. Una dintre cauzele acestei stări de lucruri este dependenţa bolnavului de alte persoane, mai ales de autorităţile medicale, care dispun de cunoştinţe teoretice cu privire la afecţiunile lui. Cum observă Andreea Deciu, „bolnavul simte durerea, fără să înţeleagă – de cele mai multe ori – mecanismul ei anatomic sau fiziologic, în vreme ce pentru celălalt, medicul, îngrijitorul, răul fizic e inteligibil în abstracţiunea lui, chiar dacă (de fapt tocmai fiindcă) rămâne definitiv inaccesibil la un nivel senzorial."[7] Aceasta duce la perturbarea identităţii corporale a pacientului, şi, prin intermediul acesteia, a identităţii lui personale în general. După ce trece pragul cabinetului medicului, care îl examinează şi pune diagnosticul, Emanuel îşi pierde puterea asupra corpului său, supunându-se acţiunilor altei persoane cu groază şi sentimentul tulburării conştiinţei propriului eu. Ascultând explicaţiile profesioniste ale doctorului, eroul este invadat de sentimentul înstrăinării, al expulzării din intimitatea lui fizică. Adoptarea rolului de bolnav aduce cu sine mai multe consecinţe. Conştiinţa disfuncţiei organismului provoacă inevitabil împiedicarea comunicării cu lumea exterioară. Auzind că boala i-a atacat coloana vertebrală, protagonistul *Inimilor cicatrizate* începe să se simtă „foarte fragil încleiat"[8], ceea ce, la rândul său, îi determină percepţia realităţii. Părăsind cabinetul doctorului, Emanuel observă că peisajul din jurul lui, aparent acelaşi, este, totuşi, schimbat: „În intervalul cât stătuse închis în cabinetul doctorului, lumea se subţiase straniu. Conturul obiectelor mai exista încă, dar acest firişor subţire care, la fel ca pe un desen, înconjoară o casă pentru a face din ea o casă, sau stabileşte profilul unui om, conturul acela care închide lucruri şi oameni, copaci şi câini, abia de mai ţinea în limitele lui materia gata să se prăbuşească. Ar fi fost de ajuns ca să desprindă cineva firişorul acela din marginea lucrurilor pentru ca deodată casele acelea impozante, lipsite de propriul lor contur, să se lichefieze într-o materie uniform de turbure şi cenuşie."[9]

Astfel, conştiinţa fragilităţii corpului său îl face pe erou să perceapă realitatea exterioară ca pe o construcţie incertă. Universul înconjurător se dematerializează, se descompune, intensificând senzaţia de alienare

6 Cf. Charmaz, Kathy, *Loss of self: a fundamental form of suffering in the chronically ill*, în Sociology of Health and Illness, vol. 5, nr 2, 1983

7 Deciu, Andreea, *Bolnavii lui M. Blecher sau despre alungarea din sine*, în România literară, XXXIII, nr 23, 14-20 iunie 2000

8 Blecher, Max, *Inimi cicatrizate*, documentul PDF, https://docs.google.com/file/d/0BxL9M-N33roOdmlLTWM5Zml5dmM/edit?pli=1., p. 4

9 Ibidem, p. 5

a bolnavului. Emanuel resimte dureros faptul că nu mai aparţine aceleiaşi lumi în care a trăit până acum. Nu poate nici să citească, întrucât „cărţile erau scrise pentru altă lumină".[10] Compania altor persoane nu reduce sentimentul de izolare, din contra – accentuează diferenţa dintre el şi cei sănătoşi.

Sentimentul de înstrăinare, care nu îl părăseşte pe Emanuel din momentul punerii diagnosticului, îşi atinge apogeul la sanatoriul din Berck. Confruntarea cu realitatea de acolo, cu totul nouă pentru eroul blecherian, îi dă impresia de a pluti între vis şi realitate: „...Emanuel îşi simţi conştiinţa cu totul destrămată. Devenise extraordinar de transparentă şi totuşi grozav de efemeră şi nesigură. Ce se întâmpla? Era chiar el, Emanuel, corpul acela pe un căruţ (…)? Ce însemnau toate acestea? Trăia? Visa? în ce anume lume, în ce anume realitate se petreceau astea?"[11]

Corporalitatea eroului, atât de importantă pentru el în ceea ce priveşte percepţia lumii înconjurătoare, este atinsă în sanatoriu în mod drastic prin închiderea trunchiului întreg al bolnavului într-un corset de ghips. Din moment ce corpul îi este pus în această carapace ermetică şi imobilizat pe gutieră, devenind astfel izolat de materia din jurul său, comunicarea dintre Emanuel şi lume este împiedicată, şi însuşi corp se transformă într-un spaţiu blestemat. Identitatea bolnavilor din Berck, privaţi de controlul asupra propriei corporalităţi, este, atunci, supusă unei probe dure. Fiecare dintre ei face faţă acestei experienţe în felul lui, formulând o reflecţie proprie cu privire la boală şi influenţa acesteia asupra vieţii omului. Lucru caracteristic, în romanul lui Blecher avem de-a face cu referiri permanente la corp. Vorbind despre ireversibilitatea schimbărilor care se produc în sufletul bolnavului sub influenţa suferinţei, Isa, una dintre paciente, i se adresează lui Emanuel în felul următor: „Ştii ce se numeşte în medicină «ţesut cicatrizat»? Este pielea aceea vânătă şi zbârcită, care se formează pe o rană vindecată. E o piele aproape normală, atât doar că e insensibilă la frig, la cald, ori la atingeri... [...] Vezi, inimile bolnavilor au primit în viaţă atâtea lovituri de cuţit, încât s-au transformat în ţesut cicatrizat... Insensibile la frig... la cald... şi la durere... Insensibile şi învineţite de duritate... "[12] Cu toate că reflecţia citată mai sus se referă la inimă în dimensiunea ei simbolică, mijloacele de expresie folosite recurg la aspectul ei fizic.

Ernest, un alt pacient, devenit dependent de atmosfera specifică a Berckului, se raportează, de asemenea, la corporalitate, numind oraşul respectiv „o otravă foarte subtilă" care „intră de-a dreptul în sânge".[13]

În proza lui Blecher găsim numeroase dovezi în sprijinul tezei că scriitorului îi este străină ideea bolii ca valoare în sine, care abate atenţia de la corporalitatea maladivă şi o îndreaptă spre sferele înalte ale sufletului. Este adevărat că suferinţa şi izolarea de societate îi forţează, într-un sens, pe bolnavi să se autoanalizeze, totuşi această reflecţie nu aduce cu sine beneficii spirituale. Boala ori este respinsă, ca în cazul Isei, care caută o evadare în literatură şi practici magice, ori provoacă un sentiment puternic de inutilitatea existenţei, ca la Quitonce, care îşi petrece viaţa în clinici şi sanatorii, şi consideră însuşirea meseriei de bolnav a fi singurul lui succes: „...în timp de un an de zile un bolnav desfăşoară exact atâta energie şi voinţă câtă trebuie pentru a cuceri un imperiu.... Atât doar că le consumă în pură pierdere. Iată de ce bolnavii pot fi numiţi cel mult nişte eroi negativi. Fiecare din noi este un «cel ce n-a fost Cezar», deşi a îndeplinit toate condiţiunile pentru a fi. Înţelegi? A conţine toate elementele componente ale unui Cezar şi a fi... un bolnav. E forma suprem ironică a eroismului."[14]

În fiecare caz boala este privită ca o experienţă de pierdere. Ceea ce este impor-

10 Ibidem, p.7
11 Ibidem, p. 12
12 Ibidem, p. 41
13 Ibidem, p. 23
14 Ibidem, p. 26

tant, ea nu îi afectează numai pe cei dintre bolnavi care îşi pierd definitiv sănătatea, deseori viaţa, dar şi pe cei al căror tratament s-a încheiat cu succes. Cei din urmă au pierdut bucuria de a trăi şi capacitatea de a funcţiona în societate; prin urmare, amână părăsirea Berckului, cad pradă unor dependenţe şi obsesii, şi deseori manifestă înclinaţia spre sinucidere. După cum observă Adrian G. Romila, „oamenii din sanatoriu au suferit o metamorfoză totală, o cotitură în destin, s-au «sanatorizat» irevocabil".[15] Niciunul dintre eroii lui Blecher nu reuşeşte să şteargă amprenta bolii. Cum citim în roman, „Când cineva a fost scos o dată din viaţă şi a avut timpul şi calmul necesar ca să-şi puie o singură întrebare esenţială cu privire la dânsa – una singură – rămâne otrăvit pentru totdeauna... Desigur, lumea continuă să existe, dar cineva a şters cu un burete de pe lucruri importanţa lor..."[16]

Drept urmare, în cazul lui Blecher nu poate fi vorba despre apoteoza suferinţei. În creaţia lui, suferinţa nu îl umanizează pe om, din contra, în multe cazuri îl împinge spre egoism şi chiar spre cruzime faţă de persoanele cu care viaţa a fost mai îngăduitoare. Emanuel o părăseşte şi o umileşte pe Solange, cu toate că iubita lui, şi ea fostă pacientă a sanatoriului din Berck, trădează semne ale epuizării psihice. Bolnavii din proza lui Blecher, privaţi de controlul propriului corp, manifestă deseori dorinţa de răzbunare pe lumea înconjurătoare. Astfel se poate explica satisfacţia pe care o simt ştiind că zilele unui pacient sunt numărate, în timp ce el însuşi nu bănuieşte nimic. În *Vizuina luminată* citim: „bolnavii din jur, care erau la curent, nutreau nu ştiu ce meschină şi perversă satisfacţie de a «şti, în timp ce bolnavul condamnat ignoră totul», şi asta le dădea un sentiment de comodă securitate interioară, senzaţia aceea de confort meschin pe care o avem întotdeauna când aflăm de un accident într-un loc unde ne-am fi putut afla noi înşine şi pe care îl subliniem cu un mic râgâit intim «bine că eu n-am fost acolo»."[17]

După părerea naratorului *Vizuinii luminate*, suferinţa fizică nu are niciun sens şi nu merită să fie numită o sursă de inspiraţie pentru mare artă. Dimpotrivă, acesta crede că „...s-au născut în calm şi plenitudine infinit mai multe opere care au rămas decât în durere şi în scrâşnete de dinţi."[18] Această convingere este rezultatul reflecţiei naratorului asupra ravagiilor pe care le-a provocat boala în mentalitatea lui. El se compară pe el însuşi dinaintea diagnosticului cu cel în care s-a transformat sub impactul suferinţei, atrăgând atenţia cititorului mai ales asupra chestiunilor legate de personalitate şi de sensul existenţei: „Tot ce am săvârşit înainte de a cădea bolnav, avea pentru mine un înţeles bine definit şi un anumit sens în viaţă care îmi plasa acţiunile mele de toate zilele pe reţeaua unui vast tablou al cărui contur şi subiect trebuia să apară la urmă. Ştiu acum că nu există nici reţea, nici contur, nici subiect, şi că faptele vieţii mele se petrec oricum într-o lume care şi ea este oarecare. Dar mai era ceva, aveam un fel de densitate a existenţei mele care zăcea undeva în mine şi îmi ţinea luciditatea în echilibru (...). Ştiam că în ansamblu sunt eu şi mi se părea că sunt de neînlocuit. (...) Eram bine încleiat şi constituiam un «eu însumi» bine închegat şi consistent cu sentimente ce aveau nume şi reverii care puteau fi povestite. Eram ceea ce se numeşte un om care îşi trăieşte viaţa şi o înţelege."[19]

Boala este, atunci, prezentată încă o dată ca o experienţă de pierdere, care a distrus în narator capacitatea de a formula judecăţi lucide şi l-a transformat într-un om rătăcit, ameţit de realitate, privat de sentimente, griji şi bucurii. Este o dovadă în plus în favoarea tezei că în proza lui Blecher problema corporalităţii este confruntată cu nişte categorii fundamentale precum identitate, valoare sau cunoaştere.

15 Romila, Adrian G., *Max Blecher şi jurnalul cavernei*, http://melidoniumm.wordpress.com/2012/04/21/adrian-g-romila-max-blecher-si-jurnalul-cavernei/
16 Blecher, Max, *Inimi cicatrizate*, ed. cit., p. 39
17 Blecher, Max, *Vizuina luminată*, ed. cit., p. 2
18 Ibidem, p. 24
19 Ibidem

Dat fiind faptul că suferinţa apare în proza blecheriană ca o forţă destructivă, căreia naratorul îi refuză statutul inspiraţiei artistice, ne ridicăm şi întrebarea ce importanţă ar fi avut pentru însuşi autorul procesul de creaţie şi dacă prin actul scrierii acesta a dorit să se salveze pe el însuşi. Nu încape îndoială că boala a fost motivarea creaţiei lui, totuşi scrisorile lui către Geo Bogza sugerează că scriitorul nu a intenţionat să-şi ridice un monument literar. În august 1937 Blecher îi mărturiseşte prietenului: „Pentru mine de mult literatura, poezia, şi chiar însăşi întreaga realitate au pierdut iremediabil orice atracţie, şi dacă continui să trăiesc, să mă ocup de ceva, să scriu, e pentru că n-am altceva mai bun de făcut în condiţia de acum a vieţii mele. Există la Berck o societate de „binefacere"care învaţă pe bolnavi să împletească paneraşe şi să tricoteze flanele, eu însă nu pot nici împleti, nici tricota şi de aceea scriu cărţi..."[20]

Scrisoarea aceasta a fost redactată la un an înainte de moartea scriitorului, adică după mulţi ani de luptă împotriva bolii, ceea ce poate explica sentimentul descurajării de care este pătrunsă. Totuşi, în corespondenţa sa cu Geo Bogza din anii precedenţi Blecher îşi exprimă dorinţa de a crea „o operă a vieţii lui", în care şi-ar descrie experienţele din anii petrecuţi la sanatorii şi pe care o numeşte „ceva important". Totodată, subliniază că ţine ca literatura lui să constituie „un document de valoare umană, valabil oriunde".[21] În opinia noastră, acest scop a fost realizat. Creaţia lui Max Blecher este impregnată de durere, care devine la el o trăsătură fundamentală a existenţei umane. Este copleşitor, de asemenea, sentimentul singurătăţii pe care îl aduce cu ea o boală gravă şi îndelungată.

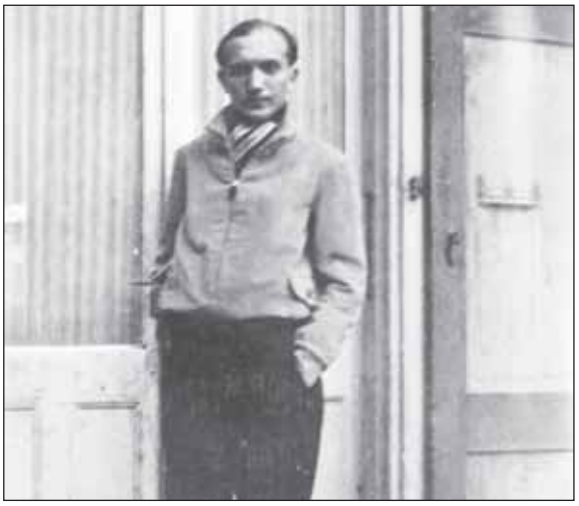

Bibliografie

Blecher, Max, *Inimi cicatrizate*, documentul PDF, https://docs.google.com/file/d/ 0BxL9M-N33roOdmlLTWM5Z ml5dmM/edit?pli=1

Blecher, Max, *Vizuina luminată*, documentul PDF, https://drive.google.com/file/d/ 0BxL9M-N33roOQlR4MGtIe UJzV2c/view

Charmaz, Kathy, *Loss of self: a fundamental form of suffering in the chronically ill*, în Sociology of Health and Illness, vol. 5, nr 2, 1983

Deciu, Andreea, *Bolnavii lui M. Blecher sau despre alungarea din sine*, în România literară, XXXIII, nr 23, 14-20 iunie 2000

Goldiş, Alex, *Max Blecher, discursul corpului şi corporalitatea discursului*, în *Studii literare*, Serie nouă, Anul VII–VIII, 2004-2005, Editura Echinox, Cluj, 2007

Lascu, Mădălina (ed.), *Max Blecher mai puţin cunoscut. Corespondenţă şi receptare critică*, Editura Hasefer, Bucureşti, 2000

Mironescu, Doris, *M. Blecher faţă cu postmodernismul. Trupul „textualizat"*, în Transilvania, 35, nr. 10, 2006

Romila, Adrian G., *Max Blecher şi jurnalul cavernei*, http://melidoniumm.wordpress.com/ 2012/04/21/adrian-g-romila-max-blecher-si-jurnalul-cavernei/

Ţepoşu, Radu, *În căutarea identităţii pierdute*, în Blecher, Max, *Întâmplări în irealitatea imediată, Inimi cicatrizate, Vizuina luminată, Corp transparent, Corespondenţă*, Aius & Vinea, Craiova / Bucureşti, 1999

20 Lascu, Mădălina (ed.), *Max Blecher mai puţin cunoscut. Corespondenţă şi receptare critică*, Editura Hasefer, Bucureşti, 2000, p. 139

21 Ibidem, p. 110